

125.

Képviselőházi interpellációk az 1899. jan. 17-i újszentannai csendőrsortűz tárgyában

A

1899 jan. 20

Blaskovics² Ferenc interpellációja az újszentannai csendőrsortűz tárgyában Perczel Dezső belügyminiszterhez

Képv. Napló, 1896–1901, XX. 137. l.

Sürgős interpelláció a belügyminiszter úrhoz.

1. Van-e tudomása a t. belügyminiszter úrnak arról, hogy Újszentannán folyó évi január hó 17-én zendülés támadt, mert az előző napon tartott községi bíró választás alkalmával a választást vezető főszolgabíró nem vette fel a jelöltek közé azt, kit a község nagy többsége óhajtott?

2. Tekintettel arra, hogy ily, csak a törvény betűinek, de nem a szellemének megfelelő eljárás a választó közönségre nézve igazságtalan, annak választó jogát kizárja s ezért már sok helyen okozott elégtelenséget és zavargást: hajlandó-e a t. belügyminiszter úr vizsgálatot indítani arra nézve, hogy miért hagyta a világosi főszolgabíró az újszentannai választásnál figyelmen kívül a nagy többség óhaját, daczára annak, hogy ennek jelöltje, a főszolgabíró úrnál szabályszerűen jelentkezett?

3. Tekintettel arra, hogy ilyen törvénytelen eljárás mellett előrelátható volt, hogy a közönség izgatottságba fog jutni, tett-e a főszolgabíró valamely, és ha igen, miféle intézkedéseket a bekövetkező zavarok megelőzésére?

4. Tekintettel arra, hogy a csendőrség fegyverhasználati jogával élt, hajlandó-e megvizsgáltatni, hogy a csendőrségi szolgálati utasításoknak a fegyverhasználatra vonatkozó intézkedései szigorúan megtartottak-e, és hajlandó-e e célból haladéktalanul vegyes küldöttséget kiküldeni az eset színhelyére. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

¹ A többségében sváb lakosságú Arad megyei Újszentannán Páris Gábor főszolgabíró – állítólagos szocialista magatartás miatt – feloszlatta a délvidéki földművelők gazdasági egyesületének (*Südüngarische Bauernvereine*) helyi szervezetét. A községi bíróválasztásokon a főszolgabíró nem engedte az egyesület megbízottjának jelölését, elütve ezzel a biztos választástól Schöller Andort, a Bauernvereine helyi fiókja elnökét, aki a legelőfelosztással kapcsolatos sérelmek orvoslását tűzte ki programjául. Schöller helyett a főszolgabíró által előkészített választáson a kormánypárt jelöltjét választották meg. A bíróválasztás után néhány nappal, 1899. jan. 17-én a felizgatott lakosság a község háza elé vonult, és tüntetett a főszolgabíró és az általa erőszakkal megválasztott új községi bíró ellen. Ekkor került sor a szentannai csendőrsortűzre, amelynek hat halálos és több súlyos sebesült áldozata volt. (Vö. *Zendülés Újszentannán*, Mo. 1899. jan. 18. sz.) A szentannai sortűz ügyében benyújtott interpellációk miniszteri válaszaira az időközben bekövetkezett kormányválság következtében nem került sor.

² *Blaskovics Ferenc* (1869–?) belügyminisztériumi tisztviselő, majd a boszniai kormányhatóság fogalmazója. Az interpelláció idején a tenkei (Bihar m.) ker. képviselője szabadelvű programmal.

B

1899 jan. 20

Sima¹ Ferenc interpellációja Perczel Dezső belügyminiszterhez az újszentannai vérengzés tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, XX. 139. l.

A belügyminiszter úrnak a hírlapok közlése alapján bizonyára van tudomása arról, hogy Újszentanna, aradmegyei községben folyó hó 17-én bíróválasztás volt, mely alkalommal azért, mert Páris Gábor főszolgabíró a község népének jelöltjét nem jelölte; a nép lázadásban tört ki, melynek következménye az lett, mint rendesen történni szokott, csendőrökkel lövettek az összegyűlt tömeg közé. Nyolcz csendőr hatszor lőtt a népre és hat ember halálos sebbel elesett s az eddigi vizsgálatok eredménye szerint heten életveszélyesen megsebesültek és 17-en könnyebb sebet kaptak.

Erről a miniszter úrnak van tudomása. Ennek következtében kérdésem az, tett-e már a belügyminiszter úr intézkedést, hogy Páris Gábor főszolgabíró úgy fegyelmi, mint bünyfenyítő úton a legszigorúbb büntetés alá vonassék azon eljárásáért, hogy a kijelölés diszkreczionális joggal visszaélve, a választási jogában kijátszott népet jogos elkeseredés és felháborodásba kergetve, a zendülésre s ezzel a fegyveres beavatkozásnak s egy valóságos vérfürdő előidézésére szolgáltatott okot s e vérlázító eset alkalmából akar-e sürgős és radikális intézkedést tenni az iránt, hogy a községi választásoknál a nép többségének választási szabadsága és törvényes akarata minden körülmények között szabadon és sértetlenül érvényesülhessen?

C

1899 jan. 21

Wittmann¹ János felszólalása és interpellációja Perczel Dezső belügy- és Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez a szentannai vérengzés és a „Südungarische Bauernvereine” hatósági felfüggesztése tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, XX. 146–149. l.

...Mikor a szentannai esetről értesültem, kötelességemnek tartottam azonnal a helyszínére sietni egyedül azért, hogy ezen esetnek tulajdonképeni okát megtudjam. Lementem tehát Blaskovics Ferenc t. képviselőtársammal együtt azért, mert ezelőtt tizennégy nappal az ottani főszolgabíró úr a „Délvidéki gazdasági egyesület” szentannai fiókegyesületének működését felfüggesztette. Ugyanakkor a hírlapokban hírek tétettek közzé, hogy a felosztatás azért történt, mintha ezen egyesület szocialisztikus tendenciákkal, vagy politikával foglalkozott volna. Ezen rémhír hallatára sejtettük, hogy esetleg ezen mostani szerencsétlenség, ez a vérengzés, ezzel a kérdéssel hozatik kapcsolatba, s mert a valóról megakartam győződni, személyesen mentem le, hogy ott a tényállást konstatáljam. (*Halljuk! Halljuk!*)

Leérkezve, az ottani főszolgabíró úr nagy meglepetésemre azon kérdésre, hogy ő kinek és minek tulajdonítja ezen vérengzést, azt válaszolta, hogy régebben tapasztalom, hogy a legelő-felosztás ügye a szegényebb és gazdagabb osztályt két pártra szakasztotta, a melyek halálos

¹ *Sima* Ferenc (1853–1904) szentesi hírlapíró, 1892-ben a tápéi kerület, 1897-ben Szentes város képviselője 48-as (Ugron-) párti programmal.

¹ *Wittman* János (1856–?) az eleki takarékpénztár igazgatója, a szentannai ker. (Arad m.) képviselője nemzeti párti programmal.

gyűlölettel viseltetnek egymás iránt. Ez az ellenséges viszony a bíróválasztásnál nyilatkozott meg. A szegényebbek pártja egy Schöller nevezetű embert akart bírónak, a kinek megválasztását én nem tartottam tanácsosnak és három jelöltet kandidáltam, a kiknek mindegyike derék, becsületes polgár volt. Ez – úgy látszik, – nem tetszett a másik pártnak; tehát azt kérdezem tőle: igaz-e, hogy a zendülés a „Bauernverein” kebeléből indult ki? Azt mondotta erre a főszolgabíró: „Határozottan nem.” Az sem igaz, hogy a „Bauernverein”-nak szocialisztikus tendenciái vannak? Az sem igaz, válaszolta a főszolgabíró. Sőt t. ház, tovább ment. Ezen főszolgabíró, a kivel régebben jó viszonyban lévén, maga kijelentette, hogy nyugodjam meg teljesen, itt azonban meg kell jegyezmem, hogy Szentanna községnek valami 8–9 száz szavazója mindig, tehát a legutóbbi választásnál is, az utolsó emberig mind mellettem szavazott, és hogy így nincs okom sem az egyik, sem a másik pártot emelni vagy alacsonyítani, mondom ezen főszolgabíró maga nyugtatott meg azzal, hogyha óhajtom és kívánom, ő a hírlapokban megjelenteket is megczáfolja, illetve azokat, a miket elmondtam, közzé fogja tenni...

Ezek után nem is szándékoztak interpellálni. A nyilatkozat azonban nem jelent meg, sőt az „Aradi Közlöny” egyenesen a Bauernvereint teszi felelőssé a „zendülésért”. Ezért ismerteti annak igazi okait.

...A zendülés valódi és főoka egy törvényszéki bíró, (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) a ki azóta el is lett mozdítva, egy pár ügyvéd és ez a t. főbíró. El fogom mondani az esetet. (*Halljuk! Halljuk!*) Ezelőtt két, vagy három évvel ebben a községben, valami Kismoroczi nevezetű pusztán a földművelésügyi miniszter úr egy rendelete folytán a zselléreltek külön osztattak ki, szóval ez a pusztá fel lett osztva. Ámde az ügynevezett Nagymoroczi legelőpusztára vonatkozólag a község gazdagabb osztálya, melynek érdekében lett volna a felosztás, elment az illető törvényszéki bíróhoz és ott kiokosodta azt, hogy a Kismoroczi pusztára vonatkozólag meghozott végzést a miniszteri rendelet kiterjeszti e nagy legelő felosztására is.

Rakovszky István: A bírónál történt ez?

Wittmann János: Igen, egy napon aztán hozzám jött egy deputáció, és előadja az esetet azzal, hogy ez a törvényszéki bíró holnapután már a felosztás iránt intézkedik sorshúzás útján. Én természetesen azt kérdeztem, van-e erre már miniszteri rendelet, miniszteri engedély? Azt mondták: nincsen. Feljöttem Budapestre, elmentem a t. földművelésügyi miniszter úrhoz és itt hamar kitudódott, hogy az eljárás törvénytelen és a miniszter rendeletének nyoma sem volt. A t. földművelésügyi miniszter úr azonnal elrendelte az illető ellen a fegyelmi eljárást, az egész eljárást beszüntette (*Helyeslés.*) és a törvényszéki bírót el is mozdították. (*Helyeslés.*) Igen helyes, de méltóztatásuk a koncequenciát levonni. Midőn látta a szegényebb osztály, hogy őket itt a gazdagok el akarják nyomni, hogy ezeknek ötven-hatvan holdjuk van izolálva és elparcellázva legelőül, holott annak a szegény embernek csak egy-két holdja marad meg, tehát létkérdésről van szó, szarvasmarhatenyésztést, mindent elakarnak tőlük venni, és midőn a törvény nekik adott igazat és ez megghiúsult, természetes, hogy ez olaj volt a tűzre és ők minden alkalommal s talán méltóan is szemrehányást tettek a gazdagabb osztálynak.

De ez még nem volt elég. Találkoztott Aradon egy ügyvéd, a ki nem Szentannán kezdte, de két községben úgy tudom be is fejezte már, a ki egy pár száz holdat már szerzett, a következő címen: Az 1836: IV. törvénycikk 9. és 10. és az 1840: VIII. törvénycikk 4. §-a az úrbéri külsőbirtok és a belsőségből való felosztást és elkülönítést megtiltotta; holott az 1871. évi LIII. törvénycikk 56-ik §-a a következőleg szól; „Az úrbéri telek után járó erdő-, nádas- és legelő-illetmények szintén különválva elidegeníthetők, mihelyt azok a telekkönyvben külön vannak kitüntetve. Ennek megtörténtéig, a mennyiben az ellenkező be nem bizonyíttatik, a belsőség tartozékául tekintendők.”

Most az illető ügyvéd ezt jelszóként kiadja; beállít hozzá 130 és néhány egyén, ki már két-három évtized előtt földjeit elidegenítette, talán eltékozolta; és ez a 130 és néhány ember az izgató a községben, a ki az ügyvéd részéről arról van informálva, hogy: jogotok van a legelő-illetményt visszakövetelni, bízátok csak rám, megindítom a pört és meglássátok, majd meg

fogom nyerni. Megindították a pert abban a hitben, hogy joguk van visszakövetelni; mellettük volt a törvény, a vagyonosabb osztály mellett az igazság. Mert megtörtént, hogy az ilyen gazdagnak a ki megvette 20 év előtt a földet, az eladó fizetett illetményt, a miért marhája legelőre járt. Tehát igazolva volt a tulajdonjoga az illető birtokosnak, és ez természetes is. De továbbá minden községi jegyző, ha adásvevési szerződést készít, csak abban az esetben teszi bele, hogy a legelő nem adatik el a külsőséggel, ha ez tényleg ki van kötve; mert ha nincs szó a legelőről, akkor magától értetődik, hogy az a külsőséggel jár. Már most méltóztassék elképzelni, ha 130 ember visszaköveteli azt, a mit tényleg eladott, hogy ez a gazdaközönségnél mily elkeseredést szül és köztük milyen viszonyt teremt!

Következtek a választások az ősz folyamán. Volt iskolaszéki, törvényhatósági bizottsági, képviselőtestületi választás, később az előjáróság választása. Most mégcsak Páris Gábor, az illető főszolgabíró kellett az ő tapintatlan eljárásával: meg vagyok győződve, hogy ha tudta volna az ember, hogy egy gyermek fog ott megsérülni ebből kifolyólag, nem tette volna meg. De épen azért, mert kezdve az iskolaszéki tagok választásán a többi választásokon végig a törvényhatósági bizottsági tagok választásáig csak az elkeseredettek voltak többségben, ezeket a szegényebb embereket kibuktatta mindenütt a gazdagabb osztály a községi jegyző és a főbíró által. Megengedem, talán azok, kiket ők választottak, inkább hivatott egyének, de kibuktatták ezeknek a jelöltjeit sorba a képviselőtestületből, a törvényhatóságokból és most pedig még az előjáróságból is. Ők egy oly egyént akartak megválasztani, a kiben inkább bíztak és a kibe több reményt helyeztek. El is mentek a főszolgabíróhoz, bejelentették és kérték őt, hogy valami Schöller nevű egyént kandidáljon részükről. A főbíró e kérést megtagadta. Ekkor bejelentették neki azt, hogy ennek jelölését azért kérik, mert a volt bíró alatt három év óta a községi regálé számadásai nincsenek beadva; hogy a volt bíró az ő összes peres ügyeikben állítólag mindig részrehajlóan járt el ellenük, én nem tudom, szóval gyűlölték. Ezért mentek a főbíróhoz. Mikor a főbíró élve az ő discretionális kijelölési jogával, kérelmeket nem teljesítette, akkor arra kérték, hogy legalább az általuk jelölt három egyénre engedje meg a szavazást. Ezt is megtagadta.

Hogy azután ezek következtében mi történt, azt én sem helyeslem, sőt elítélem; de méltóztassanak tekintetbe venni, hogy az ily elégedetlen nép élén mindig van egy pár lelketlen haszon-talan, izgató ember, a kik nem engedik megnyugodni, a mint ebben az esetben is történt. Az elégedetlenek a főbíró elutasító válasza után elmentek az alispánhoz, főispánhoz, megfellebezvén a főbíró határozatát.

És itt nagyon kérem a t. ház figyelmét. Másnap ezeknek nem az volt a céljuk, hogy a községházat megostromolják, hogy agyonüssék a bírót, vagy előjárót.

Mintegy harmincz év előtt megtörtént Újszentannán, hogy egy községi jegyzőt kisöpörtettek az asszonyokkal az irodából. Most is azt hitték, hogy majd bemennek és 300 asszony segítségével ezt a bírót a kit csak megsérteni akartak, meg fogják szegényíteni, mivel látták, hogy a község ellene van és ő mégis ragaszkodik állásához; csak annyit akartak, hogy egyszerűen megszegényítsék, kilökjék. A községházán azonban egy hosszú folyosó van ott, a hol a néptömeg betódult és utána azután a nagy tömeg. Véletlenül ott volt négy zsandár. Persze nem is sejtették szegények, hogy az a zsandárfegyver oly hamar fog elsülni. Nem akarom kutatni, de talán egy kicsit mégis hamar sült el.

Ez a tényállás. És méltóztassanak nekem megengedni, hogyha látjuk és tudjuk azt, hogy egy bíró, egy pár ügyvéd miatt és részben ennek a főbírónak tapintatlansága következtében ily rémeset, ily szerencsétlenség történik, akkor talán még sem helyes az, hogy az „Aradi Közlöny”, a mely Krivány² vidékéről való, és még mindig Kriványért viseli a felelősséget, de más esetekért

² Krivány János Arad megyei gyámpénztárnok nagy port felvert sikkasztási ügyére céloz. Krivány 1898 nyarán 300 000 ft. értékű záloglevéllel és egyéb értékpapírral külföldre szökött. – Arad megye a hiányt különböző közcélú alapok igénybevételeivel és 245 000 ft. kölcsön felvételével pótolta. A kölcsön törlesztésére 2%-os törvényhatósági pótdadót vetettek ki, ami ellen az 1898. nov. 24-i megyegyűlésen a románok hevesen tiltakoztak (A. Közl., 1898. okt. 25.), s ezért hívták egybe a betiltott világozi népgyűlést is (l. 123. sz. irat).

is, habár értem és érzem, hogy nehéz most új felelősséget magukra vállalni, mondom, még sem helyes az, hogy most úgy gondolkoznak, hogy át kell hárítani ezt a felelősséget egy más faktorra, s erre nem találtak mást, mint a „Südongarische Bauern-Verein”-t.

Engedjék meg, hogy azokat, a miket Blaskovics Ferencz t. barátom tegnap itt elmondott, ne ismétljem, különösen azt, hogy az a délvidéki gazdasági egyesület nyolcz esztendőn át mily nemes intenczióval, mily hazafias, buzgó munkát végzett.

T. ház! A midőn ezelőtt tizenkét évvel mint egyszerű polgár, e népfaj: az úgynevezett svábok kebeléből véletlenül képviselővé választattam, feltettem magamban, hogy ezt az állást arra használom, hogy befolyással ezen néptömege hathassak és minden erőmmel, törekvéssel, minden becsületes szándékkal oda igyekezzem, hogy velők együtt a nemzet testébe beleolvadjak, a nemzettel asszimilálódjam. (*Élénk helyeslés és éljenzés balfelől.*) Önzetlenül állottam azon intézmény élén; soha egy krajczárt nem kaptam, hanem inkább én hoztam lényeges áldozatokat. (*Tetszés és helyeslés balfelől.*) Hogy most nyolcz-kilencz évi működés után, a mely idő alatt számtalanszor lettünk rossz indulattal és rosszindulatú tisztviselő által üldözve, s bár mindig megköveteltük, hogyha csak egy hanggal is, bizonyítsanak be valamit azokból, a miket felhoztak, sohase voltak képesek bebizonyítani, hogy, mondom, most ez legyen a honoráriumunk, ez talán méltánytalan és igazságtalan. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

Elismeréssel tartozom a jelenlegi t. földművelésügyi miniszter úrnak, mert a mióta e tárczát átvette, megszűntek Temesváron és Torontálban azon izgatások, mert a földművelésügyi miniszter úr számtalanszor adta pártatlanságának tanújelét; elismerte nemes intenczióinkat s nem helyeselte azon üldözéseket, a melyek Temesben és Torontálban folytak. És íme, ott most béke van, és Aradon kezdik az üldözést, a hol engem mindenki ismer, s a hol mindenki tudja, hogy a szocializmustól és anarchizmustól távol állunk.

Én tehát, t. ház, interpellációm, melyet szerencsém lesz úgy a belügyi, mint a földművelésügyi miniszterhez intézni, két irányban teszem meg. A t. belügyminiszter úrhoz a hatóságnak tapintatlan és hozzátehető, törvénytelen eljárása ellen, mert ha joga volt három jelöltet kandidálni, nem volt joga tekintettel ezen izgatott állapotokra, megtagadni a szavazás jogát. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

A földművelésügyi miniszter úrhoz pedig egy őszinte szavam van. A t. földművelésügyi miniszter úr már régóta hirdette, hogy a gazdasági egyesületi intézményt pártolja; hozzátette, hogy bármely irányban működjenek is, a politikától tartsák magukat távol. Ha a t. miniszter úr ezt őszintén mondotta és komolyan értette, akkor felhívom figyelmét arra az egyesületre, a mely ma már tizenegyezer tagot számlál és valami öt vármegyében terjedt el. Őszintén figyelmébe ajánlom a t. miniszter úrnak, hogy bennünket legnemesebb intencziók vezetnek és kérve kérem támogatását, de ha a miniszter úr meg akar minket oltalmazni a további üldözésektől, akkor tartozik saját magának és állásának avval, hogy először alaposan győződjék meg és szerezzen információt működésünkről. Erre kérem a t. miniszter urat és kezdje meg a jelenlegi eseténél, de nem megyei tisztviselő útján, hanem méltóztassék a minisztériumból egy pártatlan szakembert kiküldeni. Nem tisztviselőt, a ki képes egy egyesületet felosztatni azért, mert az egyesület kebelében talán oly megállapodás történt és talán annyi önállásra tanítottuk őket, hogy ne tisztviselőt bízzanak meg érdekeik képviselésével, a ki felülről függ, hanem saját gazdátársukat, akár a vármegyében, akár a községben. (*Úgy van! a baloldalon.*) Egy szakembert méltóztassék kiküldeni, a ki kezdve Újszentannán, az egyes fiókszövetkezeteket és a központot is végig vizsgálja; azoknak jegyzőkönyveit, működését, társadalmi érintkezésüket szemmel tartsa és mindennek eredménye szerint kérem azután a t. miniszter úr becses támogatását és oltalmát.

Ez iránt a következő interpellációt van szerencsém benyújtani (*olvassa*):

„Interpelláció a belügyi és földművelésügyi miniszter urakhoz.

Mintán tudomására jutott a t. miniszter uraknak az, hogy folyó hó 17-én Aradmegyében Újszentanna községben Páris Gábor járásfőszolgabíró a községi előljáróság megválasztatása körül gyakorolt erőszakoskodása, önhatalmi és törvénytelen eljárása következtében népszendülés tört ki, a melynek hat emberélet esett ádozatául, és mintegy tizenhat súlyos megsebesülés lett a következménye: Kérem a t. belügyminiszter urat, hajlandó-e ezen ügyben sürgős vizsgálatot elrendelni és a következőket kideríteni:

1. Igaz-e, hogy a főszolgabíró a község nagy többsége ellenére a régi bírót két Strohmannal kijelölve, azt egyszerűen megválasztottnak jelentette ki?

2. Igaz-e, hogy a főszolgabírónak megelőzőleg bejelentetett, hogy ezen bíró alatt a községi regale számadások háromévóta be nem terjesztettek?

3. Igaz-e, hogy daczára annak, hogy több száz választó a három jelöltre szavazást kért, ezt a főszolgabíró figyelembe nem vette, hanem a nép tiltakozása daczára a régi bírót egyszerűen megválasztottnak jelentette ki. Ha igen, hajlandó-e ezen főszolgabíró ellen a fegyelmi eljárást megindítani? Van-e tudomása a t. földművelésügyi miniszter úrnak arról, hogy Páris Gábor világosi járási főszolgabíró az újszentannai gazdasági fiókegyesületet feloszlatta?

Hajlandó-e a miniszter úr sürgős vizsgálatot elrendelni és megindítani:

1. Igaz-e, hogy Páris Gábor főszolgabíró maga is kijelentette, hogy ezen egyesületet nem szocialisztikus irányzatok és nem politikával foglalkozás miatt, hanem csupán formai hibák szabályellenes megalakulás miatt oszlatta fel?

A főszolgabíró e tekintetben is téves felfogásának beigazolására megvizsgálandó:

2. Igaz-e, hogy ezen egyesület 1884-ben a megalakulás jegyzőkönyvét a főszolgabírónak bemutatta, mivel az 52.338/1894. október 26-án kelt miniszteri rendeletnek mindenben eleget tett.

3. Igaz-e, hogy nevezett rendelet Arad vármegye hatóságának megküldetett, a miről állítólag a főszolgabírónak tudomása nincs?

4. Kinek a mulasztása ez?

Ezeknek megállapítása után

5. Hajlandó-e a földművelésügyi miniszter úr haladéktalanul intézkedni, hogy ezen fiókegyesület működését mielőbb megkezdhesse?

6. Hajlandó-e ezen egyesületet hasznos munkájában oltalmába venni és intézkedni az iránt, hogy a rosszakaratú hivatalos üldözéstől egyszersmindenkorra megóvassék?"

Van szerencsém interpellációmát szíves figyelembe ajánlani. (Élénk helyeslés és éljenzés balfelől.)

126.

1899 márc. 13

Komjáthy¹ Béla határozati javaslata az „erdélyi részekben” követendő nemzeti politikáról a földművelésügyi tárca költségvetési tárgyalásakor²

Képv. Napló, 1896–1901, XXVII. 208–209. l.

Határozati javaslat.

A nemzeti politikának az erdélyi részekben kettős feladata van: megerősíteni a románoktól lakott vidékeken tele ítés és más gazdasági eszközök segítségével a számban és vagyonban megfogyatkozott magyar népet, és restaurálni a magyar középbirtokos osztályt, melynek pusztulását leginkább gazdasági okok idézték elő.

¹ Komjáthy Béla (1847–1916 korábbi életr. adatait l. *Iratok* I. 540. l.) ügyvéd, a függetlenségi és 48-as párt alelnöke. 1892-ben a somlóvásárhelyi, 1896-ban a nagykaposi kerület képviselője.

² Komjáthy Béla függetlenségi képviselő a földművelésügyi tárca költségvetési tárgyalásakor benyújtott határozati javaslatában a nemzetiségek lakta erdélyi és erdélyrészi területeken rend-

Hogy a telepítés történelmi és ethnográfiai feltételei a sikert biztosító okokkal és tényezőkkel együtt tisztába hozassanak, szükséges történelmi alapon tudományosan megvizsgálni, hogy az erdélyi részekben 1723 óta, mióta e hazarész viszonyai nemcsak békésebbek, de állandóbb jellegűek is lettek, a magyar–román és szász faj népmozgalmi időnként miként alakultak és minő összefüggésben voltak.

Szükséges volna feltüntetni, hogy ez egyes népfajok vidékenként való szaporodását, vagy fogyását minő társadalmi és politikai, vallási és gazdasági okok és tényezők idézték elő. Szükséges volna megállapítani, hogy mely vidékek voltak kedvezők vagy kedvezőtlenek az egyes fajok szaporodására, és vidékenként az erre vonatkozóan észlelt tünetényt miféle okok és tényezők születték, s hogy ebből a jövőre vonatkozóan miféle tanúságok és következtetések vonhatók le.

Szükséges volna megállapítani, hogy az 1848-iki nagy agrár-reformot megelőzően minők voltak Erdélyben a birtokviszonyok, azaz mennyi birtok volt tisztán magyar kézben és mennyi román, vagy szász kézben, – melyre alapul szolgálhatnak az 1819-iki *Conscriptio Czirakjana*³ és az 1840. évi úrbéri összeírások.

Megállapítandó volna, hogy az 1850–1854. években életbeléptetett új birtokrendszer mennyiben változtatta meg 1861-ig az 1840-iki birtokállapotot.

Ismerni kellene az erdélyrészi magyar birtokok történetét 1861–1867-ig, kapcsolatban az akkori gazdasági és hitelviszonyokkal.

Szükséges volna megcsinálni 1867–1868-ból az egykorú telekkönyvek alapján az erdélyi birtokok statisztikáját, annak kimutatására, hogy mennyi birtok volt akkor a magyar, vagy nemzetiségi kézben s e birtokok jelzalogilag mennyire voltak terhelve.

Szükséges volna kimutatni, hogy 1867-től az erdélyi földbirtokok terhe miként emelkedik és miként foly és fejeződik be a középbirtokosság ama romlása, a mely már az 50-es években megkezdődött. Kutatni és megállapítani kellene a nemzetiségi pénzügyi birtokpolitikáját úgy, mint az a magyar kis és középbirtok megterhelésében nyilvánul.

Kimutatni kellene, hogy 1848-tól 1900-ig miként nő időszakonként a román értelmiség és birtokosság száma, párhuzamosan, a magyarságéval, és a szászságéval, vagy e két utóbbi rovására.

Szükséges volna tudni, hogy az utóbbi 50 év alatt az erdély részi kereskedelmi, ipari, közlekedési, mezőgazdasági, erdészeti, bányászati, hitelügyi stb. viszonyok mennyiben voltak hatással az egyes népfajok számbeli és vagyoni megerősödésére, vagy hanyatlására.

Minthogy ezen kérdések tisztázása nélkül a nemzeti politika az erdélyi részekben meg nem oldható, s minthogy magánemberek ily adatok összegyűjtésére a kormány minden irányban kiterjedő támogatása nélkül képtelenek, a magyar földművelésügyi kormány kötelessége a vázolt elsőrangú fontossággal bíró tudományos és politikai feladatot megoldani.

Ezek alapján utasítja a képviselőház a földművelésügyi kormányt, hogy haladéktalanul intézkedjék az előadottak tekintetbe vételével, az erdélyi részek népességi, birtok és hitelviszonyait tárgyzó munkálat elkészítéséről.

szeres telepítést és az itteni magyar középbirtokos osztály gazdasági talpraállítását követeli. – A határozati javaslat benyújtását követő napokban – 1899. márc. 20-án – Komjáthy hosszabb beszédet is tartott a nemzetiségi kérdéstről a költségvetési vitában. Beszédében, amely mintegy bevezetője a következő években mondott s a Széll-kormány nemzetiségi politikáját ostromozó szónoklatainak – az egységes magyar nemzetállam erélyes faji politikájának megvalósítását és az „államelles nemzetiségi törekvések szétzúzását” követeli a kormánytól. (*Képv. Napló*, 1896 – 1901, XXI. 128–131. l.) – Nemzetiségi részről – 1899. márc. 16-án – *Melczér* Vilmos kormány-támogató szász képviselő szólalt fel a költségvetési vitában. Hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi kérdést csakis a hatvanas évek hagyományai alapján és a nemzetiségi törvény becsületes végrehajtásával lehet megoldani.

³ Erdélyben, ahol Mária Terézia idején nem volt úrbérrendezés, 1818–20-ban királyi rendeletre összeírták a jobbágytelkeket az új adónemek bevezetése és az úrbérrendezés céljából. A rendek általános ellenállása mellett végrehajtott összeírás nem járt eredménnyel. Az összeírás munkálatainak irányítója gr. Cziráky Antal, (1772–1852) udvari kamarai elnök volt. (*L. bőv.* I. Tóth Zoltán: *Parasztmozgalmak az Erdélyi Érchegeységben 1848-ig*. Bp. 1951. 140–142. l.)

127.

Jancsó Benedek röpirata Bánffy Dezső nemzetiségi politikájáról és a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály megszűnése¹

A

1899 márc. 22

Polónyi Géza felszólalása, Széll Kálmán miniszterelnök, Pichler Győző, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter és Sierban Miklós nyilatkozatai a volt „nemzetiségi ügyosztály” működését tárgyaló bánffysta röpiratról az 1899. évi belügyi költségvetés tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, XXI. 182–189. l.

Polónyi² Géza:... T. ház! A nemzetiségi kérdéstről és az ezzel kapcsolatos nagy állami érdekekről nem akarok itt most beszédet tartani. Sem alkalom, sem czim nem alkalmas arra, hogy erről a kérdéstről hosszú, beható tárgyalást folytassunk. Azonban mégis rá kell hogy utaljak, hogy ez Magyarország történetében, a múltban úgy, mint a jelenben, messze kimagasló dolog, mely a törvényhozás figyelmét mindig méltán fölkelte. Még a régiebb kormánynak szavaz-

¹ Az 1895 folyamán szervezett miniszterelnökségi V. vagy *nemzetiségi ügyosztály* (létrehívása körülményeivel kapcsolatban l. 43. sz. irat) helyzete Bánffy bukásával tarthatatlanná vált. Az ügyosztály vezetője *Jeszzenszky Sándor* miniszteri tanácsos, a Replica-pör (l. 2. sz. irat) egykori ügyésze, belső munkatársa *Jancsó Benedek* tanár és publicista volt, aki már az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszuson hallatta szavát az ügyosztály képviselőjeként (l. 53. sz. irat). – Jancsó tollából 1899 februárjában – röviddel Bánffy bukása után – névtelenül jelent meg a „*Bánffy Dezső nemzetiségi politikája*” című röpirat, amelyben Jancsó igazolni próbálta Bánffy és az ügyosztály nemzetiségi politikáját. Mivel Jancsó ekkor még a nemzetiségi ügyosztály munkatársa volt, és röpiratához az ügyosztály bizalmas anyagát is felhasználta, Bánffy ellenfelei, kivált a függetlenségi szónokok az ügyet ütőkártyául használták a volt miniszterelnök és a nemzetiségi ügyosztály elleni akciójukhoz. *Polónyi Géza* interpellációjában (A) hivatali titkok elárulásával és a magyar államnak okozott súlyos politikai tapintatlansággal vádolta mind az ügyosztályt, mind a röpirat anonim szerzőjét. A Széll miniszterelnök mint belügyminiszter által elrendelt vizsgálat eredményeképp Jancsót egy 1899. ápr. 5-én kelt félhivatalos sajtónyilatkozat szerint elbocsátották a miniszterelnökség kötelékéből, az ügyosztályt pedig egy újabb, 1899. ápr. 23-án kelt minisztertanácsi határozattal, illetve királyi rendelettel megszüntették, aminek következtében *Jeszzenszky* is megvált a minisztériumtól (l. C. irat). A függetlenségi sajtó hónapokkal a történet után közli a dicstelen véget ért nemzetiségi ügyosztály volt vezetőiről, hogy *Jeszzenszky* „mint persona ingrátissima hónapok óta él a folyton meg-megújított szabadságolásban, dr. *Jancsó Benedek* pedig visszatért a tanári pályára... (*Rossz nemzetiségi politika*, E., 1899. okt. 24. 294. sz.) – Jancsó névtelen röpiratának bizalmas közlései azonban nemcsak a magyar képviselőházban, hanem a bukaresti kamarában is hatalmas vihart támasztottak, miután a röpirat *Bánffy* és *Sturdza* román liberális párti miniszterelnök kapcsolatával, közelebbről Bánffynak és *Goluchowski* közös külügyminiszternek *Sturdza* kormányra juttatása körüli állítólagos szerepével is foglalkozott. A röpiratban előforduló, kivált a brassói román iskolák romániai szubvenciójával (l. bőv. Iratok III. köt.) kapcsolatos bizalmas adatok kétségkívül közvetlenül hozzájárultak a *Maiorescu* Titusz vezette romániai konzervatív ellenzék egyre erősödő támadásai miatt amúgy is meggyengült *Sturdza*-kormány helyzetének megrendüléséhez, majd közeli bukásához. (Vö. *Jancsó B.*: A román irredentista mozgalmak története, Bp., 1920, 258–64. l.) – A nemzetiségi ügyosztály működésével kapcsolatos az 1897. évi magyar–román *rendjel-affér* is. *I. Károly* román király 1897. évi budapesti viszontlátogatása alkalmával a magyar kormány és a közös külügyminiszter javaslata alapján – több közéleti tényezőt és minisztériális tisztviselőt a román Korona rendjével tüntetett ki. A kitüntetettek között volt *Jeszzenszky Sándor*, a Replica-pör egykori ügyésze, a nemzetiségi ügyosztály vezetője is. Romániai politikai körökben *Jeszzenszky* kitüntetését élesen kifogásolták. *Huszár Imre* volt országgyűlési képviselő, a magyar kormány megbízottja, az üggyel kapcsolatban 1897. okt. 21-én Bécsből jelenti Bánffynak: „...Úgy látszik, hogy a bukaresti kormány követelni fogja, hogy *Jeszzenszky* a román rendjelek birtokosainak sorából kitörültesse. Azt beszélnek, hogy br. Bánffy és *Goluchowski* vissza-

tatott meg egy 50 000 forintos tétel, egy informáczióális bureaunak a szervezésére, a melynek rendeltetése az volt, hogy a nemzetiségi üzelmeket éber ellenőrzés alatt tartsa és a külföldet is az igazsághoz híven tájékoztassa.

Minden más államban az ilyen nyilvánvalólag államrendészeti feladat a belügyi tárczába szokott soroztatni. Nálunk azonban megtörtént, hogy ez az informáczióális osztály a miniszterelnökség mellé szervezetetett és rendeltetését úgy töltötte be, hogy a mint erről a legközelebbi múltban a legmélyebb fájdalommal meggyőződni elégszer kínálkozott alkalom; a nemzetiségi üzelmekkel szemben való állásfoglalás céljából megszavazott ezen informáczióális osztály tulajdonkép nem lett egyéb, mint a választásokat vezető és a politikai proskripcziót rendszeresen kezelő oly ügyosztály, a mely a gyűlöletnek minden ingerével bírt és óhajtható, hogy ezen oldaláról vele végleg leszámoljunk. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! A dolognak evvel a részével sem akarok foglalkozni, hanem foglalkoznom kell a következő ténnyel. Ha egy nem is búcsúzó, hanem elbúcsúzott miniszterelnök, csupán saját politikai reputációját mentő tényekkel akar a nagy közönség elé állni, ez ellen nincs szavam; ha azonban egy röpirat kerül a kezembe, melynek minden sora elárulja azt, hogy ezt vagy olyan ember írta, a ki az államnak ezen nyilván államtitkot képező ügyeit maga kezelte, vagy hogy valaki a hivatalos adatoknak teljes birtokában azokat rendelkezésére bocsátotta annak, a ki a röpiratot írta: akkor t. képviselőház, a hallgatás az ilyen kérdésben egyenesen bűn. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Hogy ki írta ezt a röpiratot, azt én nem tudom, de annyit a röpiratból látok, hogy azt báró Bánffy Dezső nem írta, a mennyiben ez korrekt és szép magyarsággal lévén írva, a le styl fait l'homme szabályánál fogva rá lehet ismerni, hogy ezt báró Bánffy Dezső nem írta. (*Derültség a szélső baloldalon.*) Annyi azonban kétségtelen, hogy ezen röpirat íratott nemcsak báró Bánffy Dezső érdekében, hanem a miniszterelnökségnél szervezett ezen informáczióális osztály aktáinak és pedig legbizalmasabb aktáinak teljes felhasználásával.

E röpirat, melynek azért tulajdonítok nagy fontosságot, mert minden betűje elárulja, hogy hivatalos akták nyomán és államtitkok leleplezésével készült, azt mondja egyebek között (*olvassa*):

„A magyar parlament készégesen megszavazta az 50.000 forintot, melyet a nemzetiségi üzelmek ellensúlyozására szolgáló informatív szolgálat berendezése kívánt. Ez 50.000 forintot el is költötték a régi kormányok, de ez informatív szolgálatnak époly kevés nyoma volt, mint hatása az európai sajtóban.”

Ez annyit tesz, hogy az előző kormányok megszavaztatták az összeget, de másra költötték el, mert e célnál semmiféle rendeltetését be nem töltötte.

Méltóztassék még ezt is meghallgatni. Azt mondja itt ez a röpirat, hogy 1894. végén, mikor a Bánffy-kormány átvette az ügyek vezetését, ilyenforma volt a nemzeti kérdést illetőleg a helyzet képe (*olvassa*): „Egyik része öntudatos akció minden vonalon, és a legerősebb szolidaritás.” – Ez vonatkozik a románokra. „A másik részén a helyzet teljes félreismerése, tervtelenség, kapkodás és az aggodalmas jelenségek gögös lenézése, vagy fejvesztett rémüldözés.” Ez volt a Bánffy-kormány előtt a magyar kormánypolitika. Talán nem felesleges, ha a volt Wekerle-kabinet, ha a volt Szapáry-kabinet és a volt Tisza-kabinet tagjai szíveskednének tuda-

éltek a román kormány jóhiszeműségével és Jeszenszky nevét abba a névsorba, mely a kitüntetésre ajánlandók neveit tartalmazta, *orozva* becsempészték. Nem tudom – kérde – vajon a külügyi minisztérium releválni fogja-e a Goluchowski gróf ellen emelt otromba rágalmat, minden esetre kötelességemnek vélttem erről a dologról jelentést tenni, miután a magyar miniszterelnök is meg-rágalmaztatott.” – Az ügyben *Sierbán* Miklós 1897. nov. 3-án interpellációt intézett Bánffy miniszterelnökhöz (*Képv. Napló*, 1896-1901, X. 165-168. l., Bánffy válasza uo. 177. l.) – Bánffy 1897. nov. 13-án br. *Aehrenthal* Lexa bukaresti követhoz intézett átiratában tiltakozott a kitüntetés-sel kapcsolatos román álláspont ellen. (*ME* 1899 – XXXI – 8.013.)

² *Polóny* Géza (1848–1920) buda esti ügyvéd, Hajdúszoboszló képviselője. A függetlenségi és 48-as párt alelnöke. 1906–7-ben a koalíciós kormány igazságügyminisztere.

másul venni, hogy az a dolog reájuk vonatkozik és meg vannak vádolva a Bánffy-röpirat által azzal, hogy ők kormányzásuk ideje alatt a nemzetiségi kérdésben a magyar állam érdekeit nemcsak nem is táplálták, hanem a legelítélendőbb módon súlyosan elhanyagolták.

A röpirat szerint Kálnoky gróf külügyminiszter nem az Agliardi-ügy miatt bukott meg, hanem azért, mert a Romániával való szövetség miatt Magyarország nemzeti érdekei ellen dolgozott. Ez a felszólaló szerint nem felel meg az igazságnak.

...Ebben a röpiratban el van mondva, a magyar nemzetiségi kérdésben elért kulmináció is; Jeszenszky Sándor miniszteri tanácsos kitüntetése. El van mondva mint góczpontja, vagy elukrubációja annak a nagy nemzetiségi akciónak, melyet a Bánffy-korszak elért, s a melyben kicsúcsosodott az a rendkívül nagy horderejű eredmény, melyet ő a nemzetiségi politika terén elért. Én nem tudom, hogy a magyar eszmének szolgálatában ez a kitüntetés mennyire bírt értékkel, csak arra emlékszem, hogy mikor ebben a házban ez a dolog interpelláció tárgyává tétetett, akkor annak a kitüntetésnek egészen más magyarázatot adtak, mint a mi ebben a röpiratban most szerepel.

De foglalkozik ez a röpirat a legapróbb minucziozitással és felsorolja mindazokat az intézkedéseket, a melyeket a magyar kormány négy esztendő alatt a nemzetiségi üzemekkel szemben tett. És ez az, a mire nekem okvetlenül rá kellett utálnom. Ilyen hóborttal találkozunk ebben a röpiratban, nem akarom szó szerint felolvasni, hogy önöket ne untassam, mikor azt mondja, hogy báró Bánffynak az érdeme, hogy a volt román kormány megbuktatásával Sturdza került miniszterelnökségre, még pedig a legfurcsább, a világon sohasem hallott és luminózus észjárásal: azért, mert azt mondja, hogy a memorandum-pör hősei a Sturdza hívei voltak. A román ligának emberei Sturdza hívei voltak! Hogy tehát a román liga által Magyarország ellen folytatott üzemeket meg lehessen gyógyítani, Báró Bánffy arra törekedett Goluchowskival, hogy Sturdza legyen a miniszterelnök. Hogy ilyet valaha valaki komolyan elfogadhasson egy volt miniszterelnöknek a védelmében, hogy egy külföldi államban arra dolgozzék egy miniszterelnök, hogy az legyen a miniszterelnök, a ki az egész propagandát ellenünk szervezte, az inkább a beszámíthatatlanság bizonyos jeleit mutatja.

Bármiként álljon is a dolog, én azért szólaltam fel, mert azt nem szabad megtűrnünk, hogy ilyen nagy állami érdekeket érintő kérdésekben bárki is ilyen brosürökkel az államtitkokat Európa piaczára vigye. Ennek a röpiratnak, nem mondom, hogy ez a célja, de ez lesz eredménye, hogy tudniillik ha igazak ezek az intézkedések, a melyek ebben a röpiratban foglaltatnak, akkor nyilvánvaló, hogy dobbal akar verebet fogni és figyelmeztetni az összes nemzetiségeket arra, hogy ime, most már tudjátok meg, hogy a magyar állam a ti üzemletekkel szemben milyen eszközökkel dolgozik, tehát tudjátok meg, hogy miképp kell magatokat védelmezni és ezeket az eszközöket miképp kell elkerülnötök. Az eredmény azonban mindenképp az lesz, – nem tudom, az volt-e a célzata is, – hogy ezt a röpiratot, mert hiszen ezt nem vásárolják, de ingyen terjesztik bőségesen, bizonyára megkapják azok is, a kik a magyar nemzet ellenségei és azok Európa előtt ezen röpiratra való hivatkozással fognak ellenünk vádaskodással fellépni, és fellépnek pretenziókkal, és fellépnek a magyar állam elleni izgatással, talán épen azért iratott ez a röpirat; de ha nem is azért iratott, az eredménye minden esetre az lesz, hogy a nemzetiségeket a most alakult új kormány ellen egyenesen ráuszítsa, és hogy azon eszközöknek alkalmazását azoknak leleplezésével a mostani kormány számára lehetetlenné tegye.

Miután ezen röpiratnak elolvasása után minden ember arról fog meggyőződni, hogy az lehetetlenség, hogy ezt más írhatta, vagy írhatta legyen, mint a ki az informacionális osztálynak összes hivatalos aktáival rendelkezik, én magam részéről csak azt a kötelességet akarom leróni e pillanatban, hogy a t. belügyminiszter és miniszterelnök úrnak ezt a dolgot mint nemzetünket közről érdeklőt, szíves figyelmébe ajánlom azzal, hogy tegye vizsgálat tárgyává, hogy vajjon honnan és miként kerülnek ki ezen államtitkokat leleplező röpiratok és úgy hiszem nem kívánok fölösleges dolgot és nem is csalódom, ha a t. miniszterelnök úrról azt teszem fel,

hogyan intézkedni fog az iránt, hogy a magyar állameszmének szolgálatában esetleg díjazott emberek ilyen visszaéléseket a jövőben el ne követhessenek, vagy ilyen brosróknak a megjelenése legalább a hivatalos akták felhasználásával a jövőben megakadályoztassék. Ez volt a célom, semmi egyéb, ajánlom azt a t. ház szives figyelmébe. A tételt elfogadom. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Széll Kálmán miniszterelnök nem tartja szükségesnek az előző kormány politikájának feszegetését; az efféle brosráknak nem tulajdonít jelentőséget, el sem olvassa ezeket. Ha hivatali titok elárulása történt volna – amit nem tart valószínűnek – azt szigorúan meg fogja torolni.

Pichler Győző: T. ház! Csak egy pár perczig bátorodom a t. ház figyelmét igénybe venni, mikor Széll Kálmán miniszterelnök úr megtartotta programbeszédét, melyet a ház bizonyos osztatlan meglepéssel fogadott, kiterjeszkedett arra, hogy a nemzetiségekkel szemben is a jog, igazság és törvény alapján áll. Én azt hiszem, kétségtelen, hogy az igen tisztelt miniszterelnök úr nemzetiségek alatt azokat értette, kik ebben az országban laknak, ez országot mint hazájukat elismerik és ennek hű alattvalói, daczára annak, hogy nemzetiségekhez tartoznak. De midőn incidenciallyer egy röpiratban kapcsolatban az előttem szóló képviselő úr hivatkozott arra, akkor engedjék meg, hogy csak rövid pár pillanatra ráutaljak, hogy én a magam részéről igenis szükségesnek tartom azt, hogy a belügyminisztériumban vagy a minisztériumban egy nemzetiségi osztály álljon fenn. Nem tudom, hogy az a sok szállingózó hír tényeken alapul-e vagy nem, hogy tudniillik ezt az osztályt másra használták fel, de azt az egyet tudom, hogy nemzetiségi osztályra nagyon szükség van. Mert csak nézzük a múlt évben előfordult eseményeket, melyekről közvetlen tudomása van Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter úrnak is, tudniillik midőn kisült, hogy itt Magyarországon egy hatalmas alapítvány kamatait, mint ösztöndíjat élvező román ifjak, ezt elküldték a román ligához, hogy azzal annak alaptökéjét gyarapítsák. Ez az a Gozsdu-féle alapítvány, melyet minden román ifjú élvez, mert az oly nagy, hogy annak kamataiban minden ifjú, eltekintve vagyoni viszonyaitól, ha Pestre jön – nem kérdik szegény-e, vagy gazdag-részesül. És ezen ifjak legnagyobb része, a mint az ösztöndíjat felvette, azonnal a magyar ösztöndíjat elküldte román agitatori célokra Bukarestbe. Nagyon jól tudom, hogy Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter úr e tekintetben vizsgálatot is indított, sőt egyenesen összeírta azon ifjak neveit, kik a Gozsdu-alapítványt élvezik. Ha talán tévesen vagyok ebben a dologban informálva, úgy nagyon köszönöm a közoktatásügyi miniszter úrnak, ha megtisztel azzal, hogy felvilágosít. De tovább megyek. Az egyetem kebelében ma is a román ifjak egész külön álláspontot foglalnak el. Itt van az a testület, melyről azt hiszi a közoktatásügyi miniszter úr, hogy rég feloszlott: a Petru Major egyesület. Pedig ma is létezik, alapszabályok nélkül. De eltekintve ezen Budapesten fészkelő nemzetiségi agitációktól, nem akarok kiterjeszkedni azokra, a melyek az országban történnek. Akkor, mikor a nemzetiségi üzemek oly vakmerőek, hogy azok itt Budapesten is előfordulnak, igenis szükséges egy nemzetiségi osztály, mely a legnagyobb erélyvel szembeszálljon ily üzemekkel, és azoknak kellő eszközökkel elejét vegye. Természetes, hogy teljesen osztom az előttem szóló képviselő úrnak nézetét, hogy ezt az osztályt bármi másra használni határozottan visszaélés; olyan osztályt, a mely tisztán a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozik és a nemzeti üzemeket üldözi, erről teljesen tájékozva van, ilyen osztályt okvetlenül szükségesnek tartok a magyar állameszme érdekében. *(Helyeslés a szélső baloldalon)...*

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Pichler Győző képviselő úrnak felszólalására kötelességem néhány észrevételt tenni, mert nem szeretném, ha félreértésekre adna okot.

Pichler Győző képviselő úr felhozta a Gozsdu-alapítványt és azt mondta, hogy a Gozsdu-alapítvány ösztöndíjai román agitatorius célokra használtatnak fel. Hát erre nézve azt kell megjegyezni, hogyha ez a felszólalás olyan értelmezésben mondatott volna, hogy esetleg a Gozsdu-alapítványi ösztöndíjak felügyeletével foglalkozó bizottság is e tekintetben részes lehetne, ez ellen a leghatározottabban tiltakoznom kell, mert a Gozsdu-alapítvány feletti fel-

ügyeletet kiváló és hű hazafiakból álló bizottság képezi, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* és ennek következtében azon felfogás ellen, mintha talán ezeknek tudtával román agitatorius czélokra használnék ez fel, természetesen az ő érdekükben is és az igazság érdekében is tiltakoznom kell. Az megtörténhetett, hogy egyik, vagy másik tanuló, ösztöndíjat kapván, azt az ösztöndíjat esetleg valami meg nem engedett célra használta fel. Legyen róla meggyőződve a t. ház, – gondolom, e tekintetben semmi kétség sem foroghat fenn, – hogy abban az esetben, ha valamely ilyen ösztöndíjat élvező egyén visszaélést követett el, akkor az ellen a legszigorúbb eljárás tétetik folyamatba és a legszigorúbb eljárástól én a magam részéről természetesen tartózkodni nem fogok. *(Helyeslés.)*

A mi pedig azt illeti, hogy a főiskolákban veszélyes nemzetiségi mozgalmak és társulások vannak, erre nézve is meg kell jegyezmem azt, hogy én minden alkalommal, a mikor csak módomban van arra buzdítom a magyar egyetemi polgárokat, hogy a nemzetiségi ifjakat lehetőleg a maguk körébe vonják és így közös hazafias törekvéseiket velük együtt ápolják, de viszont semmiféle külön, úgynevezett nemzetiségi társulás meg nem engedtetik. *(Élénk helyeslés.)* És hogy volt bátorságom ebbe a kérdésbe benyúlni, még pedig erélyesen, arra nézve talán szabad hivatkoznom a nagyváradi esetre, *(Élénk helyeslés.)* a mikor kizártam Magyarország összes főiskoláiból, sőt még a nosztrifikációtól is eltiltottam az illető jogakadémiai hallgatót³ abban az esetben, ha esetleg valamely külföldi egyetemen szerezne meg a képesítést, mert meggyőződtem róla, hogy annak az izgatásai már határozottan a magyar állam és a magyar nemzet létérdekei ellen irányultak. *(Élénk helyeslés.)* Ezt az eljárást követtem eddig, és ezentúl is követni fogom, mert igen természetes, hogy meg nem engedhető dolog az, hogy a magyar állam létérdekei elleni izgatásnak itt bármi tekintetben táp nyújtassék. *(Helyeslés.)* De viszont kötelességem mindazokat is megvédeni, a kik hűen és hazafias érzésben szolgálják a hazát, *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* és elsősorban ilyenek azok, a kik a Gozsdu-alapítvány feletti felügyeletet gyakorolják.

Ezt kötelességem volt, t. ház, röviden elmondani. *(Élénk helyeslés.)...*

Sierbán Miklós: T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Az elhangzott nemzetiségi vonatkozású beszédekre ez alkalommal bővebben nyilatkozni nem akarok, jóllehet tudom, hogy a nemzetiségi kérdést minél jobban tanulmányozni, minél jobban precizizálni mindnyájunknak közös érdeke. Ez alkalommal csak Pichler Győző igen tisztelt képviselőtársam néhány állítását akarom helyreigazítani. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Pichler Győző képviselőtársam állításait a Gozsdu-alapra vonatkozólag a legekleltánsabbul megczáfolta.

Pichler Győző t. képviselőtársam egy másik állítását, hogy tudniillik a budapesti román egyetemi hallgatók „Petru Maior” egyesülete alapszabályok nélkül működik⁴ és hogy ott államellenes dolgokkal foglalkoznak, – ezt a leghatározottabban visszautasítom és tiltakozom az ilyen állítások ellen. Én is tagja voltam ennek az egyesületnek több éven át; ez egyesület a miniszter által jóváhagyott alapszabályokkal működik; annak az egyesületnek falai közt soha, de soha hazaellenes üzemekkel nem foglalkoztak. Ezt tartottam szükségesnek elmondani. *(Helyeslés.)*

³ Bolcas Lucían nagyváradi főiskolai hallgatót, akit a román küldöttek a turini ifjúsági kongresszus alelnökévé akartak megválasztani (I. 121. sz. irat).

⁴ A Petru Maior-egylet a minisztérium engedélyével működött, Pichler Győző nemzetiségi „adata” ez alkalommal sem bizonyult hitelesnek (vö. bőv. 49. sz. irat).

B

1899 márc. 31

*Sajtóbeszámoló a bukaresti kamarában a magyar–román viszony kérdésében lezajlott vitáról:
„A nemzetiségi kérdés a román képviselőházban”*

E., 1899, 89. sz.

A román képviselőház tegnapi ülésén – mint egy bukaresti távirat jelenti – *Marghiloman* képviselő a konzervatívok és *Fleva*¹ hívei által aláírt nyilatkozatot olvasott föl, a melyben Stur-zának a kormány élén való megmaradását azok után a nyilatkozatok után, a melyek a magyar képviselőházban a Bánffy Dezső volt magyar miniszterelnök[nek] tulajdonított brosúra tárgyalása során Stur[d]za és Bánffy politikai viszonyára nézve elhangzottak, a nemzeti méltóság megsértésének nevezi s bejelenti, hogy obstruálni fognak a miniszterelnök ellen.

Stur[d]za miniszterelnök a szóban forgó brosür tartalmát fejtegeti s azt mondja, hogy ez a brosúra valószínűleg összefügg azzal a hamisított leirattal, a melyet a múlt évben *Wlassics* magyar közoktatásügyi miniszter rozsára közzétettek. Az, a ki ezt a leiratot hamisította, ép úgy lehetne a névtelen brosúrának a szerzője. *Széll Kálmán* miniszterelnök, mondja a szóló, maga jelentette ki, hogy a brosúrának semmi jelentőséget nem kell tulajdonítani. Igazán hallatlan dolog, hogy egy külföldön megjelent névtelen füzetet fegyverül használnak hazai politikus ellen. A miniszterelnök azután pontról-pontra méltatja a brosürát s kimutatja, milyen balgák az ellene, mint román miniszter ellen emelt vádak. Különösen kiemeli a miniszterelnök, hogy a konzervatívok 1895-ben egyenletlenségük, követeléseik mértéktelensége és politikai moráljok alacsony foka miatt buktak meg. Azután kiemeli, hogy *Ferencz József* 1896-ki látogatása *Károly* király előzetes látogatásának következménye s annak a nemzetközi jelentőségnek az elismerése volt, a melyet Románia szerzett. *Jeszenszky* kitüntetése minden jelentőség nélkül való esemény. A brassói iskola ügyéről hivatalos diplomáciai adatok adtak fölvilágosítást.

A miniszterelnök beszédét nagy lelkesedéssel hallgatták. Utána beszélt még *Marghiloman*, *Fleva* és *Take Jonescu*. Azután a kamara elnöke a következő indítványt terjesztette elő:

Tekintettel *Marghiloman* képviselőnek több képviselő nevében tett nyilatkozatára, a kamara tiltakozik az ellen a merénylet ellen, a melyet Románia nemzeti méltósága ellen a külföldön elhangzott gyanúsítások ismétlésével elkövettek. A kamara teljesen bízik a szabadelvű párt vezérének *Stur[d]za* miniszterelnöknek, a ki mindig meg tudta védeni az ország érdekeit és becsületét, okosságában, hazafiságában és méltóságában.

Az indítványt névszerint való szavazás útján 90 szavazattal 18 ellenében elfogadták. A szavazás eredményét a kamara perczekig tartó tetszéssel és óváczióval fogadta.

A *Fremdenblatt*, a *Bánffy* nemzetiségi politikáját tárgyaló röpiratról szólva, a melyet a román képviselőház tegnapi ülésén az ellenzék felhasznált arra, hogy rohamot intézzen a *Stur[d]za*-kabinet ellen, a következőket mondja:

A publicisztika egy önkénytesének adataira támaszkodva, a ki a létért vívott harc utolsó stádiumában jó szolgálatot vélt tenni Bánffynak, vagy magának azzal, hogy Bánffyt úgy állította oda, mint a nemzetiségi politika megteremtőjét, azzal vádolják *Stur[d]zát*, hogy feláldozta Románia méltóságát és érdekeit. A vita fényes bizalmi szavazathoz juttatta *Stur[d]zát*, a ki rámutatott a röpiratnak a magyar miniszterelnök által hangsúlyozott jelentéktelenségére, valamint adatainak megbízhatatlanságára. Minthogy azonban a bukaresti ellenzéki sajtó a röpiratot még mindig arra használja, hogy a kormány és egyúttal a monarchiánkkal fennálló jó viszony ellen is

¹ *Fleva*, Nicolae (1840–?) román államférfi. Előbb liberális programmal Sturza kormánjának belügyminisztere (1895), 1899-ben viszont belépett a konzervatív pártba, és tárcát vállalt a konzervatív Cantacuzino-kormányban.

izgasson, talán nem kárba veszett dolog, ez „államirat” nyomán konstatálni, hogy a névtelen szerző ki apja fia. Oly állításokat és adatokat találunk itt, mondja a „Fremdenblatt”, a melyekből minden félig-meddig értelmes ember az első tekintetre láthatja, hogy a röpirat szerzője a külügyi politika dolgaiban az avatatlanok közé tartozik. Helytelennek mondja a „Fremdenblatt” a röpiratnak nevezetesen azt az állítását, hogy az elhunyt külügyminiszter, *Kálnoky* és *Bánffy* miniszterelnök között fen[n]forgó differenciák, a melyek *Kálnoky* visszalépésére vezettek, nem az egyházpolitikában, hanem a nemzetiségi politikára vonatkozó nézeteik különbségében gyökerestek; valamint azt az állítást is, hogy *Dumba* nagykövetségi tanácsos már hét évvel ezelőtt követ volt Bukarestben és hogy *Goluchowski* külügyminiszter, mikor Bukarestből eltávozott, voltaképen *Kálnoky* áldozata volt, és kijelenti, hogy *Goluchowski* saját kívánságára és nagyon *Kálnoky* akarata ellen vált meg bukaresti állásától. Nem hihetjük, végzi a „Fremdenblatt”, hogy egy ily ember fecsegésére komoly politikusok oly kombinációkat építhessenek, a melyek egy kormány bukására vagy épen a jól megokolt és úgy Románia, mint Ausztria–Magyarország közvéleménye által bölcsnek elismert és helyeselt külügyi politika megváltoztatására vezethetnének. Meg vagyunk győződve, hogy nemcsak a képviselőházi ellenzék, hanem a lapokban és az utcán üzött bujtogatás sem képes megrendíteni a bizalmat az iránt a politika iránt, a melyet *Stur[d]za* bölcs és tapasztalt uralkodójának vezetése alatt követ. Obstrukcióról beszélnek, a melyre az összes román ellenzéki frakciók el volnának tökéelve. Ha Románia virágzó és rokon-szenves népe csakugyan szükségét érezné annak, hogy az összes parlamenti intézmények e legmodernebbjét meghonosítsa, alig van oly tér, a melyen ez az experimentum több kárt okozhatna, mint a külügyi politika terén.

C

1899 máj. 17

*A függetlenségi sajtó közleménye a miniszterelnökségi V. ügyosztály feloszlásáról:
„A nemzetiségi ügyosztály megszüntetése”*

E., 1899, 135. sz.

A miniszterelnökségnek V. ügyosztályát, az úgynevezett nemzetiségi ügyosztályt a minisztertanácsnak múlt hó 23-ról kelt elhatározása alapján királyi rendelettel megszüntették és *Tarkovits* államtitkár már hozzá is látott a feloszlítás keresztülviteléhez. Ennek az ügyosztálynak az ügyköre ez volt: 1. Államrendészeti ügyekben információ céljából az egyes szakminiszterekkel és a közös külügyi kormányzattal való érintkezés. 2. A bel- és külföldi sajtóval szemben az államrendészeti felügyelet gyakorlása. 3. A nemzetiségi és a nemzetközi szocialista és anarchista mozgalmak ellenőrzése. A feloszlítás tehát egyáltalán nem vall államférfiúi bölcsességre, mert ha valaha, úgy most van szükség az ilyen miniszteriális szervezetre, sőt bajos is elképzelni, hogy miképp fogják e mindinkább elharapózó szocialis mozgalmakat a központból ellenőrizni. – Itt említjük meg, hogy a miniszterelnökség ez ügyosztályának vezetője, dr. *Jeszenszky* Sándor miniszteri tanácsos végleg megvált a miniszteriumtól és egyik hír szerint nagyváradi főügyészé másik hír szerint kúriai bíróvá nevezetik ki.

D

1899 máj. 19

A „Gazeta Transilvaniei” közleménye a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály megszűnéséről

G. Tr., 1899, 100. sz.

Bánffy ellenfelei, a magyar ellenzékiek sorában már régóta sejtették, hogy az általa létesített nemzetiségi ügyosztályt feloszlítják.

¹ A közlemény eredeti címe: *Disolvarea „secției naționalităților”*. – A „nemzetiségi ügyosztály” feloszlítása.

Ennek az ügyosztálynak a felállítását állítólag már Wekerle miniszterelnök idejében az akkori belügyminiszter, Hieronymi is tervezte.² Bárhogya is történt – tény az, hogy a hirhedt Jeszenszky vezetése alatt álló ügyosztályt, mint Bánffy különleges alkotását könyvelték el, amelyre nem csak hogy egyénisége bélyegét nyomta rá, de ennek ő volt kizárólagos szellemi vezetője és lelke is. Helyesebben tehát „Bánffy-ügyosztálynak” is nevezhették volna.

Logikusan következik tehát ebből, hogy miután Bánffy rendszere megbukott, a „nemzetiségi ügyosztály”, amely a volt miniszterelnök személyes politikájának kifejezője volt – az utód feloszlatta. A magyarok közül azonban sokan azt állítják, hogy a „nemzetiségi ügyosztály”-nak az uralkodó ápr. 23-iki határozatával bekövetkezett feloszlata a bánffysta Jancsó Benedek által írt ismert brosúra³ hatásának köszönhető. Ez utóbbit már régebben lemondatták és most Jeszenszkyre és mindazokra is sor került, akik a Bánffy-féle nemzetiségi politika személyi vezérkarát alkották.

Bizonyos, hogy ennek a véleménynek is van valami alapja. Azonban – nézetünk szerint – úgy látszik, hogy a jelenlegi miniszterelnök nem tud dolgozni Bánffynak az említett ügyosztály által használt eszközeivel, mert ha lényegében és nagy vonalakban ugyanazt a politikát folytatja is, mint elődje, még sem fogadta el Bánffy eljárási módját, – mert meg van a sajátja. A szóban levő ügyosztály fennállásának nem volt már semmi értelme, mert minden tevékenysége, amit számára Bánffy fenntartott – a különleges szolgálatokon kívül, amelyeket személyes politikájának tett, – most az igazságügyminiszter legújabb rendelete, s az 1898. XIV. t. c. végrehajtása következtében átkerült a kultuszminisztériumba, ahol majd létre is hívják azt a kabinet noirt, amelyről a magyar ellenzéki sajtóban is annyi szó esett. Létezik még a belügyminisztériumban egy rendőri ügyosztály is, sőt úgy hírlik, hogy a „nemzetiségi ügyosztály” összes eddigi teendőit ennek az ügyosztálynak adják át.

Igen elhamarkodottnak és alaptalannak tűnik [azonban] számunkra az az öröm, amely egyes román lapjainkban észlelhető azzal kapcsolatban, hogy Jeszenszky is követni fogja Jancsó Benedek nyomát. Már eddig is mondtuk, és ezután is ismétljük, hogy semmit sem jelent az, ha a külső formák változnak, de lényegében a cél és az irány ugyanaz marad; vagyis jobban mondva csak annyit jelent, hogy ugyanott állunk, ahol eddig is állottunk. Nem sokat jelent az elnyomottnak az, ha elnyomóik a miniszterelnöki, a vallás- és közoktatásügyi, a belügyi, az igazságügyi vagy bármelyik más tárca tartják kezükben.

Amíg nem szűnik meg velünk szemben a jelenlegi politikai irányzat, amíg nem vetnek gátat a törvénytelen és zsarnoki hatalom erőszakos eszközökkel próbálkozó elnemzetlenítő terjeszkedésének, mindaddig keveset érdekel az, mint rendezik a dolgokat a minisztériumbeliek. Lehet, hogy igaz, amit magyar részről állítanak, azaz hogy Széll miniszterelnök gazdasági szempontból is fölöslegesnek tartja a „nemzetiségi ügyosztály” további fennállását – az is lehet, hogy a jelenlegi miniszterelnök úrnak nincs is kedve hozzá, vagy nem érez hivatást arra, hogy foglalkozzék az „egységes magyar nemzeti állam” rendészeti teendőivel, mint ahogyan ez Bánffynak, ennek a rendőrléleknek annyira tetszett, hanem ezeket a teendőket másokra bizza.

Számunkra csak az a körülmény fontos, hogy az irány és a szellem ugyanaz marad, s hogy minden „törvényre, jogra, és igazságra” vonatkozó jelszava ellenére a rendőrállam érvényben marad a nemzetiségekkel szemben, és távol áll attól, hogy átadja helyét egy igazságos és szabad rendszernek.

² A közlemény írójának félreértése. A miniszterelnökségen korábban is foglalkoztak nemzetiségi ügyekkel, nemzetiségi ügyosztály (V. *üo.*) azonban csak a Bánffy-kormány megalakulása után jött létre a tárca keretében.

³ Bánffy Dezső nemzetiségi politikája.

128.

*A budapesti szlovák munkásegylet (Poučný slovensky robotnický spolok v Budapešti, 1899)
alapításának ügye¹*

A

1899 márc. 27

*Babic József és társainak kérvénye a budapesti polgármesteri hivatalhoz a szlovák munkásegylet
alapszabályainak felterjesztése tárgyában²*

FL. Tanácsi iratok 1899 – I – 4.124 (17.820)

Tekintetes polgármesteri hivatal!

A budapesti tót munkások egy munkás önképző kör alakítását határozták el.

Mellékelve A), B), C), D) alatt van szerencsénk bemutatni az alapszabályokat.

E) alatt pedig csatoljuk a közgyűlési jegyzőkönyvet, mely bizonyítja, hogy a beterjesztett jegyzőkönyvek tényleg elfogadtattak.

Tisztelettel esedezünk az iránt, hogy a beterjesztett alapszabályokat a nagyméltóságú belügy-minisztériumhoz pártolólággal felterjeszteni szíveskedjék.

Budapesten 1899. márczius 27-én.

Gyurkovits Gyula

A budapesti tót munk. gy. ideig.
jegyzője.

Babicz József

ideig. elnök.

¹ A fővárosi nemzetiségi munkásság 1897. évi egyletalapításával kapcsolatban (*Pokrok*, 107. sz. irat) közöltük, hogy a belügyminisztérium az egyletet 1898. szept. 15-én betiltotta. 1899 márciusában került sor az újabb nemzetiségi munkásegylet, a „*Budapesti általános tót munkás egyesület*” (eredeti címén: „*Poučný slovensky robotnický spolok v Budapešti* – tehát: a „Budapesti Szlovák önképző egyesület”) alapítására. Az egykorú fővárosi szlovák munkásmozgalom szórványos adataiból arra következtethetünk, hogy az itteni szlovák munkásság körében az idő tájt erőteljesebben megindult a szervezkedés. Így ez év májusában a szocialista brosúra-sorozat (*Knihovňa robotnicka – Munkáskönyvtár*) kiadásában szlovákul is megjelent a „*Mit akarnak a szocialisták?*” (*Čo chcú sociálni demokrati?*) című röpirat; a szlovák mozgalmat az 1899 tavaszán tartott VI. szociáldemokrata kongresszuson *Klabík* Ferenc és *Martinček* István, a következő évi VII. kongresszuson pedig az iratban is szereplő *Babic* (Babica) és *Lokša* képviselik. – 1899 júliusában a szociáldemokrata pártvezetőség szervezte választójogi tüntetés alkalmával *Martinšek* István is felszólalt. – A budapesti szlovák munkásegylet működéséről további adatot nem találtunk.

² Az iratban jelzett mellékleteket nem találtuk, ezeket a közölt tanácsi határozat értelmében nyilvánvalóan felterjesztették a minisztériumhoz. Az iratban szereplő *Babic* József – *Hudonel* Rezső fővárosi VI. ker. kezelőtiszt jelentése szerint – a *Danubius* gyár kazánkovácsa.

B

1900 dec. 1

*Belügyminiszteri leirat Budapest székesfőváros tanácsához a „Budapesti általános tót munkás-egyesület” címéből a nemzetiségi megjelölés elhagyása tárgyában*¹

FL. Tanácsi iratok 1899 – I – 4124 (56.964/IX)

Magyar királyi belügyminister.

115.096 szám.

V-a

Budapest székesfőváros közönségének

Az alakítani szándékolt „Budapesti általános tót munkás egyesület” alapszabályaira nézve azon észrevételek merültek fel, hogy miután az 1875. évi 1508/eln. számú belügyminiszteri körrendelet mellékletének II. pontja értelmében nemzetiségi egyesület csak mint irodalmi és közművelődési egyesület alakulhat, ezen egyesület pedig a céljai közé felvett segélyezés folytán egyszersmind jótékonyági egyesület jellegével is bír, a „tót” munkás egyesület címet nem viselheti, ez tehát elhagyandó, továbbá az osztrák értékben kifejezett pénzüsszegek helyett az azoknak megfelelő koronaértékű összegek irándók.

Erről a székesfőváros közönségét folyó évi augusztus hó 11-én 56964 sz. a. kelt tanácsi jelentéssel felterjesztett iratok visszaküldése mellett további eljárás végett értesítem.²

Budapesten, 1900 évi december hó 1-én

a minister helyett:
Lukács [László]
államtitkár.

129.

1899 ápr. 8

*Mihali Viktor balázsfalvi gör. kat. érsek és metropolita beadványa Széll Kálmán miniszterelnökhöz a balázsfalvi román gör. kat. főgimnázium főhatósága ügyében*¹

ME 1899 – XXXI – 11.656 (5.532/899)

1899 évi 1680 szám.

Nagyméltóságú M. Kir. Minister-Elnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A balázsfalvi gör. kath. főgymnasiumnak a magas kormányhoz és a kolozsvári királyi főigazgatóhoz való viszonyára vonatkozólag a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érseki főhatóság és a vallás és közoktatási m. kir. Minister Úr között, mindjárt az 1883. évi XXX. törvényczikk

¹ Az iratból megállapítható, hogy a Fővárosi Tanács a „Budapesti általános tót munkás Egyesület” közgyűlési jegyzőkönyvvel felszerelt alapszabálytervezetét 1900. aug. 11-én a Belügyminisztériumnak felterjesztette. (FL. Tanácsi iratok 1899 – I – 4124/1900 – IX – 56.964/6640.)

² Az irat mellékleteként l. az egyesület alapító tagjainak a Fővárosi Tanács 17.820/99 I. sz. határozatában foglalt felhívása értelmében becsatolt névsorát. A 60 alapító tag között Babic Józsefen, az alakuló gyűlés elnökén kívül általában ismeretlen nevek szerepelnek, az egy *Hodža* Milán (VI. Hunyadi tér 11.) kivételével. (FL. Tanácsi iratok 1899 – I – 4124/1900 – IX – 6640.)

¹ Az iratban kifejezett önkormányzati állásponttal szemben a kormány és az ellenzék egyaránt fenntartották az állami főhatóság jogát, és egyre élesebb bírálatban részesítették a nemzetiségi egyházi önkormányzatok ügyét. A függetlenségi sajtó például 1899 nyarán vezércikkben foglalko-

életbeléptetése után, mai napig is tartó nézeteltérés merült fel, mely azon kérdés körül forog, hogy az említett tanintézet kinek vezetése alatt áll?

Az érseki főhatóság támaszkodva legfelsőbb határozatokra, kormányrendeletekre, erdélyi országos törvénycikkekre, törvényhatállyal bíró folytonos gyakorlatra és különösen az 1868. évi XLIII. törvénycikk 14. §-ára, magát tartja jogosítva a balásfalvi gör. kath. főgymnasiumot didacticai és paedagogiai szempontból, a királyi főfelügyeleti jog épségben tartása mellett, vezetni, míg ellenben a vallás és közoktatási Minister Úr azon álláspontjához ragaszkodik, hogy az említett tanintézet a maga, illetve a kolozsvári tankerület királyi főigazgatója vezetése alatt állana az 1883. évi XXX. törvénycikk értelmében.

Ez ügyben a vallás és közoktatási m. kir. Minister Úr Ö Nagyméltóságához az 1/2 alatt másolatban mellékelt 1898. évi októberhó 4-én 4932 és folyó évi április hó 8-án 1.680 számok alatt kelt előterjesztéseket volt szerencsém intézni.

Minthogy pedig ezen fontos ügy az 1868. évi XLIII. alaptörvénycikk 14. és 18. szakaszai értelmében a nagyméltóságú m. kir. Ministerium határcörébe is tartozik, bátorkodom Excellentiádat mély tisztelettel felkérni, miszerint ezen ügynek a vallás- és közoktatási m. kir. Minister Úrhoz intézett előterjesztéseim értelmében leendő eldöntését kegyesen és hathatósan támogatni méltóztassék. –

Fogadja Nagyméltóságod kiváló mély tisztelem őszinte nyilvánítását, mellyel maradok:

Excellentiádnak

Balásfalván 1899 évi áprilishó 8-án

alázatos szolgálja:

Mihályi Victor

Gyulafehérvári és Fogarasi

Érsek és Metropolitá.

zik az egyházi önkormányzatoknak a hazai román és délszláv nemzeti mozgalmakban betöltött szerepével, s a *Mihali* érsek címére intézett fejtegetésben arra a következtetésre jut, „itt a legfőbb ideje, hogy komolyan fontolóra vegyük és cselekvés alapjául, vajjon az egyház-szervezeteknek nemzetiségek szerint való tagolása megtűrhető-e még továbbra is”. (*Egyház és nemzetiség*, E., 1899. júl. 18. 196. sz.) – Az ügyben egyébként *Zsilinszky* Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár 1899. aug. 28-án átirat Széll miniszterelnöknek (l. fenti irathoz mellékelve), amelyben felhívja figyelmét ez évi febr. 19-i átiratára és annak mellékletére, „mely kellő részletességgel feltünteti a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumnak az 1883. évi XXX. tc. (értsd: a középiskolai törvény) életbeléptetése óta e kérdésben mindenkor elfoglalt álláspontját”. – Hasonló hatásköri vita merült fel 1899 végén a Balázsfalván létesítendő román iparostanonc-iskola körül is (l. *B.M. eln.* 1899 – VII–5.886), valamint a román gör. kat. egyházi és tanítói erdőtulajdon kezelése ügyében is. – Utóbbival kapcsolatban *Darányi* földművelésügyi miniszter előterjesztésére a minisztertanács elutasította Mihali érsek-metropolitának az erdélyi és erdélyrészi megyékben elszórtan fekvő, összesen 19 609 kat. holdat kitevő (11 625 h. közvetlen állami kezelésben levő és 7984 h. járási erdőterületek által kezelt) román gör. kat. egyházközségek, lelkészi és tanítói hivatalok birtokában levő erdőterület saját kezelésbe vételére vonatkozó előterjesztését (l. bőv. *MT* 1899: XLII/16). Említett minisztertanácsi határozat kifejti az állami kezelés kétségkívül ésszerű és eredményesebb voltát, végül pedig kimondja, hogy amennyiben az érdekeltek az egyes erdőkben nem tartanak külön-külön erdőterületet – az 1898. évi XIX. tc. (*Erdőtörvény*) értelmében állami ellenőrzés alá s az ekkor szervezett állami erdőhivatalok kezelésébe tartoznak.

A függetlenségi sajtó a „román passzivitás”-ról¹

A

1899 ápr. 9

Bredicianu Coriolan román nemzetiségi politikus levele az „Egyetértés” szerkesztőjéhez a román politikai passzivitás kérdésében²

E., 1899, 97. sz.

A magyar politikai közéletben a legutóbbi kormányválsággal együttesen történt eseménye mellett felmerült a *román nemzetiség* magatartásának kérdése is. Sokszorosan és sokféleképen hangzották politikai körökben, hogy a végbement események, de főképen a politikai alakulásokhoz fűződő nagy várakozások a román nemzetiségre se maradnak hatástalanul. Itt-ott merültek is föl hírek arról, hogy a magyarországi románok *abbahagyják a passzivitás politikáját* s legközelebb már az aktív szereplés terére lépnek. Ezzel összefüggésben az a kérdés is foglalkoztatta a magyar politikai köröket, hogy a *választási jognak* mostanában sokat emlegetett kiterjesztése mily mértékben érintené a nemzetiségeket, főképen pedig a magyarországi románok politikai álláspontját? Kétségtelen, hogy ez a kérdés nagy jelentőséggel bír a választói jog kibővítésére vonatkozó bármily terv megítélésénél.

Ez okból kérdést intéztünk a román nemzeti mozgalmak egyik vezetőjéhez, *Brediceanu* Coriolan lugosi ügyvédhez, kit általában a túlzók szellemi vezérének s a legintranzigensebb román nemzetiségi politikusnak ismernek. Véleményét kértük ki arról, hogy minő eshetőségek állhatnak be a román nemzetiségi politikában úgy az imént végbement politikai események következményeképpen, mint a választói jog esetleges kibővítése után? Kérdésünkre a következő levélben válaszolt:

„A hozzám intézett nagyfontosságú politikai kérdésekre érdemlegesen válaszolni nem érzem magamat hivatva. Erre meggyőződésem szerint csak egy fórum illetékes: a *román nemzeti pártkonferencia*, melynek egybegyűlése azonban tudvalevőleg ez idő szerint miniszteri rendeletekkel meg van tiltva.

Hogy ezen kivételes, alkotmányellenes állapot meddig fog tartani? és hogy ezen állapotnak esetleges megszüntetésével az egybegyűlő pártkonferencia az adott viszonyok között mily álláspontot foglalna el? ezt én természetesen nem tudhatom, egy dolog azonban kétségtelen és ez az,

¹ A függetlenségi párt köreiből a Bánffy bukását követő hónapokban ismételten foglalkoztak az erdélyi és magyarországi románság politikai passzivitásának kérdésével. Azonban ehhez a kérdéshez is a nemzetiségi ügyekben általában tanúsított felszíniességgel, hozzá nem értéssel és következetlenséggel nyúltak hozzá. A *Bredicianu* felé elindított „közlekedési” akció (A) idején is helyt adtak az erdélyi magyar–román viszonyt elmérgesítő afféle tudósításoknak, mint amelyekről a Szeben megyei román tanítók esetében az itteni tanfelügyelő jelentése (B) is megállapítja, hogy minden tárgyi alapot nélkülöztek. Ugyanakkor – mintegy a *Bredicianu*-nyilatkozat válaszáként – több ízben foglalkoznak a román nemzeti komité (A *román nemzeti komité züllése*, A *román nemzeti komité megszűnése*. E., 1899. máj. 18. és jún. 9. 136. és 157. sz.), valamint az erdélyi és magyarországi román nép gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetével. (A *hazai románság helyzete*, E., 1899. júl. 6. 184. sz.) Ezekben a közleményekben az ellenzéki közírók az anyagi és művelődési romlás több, jórészt a passzivitásból következő mozzanatára is rámutatnak. Az idevágó fejtegetések közül kiemelkedik a passzivitás káros voltát tárgyaló újabb függetlenségi vezércikk (C), amely elvi összegezésében maga is megállapítja: „A magyar nemzeti politikának teljességgel nem válnék kárára, ha a románok újra bevonulnának a képviselőházba.” A kijelentést ugyanakkor lerontja az a további megállapítás, amely szerint az aktivitás során bekerülő 15–20 nemzetiségi képviselő amúgy sem okozna majd „valami nagy zavart”. Ez az elképzelése az ellenzéknek a küszöbön álló nemzetiségi aktivitásról.

² A közlemény címe: „A *román passzivitás*.” – A cikkíró *Bredicianu*t következetesen *Brediceanu*-nak írja.

hogy addig, míg a román nép kezein, lábain miniszteri rendeletekkel lebilincselve meg sem mozdulhat, politikai akcióról józanul még csak beszélni sem lehet.

Ilyenténképpen csak arra a kérdésre: „Milyen körülmények között volnának hajlandók a románok a passzivitást elhagyni és aktív részt venni a politikában?” adhatok, de erre is csak alaki feleletet:

Hogy a románok a reájuk készített passzivitást elhagyva, a politikai aktivitás terére léphessenek, ez – nézetem szerint – többrendbeli körülménytől függ, a minék fejtegetésébe a már jelzett indokoknál fogva nem bocsátkozhatom, de ezen körülmények, illetőleg feltételek *legeslegelseje* volna: a románok politikai pártjának, a román nemzeti pártnak szabad, törvényes és alkotmányos akció-képessége, az alkotmányos jogi állapot visszaállítása, az alkotmányellenes miniszteri rendeletek hatályon kívül helyezése, egyszóval: *restitutio in integrum a román nemzeti párt életének és működésének terén.*”

Fogadja, stb....

Brediceanu Coriolan.

Nos, ha Brediceanu úr vélekedése helyt állhat a román nemzetiségi politika jövődöbeli magatartására nézve s ő híven fejezi ki a magyarországi románság álláspontját; akkor a passzivitás megszüntetése aligha fog egyhamar bekövetkezni. Mert az a teljes *integrum restitutio*, a mit ő feltételképpen emleget, a mi viszonyaink között egyszerűen képtelenség. Hogy miért képtelenség: azt Brediceanu úr épen olyan jól tudja, mint minden magyar politikus. És ép ez okból felesleges ezt bővebben fejtegetni.

B

1899 ápr. 15

Pintér Gábor szebeni tanfelügyelő jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek az „Egyetértés” függetlenségi napilap által közölt Szeben megyei román nyelvű előadások tárgyában

VKM eln. 1899 – 733 (1.794)

721-899 szám

Nagyméltóságú m. kir. Minister Úr,
Kegyelmes Uram!

Van szerencsém Nagyméltóságodnak folyó évi február hó 20-án kelt 733. eln. sz. magas rendelete folytán jelentésemet, tankerületem román tanítóinak az „Egyetértés” szerint némely községben megtartott nyilvános előadásokon való részvétele ügyében a kir. tanfelügyelő által részint közvetlenül részint a vármegyei főispánnak közbenjárása útján bizalmasan szerzett és megbízhatóaknak tekintendő értesülések szerint az Egyetértésnek f. évi február hó 7-iki számában megjelölt községek közül Felek, Felső-Sebes, Bongárd, Vesztény, Gurárok és Tiliska községekben az utóbbi időben nyilvános előadások egyáltalában nem tartattak, s így azokon a tanítók nem is vehettek részt.

A román mezőgazdasági egyesület elnöke Comsia Demeter és Tordosean Viktor egyesületi titkár f. év január havában Nagy-Csűr községben jártak ugyan egy mezőgazdasági fiók létesítése végett, de ezen alkalommal csupán mezőgazdasági ügyekről volt szó, és gyűlés vagy felolvasás nem tartatott.

Szelistye községben tényleg voltak nyilvános felolvasások; ezek egyikét Crisan Gyula ottani gör. kel. néptanító tartotta a románok szokásainak és erkölcsöknek történelmi alapon való kifejlődéséről; ugyanott felolvasást tartott Mosora Demeter szintén odavaló gör. kel. néptanító is a temetkezési egyesületekről.

A Szelistyén megtartott felolvasásokon jelen volt főszolgabíró és községi jegyző szerint az említett felolvasások nem voltak a fennálló rend ellen izgató tartalmúak vagy államellenes irányúak.

Orlát községben is voltak nyilvános előadások, a melyeken Stoia János és Giurgiu János ottani községi iskolai (volt határőri) tanítók a gazdasági cultura terére tartozó felolvasásokkal vettek részt a nélkül, hogy felolvasásuk izgató vagy államellenes irányú lett volna. Ugyanott felolvasást tartott a románok múltjáról Maior Leó szintén községi tanító is, a ki ellen 733–99 eln. számú rendeletem folytán a fegyelmi eljárás folyamatban van.

Az említett községekben tényleg megtartott felolvasásokat nem a comité rendezte, hanem azok sorát a járási illetve a körorvos kezdette meg, akik kormány – illetve alispáni rendeletre, tehát hivatalos felszólítás folytán „A balesetekben adandó első segélyről” és „A tüdővész veszedelmes voltáról s az az elleni védekezésről” tartottak nyilvános felolvasásokat; ezen felolvasások látogatottsága, s ily módon való külső sikere adott impulzust más, nagyrészt a tanítók által megtartott feljebb említett felolvasásokra.

A tiszteletteljesen és hiteltérdemlőleg előadottakból kitűnik, hogy az Egyetértés szóban levő közleménye részben nem felel meg a valóságnak, részben pedig ferdíti a valóságot, miért is azt megbízhatónak tekinteni nem lehet.

Midőn a szolgálat jól felfogott érdekében és a Nagyméltóságod iránt tartozó tiszteletteljes bizalomnál fogva meggyőződésemmek kifejezést is adok, ennek igazolásául bátor vagyok egy másik esetre is hivatkozni, és tiszteletteljesen felemlíteni, hogy az Egyetértés 1897. évi július 11-iki számában a szelistyei gör. kel. népiskola 1896/7-ik tanévi zár vizsgájáról megjelent (:és minden valószínűség szerint a mostanival azonos forrásból merített:) súlyosan terhelő közlemény sem felelt meg a valóságnak, mert a vizsgán résztvettek meghallgatása és a vizsgálaton elszavalt és elénekelt összes versek és daloknak általam történt beható megvizsgálása után kiderült, hogy a zárvizsgán semmi olyasmi sem történt, a miről az Egyetértés említett közleménye híradással volt. (:Ezen ügyről annak idején a vármegyei főispán úr a miniszterelnök és belügyminister urakhoz jelentést is tett.:)

És az ilyen megbízhatatlan kézből eredő közlemények inkább ártanak a jó ügynek mint használnak!

Legyen meggyőződve Nagyméltóságod, hogy az iskolák és tanítók részéről való esetleges izgatások vagy a hazafiatlan magatartás nyilvánulása éber figyelemmel kísértetnek, és hogy beszerzett információk után akkor, midőn a vétség be is igazolható, tehát a mikor a kudarc esete ki van zárva, a szükséges lépések és további intézkedések innét meg is tétetnek.

Ennek igazolásául megemlítem, hogy a közigazgatási bizottságnak alkalmá volt 1897. évi augusztus 31-én 917. szám alatt Nagyméltóságodhoz jelentést tenni arról, hogy Galea Aleman resinári gör. kel. román tanító Frațila Mózes tanítótársát nyilvánosan becsmérelte azért, mert Frațila Nagyméltóságod részéről a magyar nyelv sikeres tanítása körül szerzett érdemeiért jutalomdíjban részesült; a közigazgatási bizottság részéről ez ügyre vonatkozólag felterjesztett teljes bizonyítékok alapján Nagyméltóságod 1897. évi október hó 9-én kelt 55.971. számú rendeletével néhai Dr. Roman Miron gör. kel. érsekmetropolitát a vizsgálat megtartására fel is szólította, de ez ügyben – legalább hivatalos és magántudomásom szerint is – sajnos! semminemű intézkedés sem történt.

Midőn még alázattal jelentem, hogy a 733/99 eln. sz. rendelet folytán Maior Leó orlái községi iskolai tanító ellen a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat jelenlétemben még folyó évi márczius hó 7-én megtartott, és hogy a kiegészítésre kiadott vizsgálati iratok beérkezése után a fegyelmi ítélet azonnal meghozatik és Nagyméltóságodhoz felterjesztetik, maradok legmélyebb tisztelettel

Nagy-Szebenben, 1899 évi április hó 15-én.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája
Dr. Pintér Gábor
kir. tanfelügyelő.

C

1899 júl. 14

Az „Egyetértés” vezércikke a román passzivitás káros voltáról¹

E., 1899, 192. sz.

A Bánffy-kabinet bukása a magyarországi nemzetiségek körében hirtelen a reménységek egész sokaságát támasztotta föl. A nemzetiségek egészen komolyan veszik a rendszerváltozást. És bíznak benne. Mindenesetre jellemző erre a sokat emlegetett rendszerváltozásra, melynek nyilvánulásait eddigelé csak néhány régi főispáni elbocsátásban látjuk, hogy a nemzetiségek tőle várják ábrándjaik valóra váltását. Föltesszük Széll Kálmánról, hogy az ő politikai törekvéseinek kevés része van a nemzetiségek lendületes felbuzdulásában. Nem is képzelünk magyar államférfit, ki abba helyezné ambícióját, hogy a magyarországi nemzetiségek, főképen pedig a románság úgynevezett jogos igényeit kielégítse. Hiszen ezeknek az igényeknek kielégítése egyet jelentene a magyar állam alapjainak megingatásával. Vagy képzelhető-e a románok nagyszebeni programjának megvalósítása a magyar állam legjelentősebb érdekeinek súlyos veszélyeztetése nélkül? Hiszen a program a többi közt Erdély autonómiáját is követeli. Világos, hogy erről komolyan beszélni sem lehet.

A románságnak a Széll-kabinet uralomra jutása óta megkezdett mozgalmában különösen kidomborodik egy jelenség. Ez a passzivitás abbanhagyásának kérdése körül támadt mozgolódás. Az oláh újságok nap-nap után foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A túlzók, kik szigorúan ragaszkodnak a nagyszebeni programhoz és a Hieronymi által feloszlott nemzeti komité intézményéhez, hallani sem akarnak róla addig, míg a nemzeti komité a kormány nem reaktiválja s jogaiba vissza nem helyezi. Azt az elvet vallják, hogy a románság magatartását csak a nemzeti konferencia és a román komité határozhatja meg. Ennek a túlzó áramlatnak a vezetői ragaszkodnak a passzivitáshoz, mert ebből s az ennek következtében támadt viszonyokból élőködnek. A mérsékeltbb román politikusok azonban rég megunták már a passzivitás meddő politikáját is, a szájaskodó agitátorok vakmerőséggel vegyes ostobaságait is. 1881 óta sohasem fessegették maguk a románok annyira a passzivitás abbanhagyásának, vagy fenntartásának kérdését, mint most, mikor a Széll Kálmán által kiadott politikai devise jó alkalmul, jobban mondva ürügyül szolgálhat nekik egy teljesen haszontalannak bizonyult magatartás megszüntetésére...

Kiderült, hogy a passzivitás nem jár a remélt eredménnyel, sőt egyenesen káros. A külföldi agitáció – a lap szerint – hatástalan, itthon pedig „lejáratták” magukat a nemzetiségi „mártírok”.

...A magunk részéről azt tartjuk, hogy a mennyiben a román nemzetiségi kérdésnek csakugyan vannak elintézendő és el is intézhető részei: A magyar nemzeti politikának teljességgel nem válnék kárára, ha a románok újra bevonulnának a képviselőházba. Megszűnnék az alattomos agitáció csúnya munkája, mert a parlamentben a románság képviselői felelősségre vonhatók lennének. És a kérdések nyílt parlamenti eszmeharcz tárgyai lévén, magában a parlamentben azonban ellensúlyozni lehetne minden jogtalan, igazságtalan támadást, ellensúlyozni lehetne minden államellenes törekvés megnyilatkozásának hatásait. Legföljebb a kormánynak néhány pénzen megvásárolt mandátummal kevesebb jutna. Valami nagy zavart tizenöt húsz nemzetiségi képviselő bizony nem csinálhatna, mert velők szemben ott lenne az egész magyar nemzet képviselője, mely a nemzetiségi okvetetlenkedések esetén egyesülne a netán kitörő szilajságok megfékezésében...

...A passzivitás alapigéje tagadás lévén a magyar állam tekintélyének, törekvése pedig támadás a magyar állam egysége ellen: alig képzelhető olyan magyar kormány, ha igazán magyar, mely a passzivitással demonstráló románsággal alkudozásba lépjen. Jogokat, szabadságokat szívesen adunk, de ennek föltétele az, hogy azok, kiknek adjuk, az államhoz és a hazához való hűségben megbízhatók legyenek. A passzivitás kizárja ezt a megbízhatóságot.

¹ A közlemény címe: „A román passzivitás”.

131.

1899 ápr.26

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentése a minisztertanácsban az 1899. évi rendkívüli gör. kel. román nemzeti-egyházi kongresszus egybehívásával kapcsolatban*¹

MT 1899: XX/6.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjeszti, hogy a görög keleti román érsek metropolita a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898: XIV. törvénycikkből kifolyólag rendezendő egyházi viszonyok céljából folyó évi május hó 28/16.-án Nagy-Szebenben tartandó görög keleti román nemzeti egyházi congressus rendkívüli egybehívására a legfelsőbb jóváhagyás kieszközölését kérte.

E congressusnak nem volna más tárgya, mint határozni a felett, hogy az egész görög keleti román metropolia szegényül javadalmazott lelkészkezdő papsága igénybe vegye-e az államköltségvetés terhére a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898: XIV. törvénycikk biztosította kedvezményeket, avagy a törvényben megszabott minimális javadalom kiegészítését az egész metropolia részére az államsegély igénybevétele nélkül maga a congressus szabályozza és intézze-e el.

Tekintettel a görög keleti román egyházat szervező legfelsőbbben jóváhagyott szabályzat rendelkezéseire, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a mennyiben a fen[n]forgó kérdés nem rendeztetnék ideiglenesen a püspöki synodusok által, a mely esetben a kérdés végleges eldöntése a rendes congressusnak volna fen[n]tartható, a rendkívüli congressus szándékolt egybehívását Ő Felségénél legmagasabb jóváhagyás végett bejelenthesse. –

A kívánt felhatalmazás megadatik.

132.

*Iratok Goldiș József nagyváradi gör. kel. püspöki vikárius aradi püspökké választása és beiktatása körülményeiről*¹

A

1899 máj. 13

*A kolozsvári román egyetemi ifjúság nyilatkozata Goldiș aradi gör. kel. püspök megválasztásával kapcsolatban*²

Tr., 1899, 104. sz.

Mélységes elkeseredéssel vettünk tudomást arról a kiáltó nemzeti büntényről, amelyet Aradon követtek el a nép és a görög keleti egyházunk érdekének rovására.

¹ Az 1899. máj. 28–29-én Szebenben megtartott rendkívüli gör. kel. román nemzeti-egyházi kongresszuson 38:28 arányban megszavazták a kongrua-, pontosabban a lelkészi jövedelmek kiegészítéséről szóló törvény (l. 111. sz. irat) alapján járó fizetékiegészítés elfogadását (l. uo.), bár a résztvevők egy része, Mangrával az élen, ebben asszimiláló célnak és az államosítás kezdő lépését látták. A rendkívüli kongresszus megvizsgálta Goldiș kánoni képesítését is. Az új aradi püspököt igazolták, de a kongresszus rosszalását fejezte ki a képviselői programbeszédében az egyházpolitikai javaslatok mellett tett korábbi nyilatkozata miatt. (L. bőv. *Congresul estraordinar* G. Tr., 1899. máj. 30–31. 109–110. sz.)

² Metianu aradi gör. kel. püspök metropolitává történt választásával kapcsolatos miniszteri iratokból (l. 124. sz. irat) kitűnt, hogy a kormányzat az új szebeni érsek uralkodói megerősítésének egyik feltételül Goldiș nagyváradi püspöki vikárius és országgyűlési képviselő aradi püspökké tételét jelölte meg. Metianu előterjesztésére Goldișt valóban megválasztották, és május folyamán leérkezett a választás megerősítése is, amit a jórészt ez ügyben összehívott rendkívüli gör. kel. román egyházi kongresszuson az új püspök kánoni minősítése (l. 131. sz. irat jegyz.) követett. – Goldiș püspöki beiktatása 1899. aug. 1-én nagy ünnepélyességgel – román részről *Popea* karán-

Goldiș³ József püspöki vikárius szánalmas alakjának megválasztását minden elfogulatlan és nem titkos szolgálatban levő jó román, a román nemzeti becsület és egyházunk jó erkölcsének tekintélyét sújtó vakmerő csapásnak tekinti.

Egy nép- és hazaárulót, akit hajdan maguk a jelenlegi választási ügynökök és szolgálalelkű párthíveik is elítéltek, most egy román püspökség élére állítottak, félredobva a hazaszeretet, az erkölcs, a rend és következetesség elvét, amelyek pedig mindenkor díszül szolgáltak a román lelkületnek.

Nem vitás, hogy ezért a szerencsétlen cselekedetért az igazi bűnösök az aradi „Tribuna Poporului” köré csoportosult, úgynevezett nacionalisták, akik minden lelkiismeretfurdalás nélkül szövetkeztek megvetendő *kormánypárti elemekkel, akiket a nép és egyházunk ellenségei azért mozgósítottak, hogy az aradi püspöki székhelybe mameluk-képviselőt válasszanak, aki barátja a vallásnak csúfolt pogány törvényeknek.*⁴

A „Tribuna Poporului” keletkezése óta *politikai kettősség orgánuma lett, amely, mint eddig és jelenleg is, csupán azoknak tesz szolgálatot, akik fel akarják bujtogatni és össze akarják veszíteni a román népet.*

Most Goldișért folytatott hadjáratukkal, amelyet az aradi egyházmegye állítólagos törekvéseinek leple alatt folytattak – a „Tribuna Poporului” emberei a *törvénytelen, spekuláns, s a román nép javára káros politika utolsó lépcsőfokára léptek.*

Annak érdekében, hogy püspökké tehessék az egyház árulóját – a „Tribuna Poporului” a román nép közvéleménye által legmegvetettebb fegyverekhez folyamodott: *az intrikához, a rágalomhoz, a felekezetieskedéshez és a hamis és önző helyi patriotizmushoz.* Amikor pedig úgy látták, hogy önkénnyel és képmutatással elérték céljukat, akkor nyíltan is a hitehagyott híveinek vallották magukat.

Minden kétséget kizáróan a „Tribuna Poporului”-t *ilyen körülmények között nem tekinthető öszinte nemzeti lapnak, hanem csupán egy érdekcsoport, a viszály és a testvérek közötti gyűlölködés lapjának.*

sebesi püspök, Mangra László, Veliciu Mihály, Oprea és mások, magyar részről Tisza István, Beöthy, Fábrián és Lukács főispánok, valamint több szabadelvű kormányképviselő, köztük az évekkel később a nemzetiségi kérdésben szerepet játszó Kristóffy József részvételével zajlott le. A beiktatást követő díszbéd magyar–román pohárköszöntői emlékeztető esemény színhelyévé tették az új aradi román gör. kel. püspök beiktatását. A kormány és az ellenzéki sajtó egyaránt örömmel üdvözli az Aradon elhangzott nyilatkozatokat, kivált Tisza pohárköszöntőjét (I. *Az aradi esemény* Mo. 1899. aug. 3. 212. sz., *Féltreértések terhe* E., 1899. aug. 4. 213. sz., *Goldiș püspök beiktatása*, N. 1899. aug. 3. 212. sz.) A polgári sajtókommentárokkal szemben a Népszava a kellő értékére szállítja le az aradi találkozót (C), amelynek jelentőségét később a függetlenségi sajtó is kétségbevonja (D). Az Egyetértés az év hátralevő részében már ismét célzatos beszámolókat közöl a hazai román nemzetiségi politika alakulásáról. Így 1899. okt. 6-án megjelent tudósításában a lap beszámol az okt. 1-én, Rațiu kezdeményezésére megtartott szebeni román értekezletről, amelyen az „aradiak” részéről kiküldött „megfigyelők” a passzivitás további fenntartása mellett nyilatkoztak. (A *nagy-szebeni konferencia* E., 1899, 270. sz. Figyelemre méltó, hogy néhány nappal e találkozó előtt jelent meg a régóta hallgató Mocsonyi Sándor cikke is a „*Budapester Tagblatt*”-ban a román passzivitás fenntartása érdekében.) Röviddel később a magyar lapok már a román nemzetiségi politika két csoportja között kiobbant sajtópolémiairól tudósítanak, (*Szakadás a románok között* E., 1899, 284. sz.), az év végén pedig a Iancu-szoboralap elkobzása elleni kolozsvári román ifjúsági tiltakozás éles bíráló kommentárját közli. (*Jancu Avram: A román egyetemi ifjak tiltakozása* E., 1899. dec. 22. 353. sz.) – A kormányzat által előkészített aradi román–magyar találkozó így mind a román nemzetiségi vezetők frakcióharca, mind a kormány átlátszó szándéka és az ellenzék leplezetlen bizalmatlansága következtében hatástalan maradt. Az aradi „nyilatkozatokat” egyébként a román nemzetiségi sajtóban is fenntartással fogadták. (I. Z., 1899, 118. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Declarațiunea tinerimei universitare din Cluj – Contra Clicei* – A kolozsvári egyetemi ifjúság nyilatkozata a Klík ellen.

³ *Goldiș József* (1836–1902) magyarországi, kormánytámogató román politikus. Korábban aradi gimn. tanár, 1892-ben aradi g. kel. püspöki helynök, majd 1899-ben püspök. 1896-ban szabadelvű programmal képviselővé választották.

⁴ *Értsd: egyházpolitikai törvények.*

Ezért, mint a nép és nemzeti-egyházunk szerető fiai, szükségét érezzük, hogy a kolozsvári román egyetemi ifjúság alábbi határozatát intézzük a román közvéleményhez:

Felháborodással tiltakozunk a hitehagyott püspök püspökké választása ellen;

megbélyegezzük a „Tribuna Poporului” vétkes és népellenes magatartását, és kijelentjük, hogy elvesztettük iránta minden bizalmunkat, és mostaniól kezdve minden megengedhető eszközzel harcolni fogunk ellene;

kérjük az egész román közönséget, vonja le a következtetését ezzel a lappal szemben, amely már annyiszor kimutatta, hogy nem őszinte védelmezője a román nép érdekeinek;

hálás köszönetünket fejezzük ki a „Tribuna” és a „Gazeta Transilvaniei” nemzeti lapoknak e hitehagyott és kormánypárti álnacionalista barátai ellen folytatott önzetlen, méltó és nyílt harcukért.

Kolozsvár, 1899. máj. 18-án

Pandra Liviu ügyvédjelölt	Capusan Aurél jogász	Sabo Emil bölcész
Scurtu János tanárjelölt	Chirilla Gyula jogász	Morariu Sándor jogász
Moceanu Emil jogász	Popescu Illés jogász	Ostatea Emil jogász
Maiorescu József jogász	Balint Lucian jogász	Deac Ágoston jogász
Popu Sándor jogász	Muste V. szig. orvos	Decian Gyula jogász
Caliani Ágoston tanárjelölt	Lascu D. jogász	Lazar Miklós Aciu Al. jogászok
Oprea Aurél jogász	Popa Virgil jogász	Mircea Ágoston jogász
Tuneiu Virgil Konst. jogász	Titieni János jogász	Sava O. Aurél jogász
Novacovicu György jogász	Mureşianu Virgil jogász	Andrea C. jogász
Sparioni Mihály jogász	Moldovan Aurél jogász	Vescan János jogász
Isac Aurél orvoshallgató		Nestor Emil orvostanhallgató
		Repede György jogász

B

1899 aug. 2

Az „Arad és Vidéke” beszámolója a Goldiș püspök beiktatása alkalmából rendezett díszebéd felszólalásairól¹

A. és Vid., 1899, 176. sz.

A tisztelgések után a Fehér Kereszt télikertjében kétszáz terítékes banket volt. Az asztalfőn *Goldiș* és *Popea* püspökök, azután *Tisza* István gróf, *Beöthy*, *Fábián* és *Lukács* főispánok² ültek. Ott voltak még: *Takácsy* Sándor, *Beles* János, *Issekutz* Marcell, *Telegdy* József, *Örley* Kálmán és *Kristóffy* József, orsz. képviselők, *Salacz* Gyula polgármester, *Wachsmann* ezredes, az összes egyházi, polgári és katonai hatóságok fejei, testületek elnökei, közéletünk számos vezéremberei s a konzisztórium és szinódus összes tagjai.

A püspökök a román induló hangjai mellett vonultak be. A díszebéden nagyfontosságú tüntetések voltak a magyar–román barátság mellett.

Popea Miklós karánsebesi püspök mondta az első felköszöntőt: a királyra, kinek jóságos uralkodása alatt visszanyerték autonómiájukat. Éltette a hazát és minden nyelvű polgárát. A zenekar a *Gotterhalte* és *Rákóczy*-indulókat játszotta, amit a magyarok lelkesen megtapsoltak.

Utána *Goldiș* József mondott tósztot. *Popea*t köszöntötte fel, egyháza díszét, a nagy *Saguna* tanítványát.

Veliciu Mihály ügyved *Goldiș* püspököt éltette, aki a nép szülötte s azért reménységgel várja tőle a románság, hogy lelki főpásztora mindig és mindenben a nép boldogulását fogja célozni. Az új püspök igazán a nép választotta – hangsúlyozta – s erre büszke lehet ő is és a népe is. Kiemelte beszédében a püspök puritán jellemét. Az egyházmegye akarata volt – mondta – hogy egy olyan hozzáférhetetlen jellemű ember üljön a püspöki székre, mint *Goldiș*. Kívánja, hogy méltó utóda legyen *Sagunának* és *Brankovics Sávának*.

Most *Beles* János országgyűlési képviselő mondotta az első magyar áldomást. Éltette a kormányt és a törvényhozást, mely az összes felekezetek és fajok felvirágoztatására törekszik.

Magyar–román barátság.

Tisza István gróf emelkedett fel ezután és viharos tetszés közben beszélt. Azzal kezdi, hogy örömmel vesz részt a mai ünnepen s csak azt sajnálja, hogy az ünnep hatása alatt keletkezett érzelmeit nem fejezheti ki románul, de azt hiszi, hogy akár magyarul, akár románul beszél, megértik, ha a hazaszeretetet vezeti. (*Éljenezés.*)

Azután így folytatja:

Beles képviselő a törvényhozókat köszöntötte fel. Az ő nevükben válaszol annál nagyobb örömmel, mert az új püspökben olyan hajthatatlan jellemet lát, akire büszkeséggel nézhet fel minden jó hazafi s az ünnepeltetése lelkesedéssel töltheti el a román polgártársak minden igaz barátját.

Ha a történelem lapjait tekintjük, hogy miként állhatott fel egy ezredéven keresztül a maroknyi magyar nép a viharos századok alatt, egyik magyarázatát abban leli, hogy *idegen ajkú polgártársait soha el nem nyomta*. És ha tovább fenn akar állni, ezután sem nyomhatja el. (Viharos tetszés, taps.) A magyar nemzet missziót teljesít – folytatja – mert az Európa e részén lakó népek önálló fejlődésének legfőbb öre és biztosítéka. *A magyar nemzet legtermészetesebb szövetségese a román faj*. Vessenek egy pillantást a történelembe és a térképre: vajjon lehet-e *a román faj boldogulásának más módja, mint a magyarokkal való testvériesülés*.

¹ A közlemény címe: *Az installációs ebéd.*

² *Beöthy* László bihari, *Fábián* László aradi és *Lukács* György békési főispánok.

Őszinte örömeinek ad kifejezést, hogy olyan püspök került az egyházmegye élére, aki tündöklő példaképe lehet minden jó románnak és e mellett a hazának is hű polgára. Kívánja, hogy Goldiş a jövőben is azzal a faj és hazaszeretettel teljesítse feladatát, mely eddig is jellemezte.

Jókívánságait méltóbban nem tudja kifejezni, mintha azt óhajtja, hogy az elvetett mag áldás-hozó gyümölcsöt teremjen. Élteti azokat a románokat, akik hű polgárai e hazának. (Lelkes taps, éljenzés, szetreáskázás.)

A zenekar a beszéd után magyar és román dalokat játszott s a fellelkesült vendégsereg össze-ölekezett, csókolózott.

Opreán Nesztor nagyszentmiklósi ügyvéd a hadsereget s különösen a honvédséget éltette.

Traileszku János dr. esperes a különböző hitfelekezetek közötti békesség apostolaként szólott.

Frint Lajos ág. ev. lelkész nagy lelkesedéssel helyeselte a keresztényi szeretet és türelmesség e szózatát.

Oncu Miklós ügyvéd Fábíán László főispánt, *Pap* Ignác szentszéki ülnök Salacz Gyula polgármestert, *Salacz* Gyula a magyar–román barátságot köszöntötte fel.

Válasz Tisza Istvánnak.

Popea Miklós püspök Tisza István gróf felköszöntőjére felel, amit nagyon fontos politikai nyilatkozásnak tart. Az volt eddig a legnagyobb rossz – mondja – az okozta mindig a nemzetiségi összekülönbözést, hogy nem akartak arról tudni, hogy a magyar és román egymásra van utalva, egyik a másiknak testvére. Ezeknek az ellentéteknek el kell most már simulni. Tisza István imént elhangzott beszéde nagyon alkalmas arra, hogy így legyen. Ha alkalmunk lett volna eddig is – folytatja – sűrűbben összejönni, barátságos eszmecserét folytatni, úgy hamarabb is megérthettük volna egymást. És ha így leszen, ha békében, jó egyetértésben élünk, úgy *Magyarországot még a poklok kapui sem döntik össze*. Rosszul ítéltük meg eddig egymást, most *morális kötelességünk, hogy a múltak tévedéseit helyrehozzuk*. (Éljenzés, taps.) A Tisza István hangoztatta eszmék sikerére emeli poharát.

Mangra beszéde.

Mangra Vazul volt az utolsó szónok. Beszédét így kezdi:

– Ha tudtuk volna, hogy magyar politikus így gondolkodik a románokról, mint Tisza István, akkor másként intéződött volna el sok minden.

De még nem késő, az elmulasztottakat jóvá lehet még tenni. *A most hallott szavak iránymutatók lesznek*. Reményli, hogy a szavakat tettek is fogják követni, ők már jó példával jártak elől, mert az egyházmegye élére olyan férfiút állítottak, akinek elvei lehetővé fogják tenni teljes kiegyenlítését a nemzeti súrlódásoknak...

C

1899 aug. 8

A „Népszava” közleménye a Goldiş aradi gör. kel. püspök beiktatása alkalmával elhangzott nyilatkozatokról¹

Népsz., 1899, 68. sz.

Beütött a nemzetiségi küzdelembe is – a béke. A magyar nagy urak, meg a román agitátorok koczintottak egyet Aradon és megitták a békepoharat. *Tisza* István, *Popea* püspök és *Mangra*

¹ A közlemény címe: *A nemzetiségi kérdés*. – A lap a magyarországi nemzetiségi kérdés akkori helyzetével egy korábbi cikkében is foglalkozik (*Nemzetiségi küzdelem*, Népsz., 1899. jún. 20. 48. sz.). Ebben a cikkirő az egykorú szerb és román nemzetiségi mozgalmak célkitűzéseit ismerteti, és finnak a véleményének ad kifejezést, hogy a kérdés megoldását csakis az „általános választói jog” biztosíthatja.

Vazul kijelentették, hogy az egész eddigi nemzetiségi harcz félreértésen alapszik. A fehér teríték mellett elmúltak a félreértések s most már csak a paktumot kell aláírni – a magyar országgyűlés mintájára – és azután szent a béke.

Lám, így oldanak meg nálunk Magyarországon minden „kérdést”. A dúló parlamenti harczot így csendesítették le, a kiegyezést így kötötték meg, másfél tuczat törvényt ily módon léptettek életbe s most így oldják meg a nemzetiségi viszályt. A különbség csak az, hogy míg az előbbieket *Széll Kálmán* „lángesze” ütötte nyélbe, ezt a legutolsó békét, *Tisza* István csinálta meg, hogy megmutathassa, miszerint nemcsak az „új aera” politikusai, hanem a régi szabadelvűség is tud ilyenformán kérdéseket „megoldani”.

Ha a Tisza-klikk és a Széll-klikk emberei között tovább folyik ez a nemes verseny, akkor még megérjük, hogy az úgynevezett szociális kérdést is holmi paktummal fogja megoldani valamelyik vállalkozóbb szellemű vezérpolitikus. S akkor a békepipák füstje rózsaszínű ködbe fogja burkolni e drága hazát, melynek határán belül örökre felütötte tanyáját a paktumos békeangyal.

Míg azonban ez a rózsás korszak elkövetkezik, tekintsük meg kissé közelebbről azokat az aradi bankett-beszédeket.

Tisza István kijelentette, hogy a magyar nemzet a haza egyetlen nemzetiségét sem nyomta el soha s ha fönn akar maradni, ezt a jövőben sem teheti. Ellenkezőleg, a magyar nemzet hivatása teljesítésében a román fajban természetes szövetségését keresi és látja.

Popea úr, a ki püspök és *Mangra* Vazul, a ki nem püspök, erre kijelentették, hogy ha ők hamarabb tudták volna azt, hogy a magyar politikusok így gondolkoznak, mint *Tisza* István, akkor nem okoztak volna annyi galibát.

Azután összekociztatták a poharaikat és talán brudert is ittak.

Mikor aztán a táviró gyors szárnyain széjjel vitte híret annak a legújabb békének, nagy volt a meglepetés mindenfelé. A mi lapjaink ocsúdtak fel leghamarabb meglepetésükből, mert másnap már a legszebb vezércikknek tarkították a lapok első oldalát, melyeknek egyikében sem felejtették el, leereszkedő vállvergetéssel megdicsérni a derék román testvéreket, azért, hogy már észretértek. Az erdélyi románok harci lapja² azonban nem egészen ilyen húrokat pengetett. Kijelentette, hogy a két románnak, *Popeának* és *Mangra* Vazulnak valószínűleg csak – a magyar bor ártott meg, mikor nyakába borult *Tisza* Istvánnak...

A mit *Tisza* István mondott, az helyes ugyan, de nem igaz. Helyes, hogy a magyar *népnek* nem áll érdekében semmiféle más hazai nemzetiséget bármily irányban is elnyomni, de nem igaz, hogy a magyar politikusok e szerint cselekedtek is eddig. Mert a magyar politikusok soha nem törődtek azzal, hogy mi a *nép érdeke*, hanem csak azzal, hogy mi a saját, tényleges vagy képzelt osztályérdekük. És miután a magyar politikusok korlátlan hatalommal bírnak, melyre a népnek semmi befolyása nincs, ezt a hatalmat mindig jól kihasználták arra, hogy saját osztály és nemzeti érdekeiket kielégítsék, más osztályok és más nemzetek rovására. A magyar uralkodó osztály főtörekvése mindig az volt, saját hegemoniáját fen[n]tartani minden más nemzetiséggel szemben, mely az önállóságnak csak valamelyes jelét mutatta. S a mint hogy a magyar politikusok a magyar nép politikai és gazdasági elnyomatásánál és kizsákmányolásánál semmiféle erőszakról vissza nem riadtak, ugyanúgy nem riadtak vissza ezen a téren sem az erőszak alkalmazásától. És evvel az erőszakos politikával a magyar hegemonia ezen erőszakos érvényesítésével, a mely azonban éppenséggel nemcsak az újabb korban állt be, belekergették úgyszólván belekényszerítették a nemzetiségeket a magyar uralom elleni küzdelembe.

A magyarországi nemzetiségi pártok több követelése túlhajtott; agitációjukban sokszor lőnek túl a célon. Ez azonban csak természetes visszahatás arra a nyomásra, a melyet a magyar hatóságok reájok gyakorolnak. Ha tényleg úgy volna, a mint *Tisza* István mondotta, akkor Magyarországon már régen nem volna nemzetiségi kérdés és *Tisza* Istvánnak nem nyílt volna alkalmá fenéig üríteni a békepoharat.

¹ Értsd: Tribuna.

A magyarországi nemzetiségeknek erőszakos magyarosítások elleni küzdelmei jogosultak. És minél erőszakosabb lesz a magyar politika, annál szertelenebb és radikálisabb lesz a nemzetiségek védelmi harcza. Ez természetes.

Mindaddig, míg a magyar politikusok erőszakkal akarják a nemzetiségeknek e haza egyetlen boldogító voltát bizonyítani, mindaddig a nemzetiségi kérdés is létezni fog.

Nem erőszak kell ide, de nem is bankettbeszéd, hanem *szabadság*. A magyar és más nemzeti-ségi népek politikai jogainak megadása, gazdasági jólét biztosítása. Ha a magyarországi oláhnak több lesz a szabadsága, jobb lesz a megélhetése, mint a románoknak, akkor a dákó-románok hiába fogják az erdélyi oláhok Magyarországtól való elszakadását hirdetni! De mindaddig, míg a mi oláhjainkat jogaitól megfosztják, nyelvét elveszik, mindaddig nincs szükség agitátorokra, maguk ezek az állapotok belekényszerítik a küzdelembe őket.

A szép aradi beszédek tehát alighanem kárba veszttek. A míg a mai paktumos „törvény, jog és igazság” uralkodik Magyarország felett, addig nincs kilátás arra, hogy e téren valamelyes változás álljon be. Az „új aerának” el kell pusztulni és politikai tisztességnek kell uralomra jutni, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásáról szó eshessek.

Tisza István beszédének egyetlen passzusa volt igaz. Az, a melyben konstatálta, hogy a magyar nemzetnek nincs érdekében más nemzetiséget elnyomni. A magyar nemzet: *a magyar nép!* S a magyar népnek nincs érdekében elnyomni az oláh, a tót, a szerb népet, mert maga is nyög az alatt az iga alatt, melybe a nemzetiségek népeit hajtották. A magyar népnek ugyanaz az érdeke, a mi a tót, az oláh, a szerb népé: hogy szabadsága legyen, joga legyen, tisztességes megélhetése legyen e haza határain belül minden ember fiának!

A jogtalanság, az elnyomatás elidegenítik a népet attól a földtől, a melyen életét tölti s a széthúzó erők érvényesülnek. A szabadságjogok, mint egy hatalmas kapocs fogják át az embereket s mindazok, kik egyformán és egyenlően szabadok, testvéreknek érzik magukat.

A nemzetiségi kérdés is csak egy része a nagy szociális kérdésnek. Borközi tósztokkal és békepaktumokkal nem lehet megoldani. Nagy és radikális intézkedésre van szükség.

A paktumos politikusoknak el kell pusztulni és a népnek kell bevonulni a parlamentbe, hogy ez megvalósulhasson!

D

1899 aug. 20

*Az „Egyetértés” cikke az „aradi találkozó” után a román passzivitás és aktivitás kérdéséről*¹

E., 1899, 229. sz.

Oly férfiútól a kinek módjában van az úgynevezett román kérdést alaposan ismerni, mert ott él a románság kellő közepén, kapjuk a következő figyelemreméltó sorokat, a melyeknek értékét növeli, hogy az illető maga is román nemzetiségű, de e mellett kitűnő magyar hazafi.

Az aradi román–magyar barátkozás óta a hazai románok jövőbeli politikai magatartását illetőleg különböző hírek keringenek. Az optimisták abban a véleményben vannak, hogy Mangra Vazul és Popea püspök szavait *tettek fogják követni*. Biztos forrásból értesültem, hogy e feltevések hiú remények, melyeknek beteljesedése egyhamar bekövetkezni nem fog. *A passzivitás az egyedüli talaj melyen az agitátorok működhetnek, izgathatnak és lelkesíthetnek*. Mihelyt ezt elhagyják és az aktivitás terére lépnek, kiderül, hogy összesen csak néhányan vannak, a román nép: *a parasztság nem követi őket*. E felsüléstől félnek, ezt megakadályozni legfőbb törekvésük.

Brediceanu Coriolán, a bánáti románok vezetője, néhány héttel ezelőtt e lap egyik tudósítójának azt mondta,² hogy a románok politikai magatartását csak a román nemzeti konferencia

¹ A közlemény címe: *Passzivitás és aktivitás*.

² L. 130/A. sz. irat.

van hivatva irányítani, melyet tudvalevőleg elég okosan a magyar kormány néhány évvel ezelőtt betiltott és azt hiszem, a jelenlegi kormány sem gondol arra, hogy a román izgatások tanyájáról a zárt feloldja. Ez okból a jelenlegi kormány jog, törvény és igazság frázisai sem tudták a románokat más útra terelni.

Krassó-Szörény vármegye tavaszi közgyűlésén a román vezetők kinyilatkoztatták, hogy a jelenlegi kormány iránt bizalommal nem viseltetnek *és továbbra is passzív politikát folytatnak*. A legfőbb oka a románok passzivitásának azonban az, hogy az agitátorok között oly politikai és vallási ellentétek vannak, a viszony közöttük annyira elmérgesedett, *hogy nagyobb ellenségeik egymásnak, mint a magyar nemzeti államnak*.

A görög-katholikus és görög keleti románok, Lukácsiu, dr. Rațiu, Brediceanu, Mangra és Mocsonyi oly ellenszenvvel viseltetnek egymás iránt, mely, ha az aktivitás terére lépnének, nyomban oly élesen domborodnék ki, hogy egész küzdelmük nevetségessé válnék.

Nincsen a románok között oly egyén, a ki vezérszerepre volna hivatva, akár tehetségénél, akár tekintélyénél fogva. Nevetséges állítások tehát, hogy vannak mérsékelt, túlzó, haladó és pártonkívvüli románok. Ilyen pártáryalatok nem léteznek, ezek klikkek, melyeknek örve alatt egyes egyének a hatalomra és vezérszerepre törekszenek. *Ezt legjobban a román vezetők tudják, azért félnek az aktivitás terére lépni*. Kibúvót keresnek tehát, a mely ezt az ellenszenvet takargathatja. A román vezetők politikája ezek szerint *legkevésbé sem mondható őszintének*. Hivatkoznak néhány millió elnyomott románra, kik sorsukkal megelégedettek, panaszkodnak sovinizmusról, sérelmekről, erőszakról és midőn módjukban volna a panaszokról a magyarságot – mely a nemzetiség iránt mindenkor a legnagyobb elnézéssel viseltetett – meggyőzni, kibúvót keresnek. Oly benyomást tesz küzdelmük minden józan emberre, mintha segítségért éppen az kiabálna, a ki legkevésbé forog veszélyben.

Legyünk tehát őszinték. Kik azok a románok, kik passzív politikát folytatnak? *Nagyravágyó, feltűnni óhajító proletárok, kik egy eszmébe kapaszkodnak, melyben önmaguk sem bíznak*, kik fenyegetnek addig – míg egy jövedelmező állás kijózanítja őket. Nem akarok neveket elősorolni, de láttam már a szabadban oroszlánokat, melyek szalonokban ölebekké változtak.

És kik azok a románok, kik aktív politikát, azaz oly politikát űznek, mely a magyar állam-eszmével összhangban van? *A román parasztnép*, mely nem mozdul ki falujából, szegényesen él és mely csak akkor mozdul meg egy kissé, ha az agitátorok román nemzeti trikolor övvel bejárják a falut, hogy ott izgató beszédek mondjanak. Mihelyt ismét kivonulnak a faluból, a nép oly csendessé lesz, mintha semmi sem történt volna. Ily értelemben vett aktív román politikát visznek még a *hivatalnokok*, kik a közigazgatási, bírói vagy más pályákon keresnek boldogulást, *az ügyvédek és magántisztviselők, kik nem az izgatásokból, hanem keresetükből élnek*.

Régi történelmi hivatása a magyar államnak, hogy a nemzetiségek egymásra vannak utalva s a kölcsönös megértés és szeretet nélkül egyik sem boldogulhat. A magyarság sohasem igyekezett a román nemzetiségű testvéreinket elnyomni és mégis a román nemzetiségi politika vezetői voltak azok, kik egy fél század óta csak gyűlöltek és romboltak. Abszurd közjogi fogalmakkal, ferde irányú irodalommal és kultúrával, államellenes tankönyvekkel a népet, sőt az iskolai növendékeket megmérgezni igyekeztek. A magyarság nem tudott eléggé éber lenni a túlzó román törekvésekkel szemben és ha tett valamit eme törekvések ellensúlyozására, a végcél nem ezek elnyomása, *hanem a magyar állameszme megóvása volt*.

A hazai románság társadalmilag és politikailag khínai fallal vette körül magát, melynek lebontása időt, előrelátást és mindkét részről némi jóakaratot feltételez. Mi mindig örömmel fogadtuk a békülő testvér felénk nyújtott kezét, sohasem kerestük a pontokat, melyeknél útjaink elválnak, hanem csak azokat, hol útjaink összeérnek. Mi nemes fegyverekkel küzdöttünk, rágalmakra nem reagáltunk, ha pedig román részről – mint Aradon is – elhangzott néhány frázis, azok komolyságában nem hittünk, mert egyszer sem nyílt alkalmunk a román politika őszinteségéről meggyőződést szerezni. Azt sem hitte senki, hogy az aradi pohárköszöntők után a román nemzetiségi politikusok le fognak szerelni, de a viszony jobbrafordulásában mégis bízunk. Még

egy sem következett be, a románok vezetői mintha tüntetni akarnának, hogy *Popea* püspöknek és *Mangra Vazul*nak nem volt joga az összes hazai románság nevében beszélni, a *hírlapokban erősen elítélik az engedékeny hangot*.

Az elégedetlenek gyakrabban összejönnek mint valaha, az ellenszenvet e körökből nem kisebbitették, de növelték, az agitátorok igyekeznek egymáshoz férközni és az *Astra legközelebbi gyűlése kedvező alkalom lesz, hogy az aradi pohárköszöntőkhöz fűzött remények halomra dőljenek*. Lukácsiu, Rațiu, Illésfalvi Pop³ és ki tudná elősorolni azok számát, kik még beszámíthatlan időközön át igyekezni fognak a román népet a sérelmekről meggyőzni, hamis közjogi fogalmakkal megtéveszteni, őket sem a magyarság engedékenysége, sem erélyes fellépése nem fogja kijózanítani, hanem saját eszméik abszurditása alatt fognak összezeroskadni. Maga a román nép fog ellenük fellépni, melynek segítségére lesz a jelenlegi román fiatalság, mely ma már egészen más politikai elveket vall. Ez lesz az agitátorok tragédiája, melyben lesz *bűnhődés*, mert a társadalmi rend elleni összeesküdtek és *megnyugvás*, mert a bűn és büntetés összhangban lesz.

Te.

E

1899 szept. 19

*Goldiș József aradi gör. kel. püspök levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Mangra Vazul felfüggesztett teológiai tanár állásába való visszahelyezése tárgyában*¹

VKM eln. 1899 – 3945

3626

1899

Nagyméltóságú m. k. Minister Úr!

Folyó évi Márczius havában, midőn Aradegyházmegye aradi consistoriumának vezetését átvettem, a sok más természetű függőben volt ügyek között találtam itt egy évek óta elhúzódó ügyet is, nevezetesen az állásától még 1893-ik évben felfüggesztett Mangra Vazul² teológiai tanár fegyelmi ügyét.

Sokoldalú elfoglaltságom miatt akkor nem is siettettem annak elintézését; de ismerve híveim nagy részének az ügykörüli eljárás felett minduntalan nyilvánuló elkeseredését, jónak találtam az ügyiratokat magamhoz venni, hogy e kényes természetű ügy előzményeiről és miben állásáról közvetlen tájékozást szerezzek magamnak; és azok áttanulmányozása után, most magam is elérkezettnek látom az időt, hogy eme éveken át elodázott ügy is érdemleges befejezést nyerjen.

Fennevezett tanár megrendszabályozását, a mint Nagyméltóságod előtt is ismeretes, Nagyméltóságod hivatali elődje, Gróf Csáky Albin úr ő Nagyméltósága 1892 évi 1.514. eln. és 1893. évi 2.742. sz. a. kelt magas intézményeivel, ama indokok alapján szorgalmazta, mert informatíói szerint, nevezett tanár nemzetiségi politikával foglalkozik; mert tagja volt a Bécsben járt küldöttségnek; mert aláírta a nagyszebeni Tribunában akkor megjelent nyilatkozatot és végre mert magatartása által tüntetésre szolgáltatott okot.

³ Helyesen: Ilyefalvi Pap (Pop de Băsești) György.

¹ Goldiș fenti levelét vö. Mețianu akkori aradi püspök (későbbi metropolita) gr. Csáky vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 1892. szept. 15-én intézett és az irathoz mellékelte levelével, amelyben Mețianu kijelenti, hogy nem hajlandó közreműködni Mangra fegyelmi úton történő eltávolításában.

² *Mangra Vazul* (1852–1918), román nemzetiségi politikus és publicista, aradi teológiai tanár. 1893-ban politikai magatartása miatt felfüggesztették. 1900-ban nagyváradi gör. kel. püspöki helynök lett. 1902-ben aradi püspökké választották, de az uralkodó nem erősítette meg. Később a magyar–román együttműködés és a kormány hívévé lett, s ekkor elnyerte a gör. kel. érsek-metropolitai széket is.

Megjegyezni bátorkodom e helyt, hogy nekem alkalmam volt Mangrának, mint a papnövelében három éven keresztül volt egykori tanítványomnak, úgy hajlamait, valamint teljes egyéniségét is ismerni; ő a teológiai tanfolyam befejezte után is eljárógatott hozzám, és szavam teljes súlyával állítani merem, hogy kifogástalan magatartású volt mindaddig, míg az 1884-ik évben, az itteni románok kebelében bekövetkezett politikai szakadások folytán, ellenzéki politikára el nem ragadtatta magát.

Mint csekély tapasztalatú, világot nem járt fiatal emberre, nagyon hízegően hatott a helybeli ellenzéknek folytonos biztatása, hogy országos képviselőnek és városi törvényhatósági bizottsági tagnak megválasztatja. Fel is léptette nem egy ízben, de mindannyiszor megbízás nélkül maradt.

Habár igaz, hogy nevezett tanár foglalkozott a politikával, felfüggesztése előtt azonban egyáltalában semmi szerepe nem volt; valamint nem volt a memorandummal eljáró küldöttségben sem; de ama informatiók, hogy a nagyszzebeni Tribuna-ban megjelent nyilatkozatot ő is aláírta, vagy hogy emiatt ellene közvetlenül tüntettek volna, már egyáltalában nem feleltek meg a valóságnak és csak a helybeli hírlapok, akkoriban napirenden lévő izgatásaiból merítették: mert a kérdéses nyilatkozatot Mangra alá nem írta és a tüntetésnek is ő csak véletlenségből volt tárgya.

Fen[n]tartom ezeket nemcsak az ügyiratok, de az akkoriban szerzett, saját tapasztalataim alapján is.

S miután nevezett tanár megrendszabályozása Nagyméltóságod hivatali elődje részéről, leginkább az ellene elkövetett tüntetés címén szorgalmaztatott, legyen szabad, Nagyméltóságod tájékoztatására, csakis ama körülményt felhozni, miszerint az ismert memorandum Bécsbe vitele alkalmából a hírlapok folytonos izgatásai által annyira felkorbácsolták a kedélyeket, hogy valósággal rendkívüli életet élünk: nem maradt intelligens román ember, a kit fényes nappal ne inzultált, vagy a ki ellen ne tüntetett volna az utcai köznép; de nem csak, hogy az intelligens osztályhoz tartozó románokat inzultálták, hanem összes intézeteink ablakait is bevették s vakmerőségükben még a székes-egyház ellen is készültek és ebbeli tervüktől csak akkor állottak el, a midőn értésükre esett, hogy egyházam hívei már ellentüntetésre készek.

Hogy milyen rendkívüli állapotok valának azok, még csak azt hozom fel igazolásul, hogy maga Mețianu János érsek-metropolita úr, mint akkoriban ezen egyházmegye püspöke, is, több éjjelen csakis a kirendelt rendőrökkel védelmezhetette lakását és személyét a tüntetők ellen.

Tény tehát, hogy a tüntetés és kigúnyolás nem közvetlenül Mangrának, hanem kivétel nélkül a román fajnak szólt.

Mindezek után, tekintettel arra, hogy Mangra véglegesített tanár és mint ilyen a consistorium által gyakorlandó rendszabályoknak van alávetve;

tekintettel arra, hogy Mangra politikai szereplésében a consistorium, – habár Nagyméltóságod hivatali elődje egyenes kívánságára felfüggesztette tanári állásától, – nem talált egyházi úton üldözendő cselekményt;

tekintettel arra, hogy Nagyméltóságod hivatali elődje, intézvényeinek menesztésénél nem lehetett más célja, mint a felizgatott kedélyek lecsillapítása;

tekintettel arra, hogy időközben már megváltoztak a körülmények és ezekkel együtt legnagyobb részben az emberek is, mert maga Mangra, aki egykor híve volt a nagyszzebeni Tribunának és osztotta annak nézeteit, *most avval ellenkező, általam teljesen helyeselt irányban működik;*³

tekintettel arra, hogy fentebb leírt magatartása miatt, nevezett tanár, az 1893-ik év óta kiállott felfüggesztése mellett, – mely magában véve is elég súlyos büntetés, – semmi előléptetés avagy előnyben nem részesült;

tekintettel arra, *hogy a memorandum perben elítélt és fogságot kiállt nagyszzebeni tanárok és szentszéki ülnökök már régen visszahelyeztetek viselt állásaikba;*³

azon kérelemmel bátorkodom Nagyméltóságodhoz járulni; méltóztassék, a fentebbiek alapján, magas tudomásul venni, hogy a felfüggesztett tanár visszahelyezését nem csak az igazság és

³ Kék ceruzával aláhúzva.

méltányosság kívánja, de ez legmegbízhatóbb embereim és híveim óhaja, és az ügy ily kedvező mielőbbi elintézése, híveim nyilvánított aggályainak teljes eloszlatására szolgálna.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Aradon 1899 évi September hó 19-ik napján.

Goldiš József
püspök.

133.

Iratok a „Národnie Noviny” 1899. évi sajtóperéhez¹

A

1899 jún. 12

Részlet Štefanovič² Milošnak a Národnie Noviny 1899 június 12-i sajtóperében a budapesti törvényszék előtt mondott védőbeszédéből³

Nár. Nov., 1899, jún. 22. 72. sz.

...Főpanasza a négy részletben közzétett közleménynek az, hogy mi nálunk ma is, úgy mint 1848 előtt, folytatják a magyarosítást, és pedig a meg nem engedett, törvényellenes, erőszakos magyarosítást. Folyik a magyarosítás az egész országban a nemzetiségi törvény ellenére – tehát jogtalanul, törvényellenesen. Az én meggyőződésem azonban az, hogy a magyarosítás azon módja, amelyet mi nálunk praktizálnak, jogosulatlan volna akkor is, ha azt a törvény parancsolná.

¹ A szlovák nemzeti párt lapja elleni századvégi sajtópörök sorát a „Národnie Noviny” három előző évi cikke (*Mad'arsko-rumunská alianca, Herodes, Ludu pomáhat* Nár. Nov., 1897, 223., 242. és 246. sz.) miatt 1898. ápr. 18-án a pesti törvényszék mint esküdtbíróóság előtt lezajlott sajtópör indította el. A kifogásolt cikkek miatt, a lap munkatársát, *Žiak Smolický* Izidort 8 havi fogházra ítélték, s a szlovák publicista ellen 1898 őszén újabb sajtóper indult a pesti törvényszéken (l. E., 1898. okt. 21. 291. sz.). – Ezt követte Pietor Ambro szerkesztő korábban (l. 116. sz. irat jegyz.) már ismertetett 1898. jún. 23-i sajtóper. A szlovák nemzeti párt lapja elleni eljárások a Széll-kormány alatt is folytatódtak. Így 1899. jún. 12-én hozta meg a pesti törvényszék a *Národnie Noviny* 1898 239., 240., 260. és 286. számaiban közölt cikksorozat (*Slováci a korúna sv. Štefana*) című cikksorozat miatt *Škultéty* József szerkesztő feletti ítéletét, amelyben a szlovák publicistát 3 heti fogházra ítélte. Ambro *Pietor* ismert röpiratában (*Nápor-odpor*, 100–104. l.) még egy 1899. évi sajtópert említ. Ennek vádlottját, *Novák* Antont, a lap munkatársát 1 heti fogházra ítélték *Baudouin Courtenay* János krakkói egyetemi tanár és *Timotej Dimitrijevič Florinskij* nagyszláv szerzők cikkeiből vett idézetek miatt (l. *Hlasy v Slovanstve o Slovákoch*, Nár. Nov., 1899, 21., 22., 27. és 28. sz.) – E két utóbbi pör külföldi vonatkozásai egyébként a szlovák nemzeti párt lapjának még *Vajanský* által meghonosított konzervatív faji és élesen magyarellenes sajtópolitikáját is tükrözik. – A sorozatos sajtópörök időszakában a szlovák nemzeti párt méginkább a passzív politikáját választja. 1899 második felében mindössze három helyütt készítettek elő népgyűléseket, ezek közül kettőt, az óturait és a vágújhelyit betiltotta a hatóság, s a szolgabírói határozatok ellen hasztalan kerestek jogorvoslást a belügyminiszternél *Culik* Lajos, az óturai és dr. *Markovič* Rudolf a vágújhelyi betiltott népgyűlések összehívói. (L. bőv. Nár. Nov., 1899. nov. 3. 116. sz.) Egyedül az 1899. júl. 23-i liptószentmiklósi szlovák népgyűlés érkezett el határozathozatalig. A gyűlést a szlovák nemzeti párt néppárti befolyás alatt álló jobbszárnya hívta össze, és 6 pontból álló határozatában 1. a választási jog kiterjesztését és a titkos választást; 2. a gyűlekezési és az egyesülési szabadság biztosítását; 3. a közigazgatás gyökeres reformját; 4. az egyházpolitikai törvények revízióját (!); 5. az 1868. évi nemzetiségi törvény életbeléptetését és érvényesítését és végül 6. Liptószentmiklóson szlovák tannyelvű felső iskolát és egy Liptó megyei szlovák tanítási nyelvű földművelési szakiskola felállítását követelték.

² *Štefanovič* Miloš (1854–1904) pozsonyi szlovák ügyvéd és publicista, majd a túrócszentmártoni Tatra-bank igazgatója.

³ Eredetileg is a laphoz mellékelt magyar nyelvű szövegben.

Az ilyen valamit parancsoló törvénynek csak formai érvénye lehetne, belső érvénye nem volna soha, mert erkölcstelenséget tartalmazna, beleütköznek a természetes, az emberi jogba. Tek. kir. Tszék! Tisztelt esküdt urak! Ez egy nagyon, nagyon szomorú fejezete közéletünknek, közviszonyainknak. Megcselekedni a csúnya dolgot tudjuk, sőt nem csak hogy megcselekedjök, hanem még el is dicsekszünk, hivalkodunk vele. Nem kell azt bizonyítani, hogy a jogosulatlan magyarosítás folyik az egész országban, lehet az erről szóló híreket majd erről, majd pedig más vidékről úgyszólván minden nap megolvasni a budapesti sajtóban. Magyarul ezt elmondani lehet bátran akárhányszor, de ha arról nem magyar nyelvű újság ír s panaszkodik a fölött, torkára forrasztják a szót azonnal, az írók ellen megindul a hajsza, bíróság elé állítják s becsukják őket. Mintha bizony félnének, hogy a nem magyar nép valahogyan ne jusson tudomására annak, mit művelnek vele. Szolgálók, kérem, egynehány példával a jogosulatlan s erőszakos magyarosításokról. Önök, uraim, valamennyien újságot olvasó emberek, tehát kell tudniok azt, a mi az országban közismeretű. Nem régen történt meg Bácskában, Szántova községben, hogy a kath. hitű ügynevezett sokacsz szerbek ezrivel áttértek a görög keleti vallásra. Ugyanilyen eset fordult elő Tolnában, a hol a kath. svábok kitértek az ev. a. h. vallásra. Miért? Mert mindkét esetben az illetők istentiszteletét meg akarták magyarosítani. A múlt héten olvastam a Bpesti Hírlapban a dicsekedést, hogy a fejérmegyei Tárnok községben a tót lakosságot hogyan magyarosítják el, s ugyanazon lapban ugyanazon héten megjelent a 145-ik számban „Magyarosodó oláhok” jelző alatt a következő közlemény: „Biharmegye egyes oláh községeiben örvendetes módon halad a magyarosodás, a mi természetesen az iskolának köszönhető. Az egyik oláh községnek, Borzicznak, magyarosodásáról tegnapelőtt a nagyváradi közönség is meggyőződhetett. Sipos Orbán tanfelügyelő ugyanis a nevenapját ünnepelte s a borziki magyar tanítónő azzal lepte meg a tanfelügyelőt, hogy eléje vezette a tanítványait, a kik vele jöttek a városba. *A kis oláh gyermekek, a kiknek szülői csak hírből ismerik a magyar szót, kifogástalan magyarsággal üdvözölték a tanfelügyelőt, a kinek kérésére magyar verseket szavaltak és magyar dalokat énekeltek. A magyarosodó oláh gyermekeket a tanfelügyelő magánál marasztotta ebédre.*”

Ennek a dolognak van egy igen, igen szomoró oldala. A védekezés nem tisztán elvi okokból s nem is csupán a nyelvért való lelkesedésből történik, s kötelesség is; van ennek a kérdésnek fatálisán reális háttére is. A kis gyermekeknek elrabolják az egész iskolai idejét néhány magyar szó, vers, dal bebefláztatására s elhanyagolják azt, a mi fő, tudniillik, hogy azon nyelven, a melyet a gyermek ért, szoktassák őt a gondolkozásra. Az iskolából kikerült gyermek otthon magyar nyelven – ha azt ugyan megtanulta volna is némiképpen – nem érintkezhetik senkivel, mert környezete csak hírből ismeri a magyar szót, a minnek a következménye az, hogy pár hónap alatt elfelejti azt a bemagolt néhány magyar szót is s így ez irányban sem éretik el semmi, – *a gyermek nevelése pedig egészen elmarad.* Ezt nevezte Thun Leo gróf s minden felvilágosodott ember is már 1848 előtt úgy, hogy „... Ihr tödtet den Geist!” s ezt úgy fogják megnevezni ma is a művelt emberek mindenütt széles e világon, hogy az szellemi és erkölcsi öldöklés. Hogy ez ellen a nem magyar nemzetiségek védekeznek, az nagyon természetes, hisz ez szent kötelességök. Kötelességök már csak azért is, mert a közélet manapság úgy fejlődött ki, hogy még a paraszt ember sem érheti be a fizikai, a testi erővel, ő is rászorul az észére s annak fejlesztésére. Ha ezt lehetetlenné teszik az iskolában a magyarosítás miatt, megakadályozzák őt abban, hogy versenyképessé tehesse magát.

Én tehát kérem önöket, tisztelt esküdt uraim, hogy az ilyen vád alapján ne mondják ki vádlottra a bűnöst, hanem mentsék fel.

Az alügyész felelt, hogy védő nem mondta meg, miért nem fekszik elő törvényes vád, azután, hogy úgy tüntette fel a dolgot, mintha 1848 előtt egyik párton állót volna Széchenyi István, a másik párton a vakmerő és fékezetlen 'hazafiak' seregei, – tehát eltérőleg az inkriminált közlemény állításától; végül, hogy védő nem bizonyította be, hogy a magyar társadalom ma úgy viselkedik e kérdésben, mint viselkedett 1848 előtt Széchenyivel szemben.

Viszonzásában dr. Stefanovic Milos ezt mondotta:

Igaz, nem mondtam meg, miért nem fekszik elő törvényes vád; megmondom azt tehát most. A vádlevél szavai szerint a kir. főügyészség vádat emelt azért, mert az inkriminált közlemények alkalmasak arra, hogy a tót nemzetiségben a magyar nemzet ellen az ellenséges indulatot keltsék fel, – s ezen vád fektetve van a btkv. 172. §-ára. Azonban sem a btkv. 172. §-a, sem annak bármelyik más szakasza nem ismer izgatási vétséget a magyar nemzet ellen, s éppen ez okból tényleg nem fekszik elő törvényes vád.

Igaza van a közvádoló úrnak, hogy az 1848 előtti s a mai időkre vonatkozó parallelát nem rajzoltam meg teljesen, a mennyiben csak az anyagi, tárgyi részét karoltam fel s nem terjeszkedtem ki annak személyi részére, személyi vonatkozásaira is. Pótlom azt nyomban. Előre bocsátom azonban, hogy a közvádoló úr rosszul értett meg engem, a midőn azt állítja, hogy én szembe állítottam gróf Széchenyi Istvánt a „Pesti Hírlap” körül csoportosult társasággal oly értelemben, mintha gróf Széchenyi István s társai lettek volna az elnyomottak, ellenfeleik az elnyomók. Az elnyomottak voltak a nem magyarok s gróf Széchenyi csak azért részesült az előadott elbánásban, mert azt a tényt elismerte, konstatálta s honfitársait figyelmeztette, hogy rosszat cselekednek, tilosban járnak. Hogy a mai magyar társadalom éppen úgy viselkedik, mint akkoron, azt bizonyítani nagyon könnyű. Hiszen tudják azt, uraim nagyon jól, hogy a legmagyarabb országgyűlési párt a függetlenségi párt, valamint hogy annak egykor Mocsáry Lajos képviselő volt az elnöke. Mocsáry Lajos tősgyökeres magyar ember, s bizonyára felér akár a Pulszkyakkal, akár a Jeszenszkyekkel, akár a Wlasicokkal, magyarság tekintetében bizony hogy nem lehet őt gáncsolni, neki semmit sem szemére vetni; de minthogy éppen úgy, mint egykor Széchenyi István, felismerte a valót s volt elég erkölcsi bátorsága azt meg is mondani, kereken megmondani, hogy igenis praktizálják hivatalosan s nem hivatalosan a jogosulatlan, erőszakos magyarosítást: őt is megbélyegezték hazaárulónak, a pártelnöki állásról való leköszönésre, majd a pártkörből való kilépésre készítették s végül a teljesen magyar halasi választókerületből is kibuktatták. Ezekből láthatják, hogy a közleménynek e tekintetben is igaza van – a lefolyt 55 év alatt valóban nem változott semmi.

Nem fogom továbbra is igénybe venni figyelmüket, uraim, s nem fogok tovább bizonyítani, ámbátor módomban állana magyar forrásokból tömegesen bemutatni konkrét eseteket s még jobban igazolni a jogosulatlan magyarosítási hajsztát; beérem azonban azzal, hogy ismételve kiemelem, miképp azért, mert valaki feljajdul s panaszkodik a miatt, hogy akár ő, akár hozzátartozói természetes, emberi jogaikban sérelmet szenvednek, bíróság elé állítani az illetőt még akkor sem volna igazságos, ha önvédelmében valóban szenvedélyes kifakadásokra ragadtatná el magát.

Kérem a vádlottat felmenteni.

B

1899 jún. 14

Hammersberg Jenő budapesti kir. főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek Škultéty József sajtópöre tárgyában¹

Ig. Min. 1899 – R – 2719

Királyi Főügyészség Budapestén.

4149 szám.

f.ü. 1899.

Nagyméltóságú

kir. igazságügyi Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Hivatkozással folyó évi január hó 30-án 27.197/I. M. 1899. II. szám alatt kelt magas rendeletére és folyó évi mártius hó 28-án 2249/f. ü. szám alatt tett jelentésemre, mély tisztelettel

¹ Az eljárás megindítását a budapesti kir. főügyész 1899. jan. 7-i, az aktához csatolt jelentése azzal indokolja, hogy a cikksorozat egy külföldön megjelent röpiratból (Štefanovič közlése szerint:

*jelentem, hogy a*² „Narodnie Noviny” című politikai hírlap 1898. évi 239, 240, 260 és 286 számaiban „Slováci a koruna sv. Stefana” felirat alatt megjelent cikkek közzététele által elkövetett izgatás vétsége miatt Skultéty³ József ellen folyamatba tett sajtóperben az esküdtszéki tárgyalás folyó évi június hó 12-én megtartván, ez esküdtek a 239, 240 és 286 számokban megjelent cikkekre nézve, tehát *három esetben*,⁴ vádlott vétkességét egyhangúlag kimondották, a 260-ik számban megjelent cikk közzététele tekintetében pedig vádlottat egyhangúlag nem vétkesnek nyilvánították, miután e cikkben izgatást ugyancsak egyhangú verdikt szerint nem találtak.

A sajtóbíróóság a marasztaló verdikt, alapján *Skultéty Józsefet*⁴ 3 heti államfogházra és *behajthatlanság*⁴ esetén további 15 napi államfogházra átváltoztatandó háromszor 50 frt., összesen 150 frt. pénzbüntetésre ítélte.

Vádlott védője dr. Stefanovits Milos pozsonyi ügyvéd *semmiségi*⁴ panaszt jelentett be. Budapest, 1899 évi június hó 14-én.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálja
a budapesti kir. főügyész:
Hammersberg Jenő.

134.

„Szász helynév-vita” a képviselőházban a „vám- és kereskedelmi viszonyok s ezekkel összefüggő kérdések rendezéséről” szóló törvényjavaslat tárgyalásakor¹

A

1899 jún. 24

*Mezőssy Béla felszólalása a vám- és kereskedelmi viszonyok rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor*²

Képv. Napló, 1896–1901, XXIII. 114–115. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Már csak a parlamenti illem szabálya is és egyéb különös lényeges motívumok is elengedhetetlen kötelességemmé teszik, hogy t. képviselőtársam beszédére néhány megjegyzést tegyek (*Halljuk! Halljuk!*)

Baudouin de Courtenay János, krakkói egyetemi tanárnak az 1898. évi prágai Slovanský Přehledben megjelent hasoncímű cikkéből) vett idézetekkel kedvezőtlen („hamis”) színben ábrázolja a magyarországi szlovák nemzetiség helyzetét az utolsó félszázad alatt.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Škultéty József (1853–1948?) szlovák író, publicista és kultúrpolitikus. 1891-től a túróc-szentmártoni *Slovenské Pohľady* irodalmi szemle szerkesztője.

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A vám- és kereskedelmi viszonyok rendezéséről szóló törvényjavaslat (későbbi 1899: IV. tc.) képviselőházi „szász vitájára” és a szászok elleni támadásokra az adott okot, hogy a brassói képviselő-testület 1899. jún. 21-i ülésén Lurtz Károly kérdésére az itteni polgármester kijelentette, hogy a város ősi neve „Kronstadt” ezt használják hivatalosan, s mellette a magyar „Brassó” és a román „Braşov” helyneveket. (*L. bőv.* Krönst. Ztg., 1899. jún. 23. 142. sz. vö. Das sächsische Kronstadt, Krönst. Ztg., 1899. jún. 14. 134. sz., továbbá E., 1899. jún. 23. 171. sz.) – Alig ült el a heves képviselőházi szóharc, a szász sajtó ismét az érdeklődés előterébe került. Ez alkalommal a „feketeszász” Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt cikke következtében, amely 1899. júl. 18-i számában (*Passivität und Allianz*) elutasítja a Tribuna által ajánlott nemzetiségi szövetkezés tervét. (Az ügy magyar kommentárját *l. Szász hang a nemzetiségi szövetségről* E., 1899, 198–199. sz.) A kérdést a „zöld-

A mikor az én t. képviselőtársam előttem felállott, engem bizonyos mértékig örvendetes érzés fogott el, mert én t. képviselőtársamtól és elvbarátaimtól (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Kik azok?*) – a kik körülötte ülnek, – egy bizonyos nyilatkozatot vártam, a mely nyilatkozat époly rövid lehetett volna, mint a milyen t. képviselőtársam felszólalása volt. Én különösen azon közbeszólások után, a melyek e padokról elhangzottak, egy egyszerű nyilatkozatot vártam; határozott és rövid kijelentését annak, hogy a t. képviselő úr és elvtársai Brassó és Nagyszeben városának nem régiben hozott határozatát nem oszjták. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*) Ezt óhajtottam volna hallani, mert erre nekünk fontos indokaink vannak, hiszen élénk emlékezetünkben van még, hogy a t. képviselő úr és elvtársai miért váltak ki az egyedül üdvözítő szabadelvű párt kötelékéből. Az sem előttünk, sem a magyar nemzeti közvélemény előtt nem képezi kérdés tárgyát, hogy a t. képviselő úr és elvtársai, a közös vámterületnek tántoríthatatlan hívei, és az sem képezi kérdés tárgyát, hogy a t. képviselő úr és elvtársai valamint a múltban is mindenféle kormányoknak rendíthetetlen hívei voltak, ugyanazok lesznek a jövőben is. Hanem mással nem vagyunk tisztában. Azzal tudniillik, hogy miután a képviselő urak kiléptek a szabadelvű pártból azért, mert azon párt részéről a községi helynevek rendezéséről szóló törvényjavaslat a ház elé terjesztetett, természetes tehát, hogy mielőtt annak a pártnak politikai támogatásukat felajánlják, annyit elengedhetetlen kötelességök lett volna kijelenteniök, hogy a szentesített törvényt mind maguk megtartják, mind pedig polgártársaik által megtartatni akarják. (*Mozgás a középén.*) Ez, t. képviselőtársaim, a minimális követelés, a mit a magyar nemzet itt e hazában lakó polgáraitól követelhet. Mert kitől várjuk a törvény megtartását, ha maguk a képviselők hűséges példaadással elől nem járnak a törvény megtartása tekintetében. (*Mozgás a középén.*)

Bruckner Vilmos: Nincs olyan törvény, melyet nem tartottunk volna meg!

Ugron Gábor: Mindig gyűlölködnek a magyarokkal! Minden csak gyűlölet, a mit önök beszélnek!

Tóth János: Az oláhokkal szövetkeznek a magyarok ellen!

Mezőssy Béla: Azt mondja t. képviselőtársam, hogy melyik törvény az, a melyet meg nem tartottak. Itt van mindjárt épen az általam említett törvény.

Schmidt Károly: Már életbe van léptetve az a törvény?

Mezőssy Béla: Igen, hiszen ki lett hirdetve!

Ugron Gábor: Hát még ezt sem tudják?

Schmidt Károly: Még nincs életbe léptetve! (*Zaj a szélső baloldalon. Az elnök csenget.*)

Mezőssy Béla: Az sem kifogás. Azt mondja a képviselő úr, hogy nincs életbe léptetve. És mégis tudni szeretném, hogy a képviselő úr és elvtársai nem izgatnak-e a törvény végrehajtása ellen. (*Egy hang a középén: Nem!*) Hát nem tudják, hogy Brassóban milyen határozatot hoztak? (*Úgy van! Úgy van! a szélső balon.*) Hát Brassó város közönségének határozata nem arculcsapása az élő és kihirdetett törvénynek: nem arculcsapása a magyar nemzet önértetének? (*Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés szélső baloldalon.*)

Schmidt Károly: Nem is hozott Brassó városa ilyen határozatot!...

Mezőssy Béla: Bocsánatot kérek, akkor én erre nem tudok mit felelni. Akkor a t. képviselő úr az összes magyarországi hírlapokat hazugsággal gyanúsítja meg, s már engedjen meg, de ha a

szász” sajtó oda módosítja: hagyjanak fel a románok a passzivitással, induljanak a választásokon, és az országgyűlésen a két nemzet képviselői – a törvényes keretek között – együtt harcolhatnak majd. (*Die Passivität der Rumänen*, Kronst. Ztg. 1899. júl. 18–19. 162–163. sz.) – Erre az időszakra esik a „brassói ügy” nyilvánvaló ellensúlyozásaként az a széleskörű szász kulturális akció, amely a szászoknak a segesvári Petőfi-ünnepségen való részvételét célozta. Az emlékünnepség előkészületeiről *Bartók Lajos* hosszabb, a szászok iránti rokonszenvről tanúskodó tudósításban számolt be a magyar sajtóban (*A szász nép és a Petőfi ünnep*, E., 1899, 201. sz.).

² *Mezőssy* beszéde előtt a szász *Bruckner Vilmos* rövid felszólalásban foglalt állást a javaslat mellett. Beszéde közben élénk és felháborodott hangú támadások hangzottak el a szászok ellen – főleg *Rigó Ferenc* részéről – a brassói polgármesternek a helynév-kérdésben tanúsított állásfoglalása miatt.

kettő közt választanom kell, én inkább a magyar sajtónak, mint a t. képviselő úrnak hiszek. (*Tetszés a szélső baloldalon.*)

Mindenki tudja, t. ház, hogy bennünket a külföldön rendszerint megszoktak rágalmazni azzal, hogy barbár nép vagyunk. De tessék elhinni, hogy ilyen türelmes nemzet nincsen a világon, mint a milyen mi vagyunk. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Próbálnának ilyféle határozatot hozni Oroszországban valamely lengyel faluban, majd meglátták volna, mit csinál az a nagy kultúrállam. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés a szélső baloldalon.*)

Nem akarok én kellemetlen kérdéseket feszegetni, de azt hiszem, hogy igazán minimális, szerény kívánság lett volna a magyar törvényhozás részéről, ha a t. képviselő úr rövidke beszédében egyszerűen azt is kijelentette volna, hogy Nagyszében és Brassó városok közönségének határozataihoz az uraknak semmi közük. Higyje el, ez a beszéd sokkal többet ért volna a nemzeti közvélemény szemében, mint ez a felszólalása. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)...

B

1899 jún. 24

Schmidt Károly felszólalása a vám- és kereskedelmi viszonyok rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1896–1901, XXIII. 128–129. l.

T. ház! Nem volt szándékomban ezen vitában felszólalni, miután Bruckner Vilmos t. képviselőtársam röviden kifejtette elveinket, a melyek alapján a jelen törvényjavaslatot elfogadjuk. Hogy ennek daczára felszólalok, erre Mezőssy Béla t. képviselőtársamnak Bruckner Vilmos képviselőtársam beszédére reflektáló felszólalása kényszerít. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mezőssy Béla t. képviselőtársam azon, bizonyára téves információ alapján megjegyzést tett, hogy mi százok a törvényeket nem szoktuk megtartani, illetőleg nem tartjuk meg. Ezzel szemben én kinyilatkoztatom, t. ház, hogy mi a törvényeket mindig hűségesen és szigorúan betartottuk, mert mi ezen hazának hű fiai vagyunk. (*Élénk helyeslés.*) külföldre sohasem gravitáltunk és nem is fogunk gravitálni. A mit akarunk csak az, hogy nyelvünket, szokásainkat (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) és nemzetiségi kultúránkat fentarthassuk. (*Helyeslés.*) A mi különösen t. képviselőtársamnak azon megjegyzését illeti, hogy mi a helynevekről szóló törvényt nem tartjuk meg, erre vonatkozólag megjegyzem, hogy a törvény 1. §-ában ki van mondva, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve van, a több névvel bíró községek hivatalos nevét pedig a belügyminiszter az illető községek meghallgatása mellett fogja megjelölni. Jelenleg tehát, t. ház, hivatalos név még nem létezik. Lehet ugyan sejteni, de biztosan még nem lehet tudni, hogy melyik név lesz a hivatalos. Ennek következtében, ha a statisztikai hivatal statisztikai adatok gyűjtésére szánt felszólításában megkérdezi a polgármestert, ez a felszólítás nincs is a városi közönségnek szánva, hogy azok nyilatkozzanak aziránt, mely nevet ajánlják, a polgármester az összes neveket felsorolta, és miután az illető kérdőívben azon kérdés is előfordult, hogy mely nevet ajánlja a polgármester, a brassói és nagyszebeni polgármester a német nevet hozta javaslatba.

Ugron Gábor: Azután az oláhot? (Mozgás balfelől.)

Schmidt Károly: Kérem szépen, ez a mi jogunk volt, a t. miniszter azután határozhatott, és ha egyszer a miniszter határozott, akkor, legyenek meggyőződve, hogy ezen törvényt is, a melyet itt a képviselőházban elleneztünk, szintén meg fogjuk majd tartani. (*Általános, élénk helyeslés.*)

Minden országban, minden népben, minden nemzetiségben akadnak túlzók, előfordulnak radikálisok, (*Úgy van! a szélső baloldalon.*) de az egész nemzetiséget sohasem lehet egyes túlzók, egyes radikálisok cselekedeteiért és szavaiért felelőssé tenni. (*Általános helyeslés.*) Ennek követ-

keztében lehetséges, hogy szász részről is történtek ilyen nyilatkozatok, (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) de mondhatom, hogy a szászok azon józan része, a melyhez nekem is tartozhatni szerencsém van, azokhoz hozzá nem járulnak, nem is teszik ezeket magukévá. (*Helyeslés.*)

A mi magát a törvényjavaslatot illeti, t. ház, azt elfogadom, miután az nézeteimnek teljesen megfelel, s én azon meggyőződésben vagyok, hogy az állam érdekeit is elő fogja mozdítani. (*Helyeslés.*)

Mezőssy Béla: T. ház! Személyes kérdésben akarok egy rövid kijelentést tenni. (*Halljuk.*) Nagyon köszönöm t. képviselőtársamnak ezt a loyális és minden tekintetben kielégítő nyilatkozatát. Én nem is akartam egyebet, csak azt, hogy a magyar képviselőháznak a szász kerületeket képviselő tagjai itt, a mint azt a t. képviselő úr meg is tette, nyíltan kijelentsék, hogy azon nyilatkozatokban, a melyeket Brassóban és Nagyszebenben tettek bizonyos túlzók, nem osztoznak, és miután t. képviselőtársam ezt kijelentette, én nyilatkozatát mély köszönettel veszem tudomásul. (*Helyeslés.*)

Schmidt Károly: T. ház! Személyes kérdésben kérek szót!

Elnök: Tessék.

Schmidt Károly: Mezőssy Béla t. képviselőtársam engem bizonyos tekintetben félreértett.

Én azt a nyilatkozatot nem tettem, hogy a helységek nevééről szóló statisztikai adatokat az illető városok, illetőleg a polgármesterek helytelenül töltötték ki, sőt meggyőződésem szerint ezt helyesen és jogosan tették, hanem azt mondtam, hogy csak egyes egyéb radikális nyilatkozatokat nem helyeslek. A mit a polgármesterek s a városi képviselő testületek tettek, ahhoz joguk volt. (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Jól van! Jól van!*)

135.

Iratok a földművelésügyi kormányzat hegyvidéki akciójának 1899–1901 évek közötti történetéhez¹

A

1899 szept. 25

Egán Ede a „hegyvidéki akció” miniszteri biztosának jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a ruszin hegyvidékről kivándorolni szándékozó helyi földtulajdonosok földjeinek megvásárlása és ruszin földműveseknek részletfizetés formájában való eladása tárgyában

FM 1899 – 9388/em.

3007.

1899. sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Az Excellentiád által alig két év óta Beregmegye hegyvidékén kifejtett akcióból kifolyólag az utóbbi hónapokban azon általam ma még nem várt s a legnagyobb mértékben örvendetes jelenség mutatkozik, hogy azon bevándoroltak, kiknek uzsoráskodása s a nép lelkiismeretlen

¹ Az 1897-ben indult ruszin akció fejleményei már 1899-ben jelentkeztek (l. *B* irat). A helyi eredmények ellenére nyilvánvaló, hogy sem az akció célkitűzései, sem kiterjedése, de anyagi eszközei sem voltak alkalmasak arra, hogy a ruszin nép súlyos gazdasági helyzetét megoldják; a kormány részéről csupán az állam szempontjából is veszélyesnek mutató jelenségek felületi kezelése volt a cél, a fennálló birtokviszonyok keretén belül – s nem a nép hathatós megsegítése. Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy az állam lehetőleg minden nagyobb anyagi áldozatot igyekezett elkerülni,

kifosztása a ma e vidéken fen[n]álló leírhatatlan viszonyok legfőbb okozója, most már belátni kezdik, hogy az Excellentiád által teremtett új aerában nekik nincs mit keresni, iparkodnak az utóbbi évtizedekben oly igazságtalan módon tulajdonukba ejtett birtokaikat eladni és innen kivándorolni. Ezen mozgalom körülbelül 3 hónap óta vette kezdetét, midőn az eddig ezen vidéken úgy pénzügyileg, mint kereskedelmileg minden határnélküli egyeduralkodást gyakorló vállalkozók észre kezdték venni, hogy Excellentiád hitelszövetkezetek szervezését és fogyasztási és értékesítési áruacsarnokok létesítését akciója egyik alkatrészének tenni óhajtja. Mióta ezen üzérkedő vállalkozók elébe néznek egy a szolyvai járás 56 községét felölelendő Szolyván létesítendő központi áruacsarnoknak, valamint 6 fióküzletének a legközelebbi hetekben megnyitásának, azóta az utóbbi hetekben fentebbi eddig csak titokban tervezett szándékukat nyíltan bevallják s a ministeri kirendeltséget nem titokban, hanem nyíltan megkínálják birtokukkal.

Így kiemelem, hogy többek közt birtokukat megvételre felajánlották:

1. Goldreich Hersch Kis-Szolyván, ki ott 2 évtizednél tovább bíró volt s ezen idő alatt a szegény földművelő népet annyira kizsákmányolta, hogy két hónap előtt két szomszédjával együtt Galíciában egy 85000 ft.-os birtokot vett. *Goldreich felajánlja körülbelül 150 holdnyi birtokát.*

2. Neumann Márkus Zugón.

3. Neumann Victor Zugón.

Ezen két vállalkozó Beregmegeye hegyvidékének leggazdagabb kereskedőihez tartozik.

A birtokukban levő földek *körülbelül 300 holdat tesznek ki*²

s az akció eddigi két és negyed éve alatt mindössze 70 ezer forintot költött a ruszin népet segélyező mozgalomra. (I. irat.) Egán Ede, az akció vezetője több ízben rámutatott arra, hogy szélesebbkörű földjuttatás (bérletek) a parasztbirtok védelme, az úrbérendezés igazságtalanságainak kiküszöbölése, egyes törvények (mint az erdő és telepítési törvény) revíziója és az állam komolyabb anyagi részvétele nélkül az akció nem lehet sikeres. Az első segítség után (földbérletek, állatjuttatás, az uzsora korlátozása, idénymunka lehetőségek) a nép további gazdasági megerősítését tűzte ki célul; újabb földek juttatása (A), a pusztuló parasztbirtok állami beavatkozással való megmentése (K), paraszti igazgatás mellett működő hitelszövetkezetek (C–D) teremtése révén. Ezekben látta Egán az akció legsürgősebb teendőit, és ezzel annak működési körét a kormány eredeti szándékától bizonyos mértékig eltérően kiterjesztette. Már az 1900. febr. 12-i munkácsi közgyűlésen és később is szóba került az akció kiterjesztése mind a négy ruszin lakta megyére (É, G–H, J), erre azonban csak 1901 nyarán került sor (I. L. irat mell.).

Egán már 1900 folyamán éles ellentétbe került egyes politikai körökkel, amelyek kifogásolták az akció szélesebbkörű szervezését (F). Ezért 1901 elején Paris Frigyes nyugalmazott kir. ügyészt nevezték ki mellé helyettes vezetőül azzal a megbízással, hogy – Paris szerint – az akciót „nyugodtabb mederbe terelje”, s a „kerékkötő” szerepét játssza Egán mellett. Paris nem helyeselte Egán gyors és kivételes állapot látszatát keltő eljárását az akció vezetésében, törvényellenesnek minősítette a hitelszövetkezetek és áruaktárak szervezését. Kifogásolta, hogy Egán a Schönborn-uradalommal szemben erélyesen lépett fel, s a visszaéléseket elkövető közigazgatási tisztviselők leváltását követelte. Így hamarosan áthidalhatatlan ellentét támadt az akció két vezető kormánytisztviselője között. Paris 1901. ápr. 13-án Balogh Vilmos miniszteri tanácsoshoz intézett levelében kifogásolta Egán működését, és szabálytalan pénzkezeléssel vádolta a ruszin akció vezetőjét. Április 28-án, majd május 15-én részletes emlékiratban fordult Darányi földművelésügyi miniszterhez, élesen bírálta Egán eddigi eljárását, és kifejtette a maga álláspontját az akció „nyugodtabb és tapintatosabb” vezetéséről. Egán azzal a viszontváddal élt, hogy Paris egy, az akció szétrobbantását célzó érdekközlésben áll. Darányi a május 11-i kihallgatás alkalmával figyelmeztette Parist, hogy a látszat ellene szól, majd 1901. június 16-án elfogadta lemondását. A volt helyettes miniszteri megbízott ezután a függetlenségi sajtó hasábjain folytatta Egán elleni támadásait, s az „Egyetértés” 1901. jún. 17., 19. és 21. számaiban közzétette a földművelésügyi miniszterhez intézett leveleit és emlékiratait. A függetlenségi sajtó általában ellenszenvvel kísérte Egán működését, és azzal vádolta, hogy reakciós politikai irányzat szolgálatába szegődött – bár később elismerte képességeit és eredményeit (I. az Egyetértés közleményét Egán halálakor, 1901. szept. 21.). A függetlenségi párt másik szárnya és sajtója a „Magyarország” ezzel szemben – az akció célzatos félremagyarázásával – vette védelmébe Egánt (I. Bartha Miklós cikkei a Magyarországon, Bartha Ödön interpellációja stb.).

Az akció Egán 1901. szept. 20-án véletlen baleset miatt bekövetkezett halálosvégű sérülése után rövidesen ellanyhult, és fokozatosan megszűnt.

² Kék ceruzával aláhúzva.

4. Katz Szelig Kanován felajánlotta körülbelül 50 holdnyi² birtokát.

5. Gottesmann Szender Vólócson, ki hosszú évek során e vidék regale-bérlője volt, kinek körülbelül 600 db. fölös marhája van ma is Beregben, Máramarosban és Galícziában, ki elismerten az egész Verchovina leghirhedtebb uzsorása, felajánlja 200 holdnyi² birtokát.

Az eddig megvételre felajánlott földek vételáraként a fönt nevezett *vállalkozók 150–200 frt.-ot kérnek holdanként.*²

Az alulírott ministeri kirendeltség nézete szerint az alku megkötésénél azonban ezen földek tetemesen olcsóbban lesznek megszerezhetők, különösen olyan esetekben, midőn az eladóval szemben még uzsora perek és más perek függőben vannak, melyek felhasználásával az illetőre előreláthatólag némi presszió lesz gyakorolható.

*Az összes jelenleg ezen bevándorlottak kezében lévő birtokokra² a ministeri kirendeltség útján s az Excellentiád által most létesített és még okt. havában már a szolvai járás összes 56 községet felölelő hitelszövetkezeti szervezet közvetítésével a legrövidebb idő alatt lehet ruthén földműveseket szerezni, mely körülmény mind azok előtt természetesnek fog látszani, kik tudják, hogy mily nagy aránytalanság van ezen egész hegyvidéken a nagyszámú lakosság és a nagyon csekély területű községi földek között. Számos esetben Excellentiád ezen úton azon helyzetben lesz, hogy az ősi birtokot újból azon egyén kezébe visszajuttatja, kinek apja vagy nagyapja azt elvesztette. Bár e tekintetben ma még végleges ítéletet mondani nem lehet, de a hitelszövetkezeti kölcsönök eddigi megszavazásával elkövetett gyakorlatból következtetve az alulírott ministeri kirendeltség valószínűnek tartja, hogy az ezen birtokok vételére ajánlkozó földművelők képesek lesznek a vételért legtöbb esetben 5–10 év alatt kifizetni.*²

Kérem Excellentiádat kegyeskedjék ezen nagy fontossággal bíró ügyben a Nagyméltóságú Pénzügy-Ministériummal folytatandó tárgyalások alapján a jövőre nézve azon összegeket biztosítani, melyekre még szükség leend, hogy Excellentiád ruthén akciója ezen leghathatósabb eredményének konszekvenciáit mindenkor rögtön a kínálkozó alkalomnak megfelelőleg levonhassuk, mert előreláthatólag, a mi eddig csak kis mértékben mutatkozott, azon jelenség Excellentiád akciójának sikeres folytatása esetében nemcsak Beregvármegye egész hegyvidékén, de az általunk most felkarolandó Ung, Ugocsa és Máramaros megyék területén is fokozódott mérvben fog mutatkozni.

*Egyelőre a most és a következő hónapban, tehát még folyó évben, keresztül viendő vételekre kérem Excellentiádat kegyesen 25000 forintot lehetőleg kamatmentesen oly feltétel alatt a ministeri kirendeltség rendelkezésére állítani, hogy ezen összeg fele része legkésőbbben 5 év alatt, másik fele legkésőbbben 10 év alatt visszatéríttessék.*²

Az összeg engedélyezése után az esetről-esetre bejelentendő egyes vételek arányában lennének az egyes összegek utalványozandók.

Excellentiádnak ma ez ügyben tett szóbeli referálásom alkalmával kifejezett óhajtasához képest megbeszéltem az ügyet a ministeri számvevőség főnökével s tőle azon megnyugtató nyilatkozatot nyertem, hogy a fönt említett összegnek a telepítési célokra szánt alapból leendő kiutalványozásának semmi sem áll útjában.²

Kérem Excellentiádat ezen nagyfontosságú ügyben kegyesen intézkedni és Excellentiád végleges határozata esetében a ministeri kirendeltséget lehetőleg azon helyzetbe hozni, hogy okt. közepétől kezdve² a működési területen felajánlott birtokok visszavásárlása ügyében az azokat felajánló bevándorlottakkal tárgyalásba léphessen s ezen alkudozásokról Excellentiádnak esetről-esetre jelentést tehessen.

Budapest. 1899. IX/25.
Hungária.

Mély tisztelettel

borostyánkői Egán Ede
ministeri megbízott.

B

1900 jan. 24

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter előterjesztése az uralkodóhoz „a ruthének lakta északkeleti határszéli hegyvidék gazdasági viszonyairól és azok javítását célzó intézkedésekről”

FM 1900 – 1535/eln.

[Másolat]

Legkegyelmesebb Úr!

A ruthének lakta észak-keleti határszéli hegyvidék gazdasági viszonyairól és azok javítását célzó intézkedésekről a következőkben bátorodom legalázatosabb jelentésemet a legmélyebb hódolattal megtenni.

Magyarország negyedfélszázézer ruthén ajkú lakosa jóformán mind Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa vármegyék Kárpát-menti hegyvidékén él, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik.

Valamint az Alpeseken, úgy a Kárpát-hegylánczolatnak ezen a ruthének lakta észak-keleti részén is fellelhetők azok a feltételek, melyek a természet által nyújtva, a hegyi gazdálkodás sikerrel való üzését lehetővé teszik és melyek helyes kihasználása mellett az Alpések földművelő lakosai általában ugyan szerényen, de sok helyen elég jó módban megélnek.

Volt idő, midőn a földművelő és pásztorkodó ruthén nép is képes volt, ha nem is hasonló jólétben, de legszerényebb igényeit kielégítve, saját erejéből megélni.

A helyzet azonban az utolsó néhány évtized alatt lényegesen megváltozott.

A ruthének lakta hegyvidéken ugyanis, mely az Alpésekkel való hasonlatosságánál fogva minden kétséget kizárólag ép úgy, mint az Alpések, a jólét, vagy legalább a megelégedettség színhelye lehetne, azon idő alatt, míg a mezőgazdaság rohamos fejlődése az ország sík- és dombvidékén úgyszólván századok mulasztását pótolta, nemcsak az elmaradottság és elhagyatottság, hanem ezzel karöltve a nyomor ütötte fel tanyáját, minek képe az ország egyéb vidékein folyton fejlődő közművelődési állapot virágzó keretében annál szomorítóbb és megdöbbentőbb.

Rossz, sőt silányabb termésű években is beköszönt itt az éhínség veszedelme, a kivándorlás eszméjének terjedése évről évre nagyobbodó mérvet ölt és míg egyrészt a közterhek viselésének képességében hanyatlás mutatkozik, másrészt maga a nép úgy testileg, mint szellemileg vissza fejlődik.

A ruthén földművelő lakosság sorsa tehát kötelességemmé tette viszonyainak alapos tanulmányozását és megélhetésük feltételeivel való tüzetes foglalkozást.

Kutatva e nép megélhetési viszonyaiban beállott bajok okát úgy tapasztaltam, hogy a mai nyomorúságos állapotok fő kútforrását a tagosítás és úrbéri rendezés tényében egyrészt, de másrészt annak a hegyvidék különleges viszonyaihoz nem eléggé alkalmazkodó keresztülvitelében kell keresnünk.

A hatvanas évek óta, illetve a birtokviszonyok megváltoztatásával ugyanis, a korlátlan erdei legeltetés helyett a közös úrbéri legelőre szorítva, az állattartás további üzése oly akadályokba ütközött, melyeket a régi szolgálmányi jogok helyébe nyert szabad földbirtokkal elhárítani nem lehetett. A nép, mely a tagosításig régi úrbéri viszonya alapján szabadon használta az összes kaszálókat és legelőket, valamint a szántók túlnyomó részét is, most egyszerre elesett ezen területek használatától és így történt, hogy az uzsorásoktól különféle módon nyert hitel igénybevételével a szabad birtok feletti rendelkezési joggal észszerűen élni nem tudó és minden jóakarató vezetést nélkülöző nép nagy mértékben eladósodott, sőt birtokától megfosztatott.

De a mi még elszomorítóbb az az, hogy az állatállomány is java részben idegen tulajdon, melyet a ruthén csak nevel, ápol és használ, mely azonban a hitelezőé.

Hol pedig az amúgy is csak két, három magot termő szántóföld jelentékeny részben másé, hol a kaszálók és legelők haszna az állattenyésztésben nyilvánul, az állatállomány azonban ugyancsak nagyrészen idegen tulajdon, ott a nép által birtokolt és különben is csekély kiterjedésű anyaföld képtelen e lakosságot kellően táplálni és fen[n]tartani.

A fennálló bajok keletkezési okául tekintendő továbbá ama körülmény is, hogy Magyarország hegyvidékére a mezőgazdasági kultúra a sík- és dombvidékről került és így nem számolván a hegyvidék különleges viszonyaival, az nagyrészen a gabona termelésre lett alapítva.

Kiszámíthatatlan kárt okozott végre azon körülmény is, hogy itt a nép teljesen magára van hagyatva.

Az ország más vidékén, még a legfélreesőbb helyeken is van középbirtokos osztály, mely a kor követelményeinek megfelelőleg halad és melynek példája buzdítólag hat a földművelő népre. Itt ez hiányzik. Egyáltalában oly tényező, mely befolyása súlyával a közzgazdasági- és közügyek fejlődésére, illetve ellenőrzésére hatna és így a kisbirtokos osztálynak is hasznára válnék, itt nincsen.

Csak ekként lehetséges, hogy földművelő államunk oly vidékén, mely természetadta feltételeinél fogva az okszerű hegyi gazdálkodás üzésére alkalmas, tengődik oly nép, mely a végpusztulás határához érve, magát saját erejéből továbbra fen[n]tartani képtelen.

A mentés csak az állam messzemenő beavatkozásától várható.

Ennek tudatában szükségét láttam első sorban annak, hogy a ruthén földművelő nép újból oly és annyi terület birtokába vagy hasznosításához jusson, amennyi megélhetéséhez feltétlenül szükséges; hogy állatállománya legyen, ez javíttassék és kiterjesztessék, főleg azonban, hogy a nép az állatállomány birtokosává is váljék.

A megélhetésnek egyik biztosítékát abban is fellelhetni véltem, hogy ezen földművelő nép, melyet saját földjének megmunkálása egész éven át nem foglalkoztathat, időközönként az ország más vidékein nyerjen elfoglaltságot és kenyérkeresetet.

A birtokokat terhelő uzsora kölcsönöknek olcsó földhitellel való felcserélése, hitel- és fogyasztási-szövetkezetek létesítése, minta parasztgazdaságok felállítása és a havasi legelők belterjesebb üzembe vétele képezné legalázatosabb nézetem szerint eleinte a megélhetés, később a megizmosodás után a kívánatos jólét megteremtésének alapját.

A jelzett irányban tervbe vett működésem szükségességére és helyességére nézve megerősítettek engem a ruthén földművelő nép helyzetének javítására az 1896-ik év őszén keletkezett nagyobb szabású társadalmi mozgalomból kifolyólag a kormányhoz és az egyes tárczák közül a legkegyelmesebben vezetésemre bízott földművelésügyi ministeriumhoz is intézett emlékiratban foglalt hasonló irányú javaslatok is. –

Mindezek daczára terveimnek a gyakorlatban való érvényesülését bevérandó, működésemet eleinte szűkebb területre és pedig Bereg vármegye szolyvai járására korlátoztam, mely járásnak 56 községében élő huszonötezer ruthén ajkú lakos létkérdése különben is leginkább megtámadottak látszott.

Miután ezen községek kivétel nélkül a gróf Schönborn-féle munkács-szent-miklósi hitbizományi uradalmak birtokai közé vannak beékelve, az ottani nép igényelte földbirtok csak akként volt megszerezhető, hogy Császári és Apostoli Királyi Felségednek 1897. évi október hó 21-én Budapesten kelt legfelső engedélyével egyrészt, másrészt az említett hitbizományi uradalmak jelenlegi birtokosának, gróf Schönborn Bucheim Ervin úrnak, a ruthének ügye iránt tanúsított meleg érdeklődése és intentioim kellő méltánylása alapján nevezett hitbizományi uradalmak hegyvidéki gazdaságait, 12.622 katasztrális hold 192 négyszögöl területtel az államkincstár részére huszonöt évre 45.439 korona 60 fillér évi bérösszegért bérbe véve a földművelő népet ezen birtokok hasznosításához albérlet útján juttattam.

Ezen bérbirtokok kezdetben egy évre, 1898. évi október hó elsejétől azonban tizenegy év tartamára vannak 5.729 albérlőnek kiadva, kik a szántók, kaszálók és hegyi legelők után évente

.....29.767 kor. 36 fill. a havasi legelők fűbére után évente 22.237 kor 40 fill. összesen52.004 kor. 76 fill.-t tartoznak fizetni.

Legalázatosabban jelenthetem Császári és Apostoli Királyi Felségednek, hogy a bérösszeg az 1898-ik évben még az utolsó részlet esedékességi ideje előtt teljesen, a múlt évben pedig, daczára az ottani vidék rossz termésének, számba alig vehető hiánnyal, szintén befolyt.

Úgy ezen bérbirtokok kezelésére, mint a ruthén földművelő nép érdekében hozott más irányú intézkedéseim végrehajtására ministeri megbízottként Egán Edét a legkegyelmesebben vezetésemre bízott ministerium volt országos tejjgazdasági felügyelőjét alkalmaztam, ki fáradhatatlan buzgalommal igyekszik a reá bízott sok oldalú és igen nehéz feladatnak eleget tenni. Ung és Máramaros vármegyék területén az államkincstár tulajdonát képező nagykiterjedésű havasi legelők és erdei belzetek rendelkezésre állván, gondoskodtam egyidejűleg arról is, hogy ezen az állami erdészet kezelésében levő területek – a mutatkozó szükség szerint – az érdekelt ruthén földművelők részére gazdasági helyzetük javítását biztosító rendszer szerint adassanak ki bérbe. –

Különös figyelemmel voltam a ruthének lakta vármegyék állattenyésztésének fejlesztésére is, a mennyiben a községi apaállatokban mutatkozó összes szükségletet nagyobb árengedmények és kamat-mentes részlettörlesztés ellenében fődöztem. Több mint 500 darab bikát és majdnem ugyanannyi kansertést osztottam ki az utolsó három év alatt a jelzett vidéken.

A ruthén földművelő nép érdekében folytatott működésem szűkebb területén, a szolyvai járásban az 1897-ik év őszén száz darab, az 1898-ik év őszén ötszáz darab, és a múlt év végével ugyanitt, valamint a szomszéd munkácsi járásban négyszáz darab Tirolból importált 1–2 éves oberinntali fajta üszöt osztottam ki, melyek vételára az 1895-ik évi XLVII. törvénycikkkel létesített országos szarvasmarha-tenyésztési alapból előlegeztetvén, az üszőkben részesített kispasztorok által 4% kamat fizetés mellett öt év alatt lesz törlesztendő.

Intézkedéseim mikénti végrehajtását a helyszínen ellenőrizendő úgy az 1898-ik, mint a múlt évben Bereg vármegye egy-egy hegyvidékét beutaztam, mely alkalommal a havasi legelők bejárásánál meggyőződtem arról, hogy ezen fajta szarvasmarha az ottani vidéken kitűnően beválik, könnyen meghonosul és rendkívül jól fejlődik, úgy, hogy ily tenyészűzök bevásárlását és a ruthén kispasztorok között való kiosztását hasonló arányban ezentúl is folytatni szándékozom. –

Tervem szerint a legközelebb és azontúl bevásárlandó ily tenyészanyag Máramaros és Ung vármegyékben fog elhelyeztetni.

Míg ezzel a szarvasmarha tenyésztésnek helyes irányba való terelését reményilem elérhetni, a még húsz év előtt viruló, de időközben jóformán teljesen felhagyott fejős juhászatot is szándékom újból feleleveníteni, mivel egyúttal a gubaszövésnek, mint hasznos háziiparnak bevonása kapcsolatos. Ezen ipar egykori üzésének bizonyítékai a szövöszekek, még most is nagyszámban fellelhetők ezen vidékeken.

A juhászat érdekében egyelőre ötszáz darab raczka-fajta anyajuhot és megfelelő számú kost osztatok ki. Kapcsolatosan az aratási munkák zavartalanságának biztosítása érdekében fogantatott intézkedéseimmel a szolyvai kincstári bértelenen 1898-ban ezer, a múlt évben ötszáz főből álló tartalék munkás csapatot szerveztem, mely munkaerővel, miután azt tulajdonképeni rendeltetésére használni nem volt szükséges, a Bereg és Máramaros vármegyéket összekötő Vereckei útvonalat kiépítettem.

1898-ban 2.065 ruthén munkást foglalkoztattam hosszabb időn át az állami ménésbirtokok gazdaságaiban, a múlt évben pedig ezret. Ezáltal nemcsak a téli kenyeret biztosító keresethez, hanem a mezei munka körüli ügyesség elsajátításához is könnyű szerrel jutnak a ruthén munkások, a mi gazdasági életünk fejlesztésére szintén csak kedvező befolyást gyakorolhat. –

A munkás-képzés ezen módját ezentúl is folytatni kívánom annál is inkább, mert a ruthének könnyen tanulnak és megbízható természetűek.

Figyelemmel ezen nép rendkívüli vallásosságára, gondoskodtam arról is, hogy Mező-

hegyesen, mely állami birtokon tervezem a munkásképzést¹ folytatni, a ruthén földművelők ott tartózkodásuk ideje alatt a görög katolikus vallás szertartásaiban részesíttessenek.

A mezőgazdasági ismeretek terjesztése céljából a múlt év tavaszán az alsó vereczkei kincstári bértelepen négy heti gazdasági tanfolyamot rendeztem, melyen a „Verchovina” vidéki papság, huszonöt görög katolikus lelkész vett részt.

Itt ki kell emelnem, hogy a hazafias görög katolikus papság, élén Firczák Gyula munkácsi megyés püspökkel, terveim gyakorlati végrehajtása körül nagy segítségemre van. –

Ezenfelül beosztottam az ungvári tanítóképződéhez egy gazdasági szaktanárt, ki szabad idejében vándoroktatással is foglalkozik. A munkácsi tejjgazdasági munkásképző állami szakiskolán pedig évente tíz ruthén ifjú nyer kiképzetetést.

A Bereg vármegye szolyvai járásának egy-egy község csoportja részére megbízottam közbenjöttével nyolcz hitelszövetkezet alakult meg és pedig Alsó-Vereczke, Szolyva, Polena, Volócz, Felső-Bisztra, Zsdenyova, Zugó és Kis-Szolyva községekben, melyek áruraktárakkal kapcsolatos működésüket a múlt ősszel megkezdték. Ezen szövetkezeteket egyenkint negyven-negyven üzletrész jegyzésével, összesen 16.000 korona értékben és ezenfelül 27.000 korona segélylyel támogattam.

Míg ezen hitelszövetkezetek és áruraktárak segélyével az uzsora veszedelmétől reménylem az ottani népet megmenthetni, a termelés fokozását a minta parasztgazdaságok nyújtotta példa utánzásától, továbbá vetőmag és gyümölcsfa csemeték kiosztásától várom.

A rétek trágyázása és maga a helyes trágyakezelés, a mint azt a minta gazdaságokban szorgalmazom, eredményeiben már legközelebb nyilvánulni fog s szintén hozzá fog járulni a termelés fokozásához.

Hasonlóan nagy reményt fűzök a havasi legelők bár egyszerű, de következményeiben nem eléggé méltányolható azon kezeléséhez és kihasználásához, melyet a kincstári bérlethez tartozó több mint hatezer holdnyi havason foganatosítottam. –

A ruthén földművelő nép ugyanis az ottani havasokat eddig csak arra használta, hogy azokon állatállománya néhány hónapon át vegetáljon és míg rendszer nélküli legeltetésével a kérdéses területeket kizsarlta a nélkül, hogy azok fen[n]tartása érdekében fáradozott volna, a havasi régióban szükséges gazdasági berendezkedés híján a legeltetésnek állatállomány fejlődésében való nyilvánulásától is elesett.

Minthogy pedig hasznat hajtó havasi legelők, istállók, itatók, járható utak és takarmányt szolgáltató kaszálók beállítása, illetőleg létesítése nélkül alig képzelhetők, – az említett bérleti havasokon egyelőre 800 darab szarvasmarha elhelyezésére szolgáló egyszerű és fából készített istállókat állítottam fel, itató helyeket rendeztettem be és harmincz kilométernyi havasi ösvényeket építtettem, melyek az egyes havasi tanyák közti közlekedést mindenkor lehetővé teszik.

Az ezen újítások előnyében részesített állatállományon, melynek a jövőben a zord, havas vagy esős és a legeltetésre alkalmatlan időben a múlt évben nyert széna is nyújtható lesz, eléggé tapasztalható az említett berendezkedésnek, valamint a pásztánkinti legeltetésnek, nemkülönben az állatállomány kor és ivar szerinti osztályozásának kedvező hatása. Habár kétségtelen, hogy a legmélyebb tisztelettel előadottakban ismertetett intézkedéseim és terveim, melyeket ezentúl mindig nagyobbodó területen folytatni, illetve valósítani szándékozom, szerények és a feladat mérvéhez képest az annak valósítására szolgáló eszközök korlátoltak, az eddigi működés gyakorlati eredménye, a mint azt a helyszínen személyesen alkalmam volt tapasztalni, mégis arra vall, hogy már ezen egyszerű eszközökkel is sikerült megtalálni azon utat, mely az érdekelt népet meggyőzi a magyar állam gondoskodásáról és mely azt mindenkor tapasztalt hazafiségében megerősíteni lesz alkalmas.

A ruthén ajkú földművelő nép helyzetének és gazdasági viszonyainak javítására irányuló s Császári és Apostoli Királyi Felségednek legmélyebb hálára kötelező atyai gondoskodása folytán

¹ *Értsd:* sztrájkőrök szervezése.

lehetőségessé vált intézkedéseimről legalázatosabb jelentésemet fentebbiekben hódolatteljes tisztelettel bemutatván, azon legalázatosabb kérelemmel bátorkodom Császári és Apostoli Királyi Felséged elé járulni, hogy ezen intézkedéseket legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztassék. –

Eme legalázatosabb kérelmem legkegyelmesebb teljesítésének reményében szerkesztett legfelső elhatározás tervezetet is bemutatva, maradok a legmélyebb hódolattal Császári és Apostoli Királyi Felségednek

Budapesten, 1900. évi január hó 24-én.

hú és engedelmes minisztere
Darányi Ignác

Ezen előterjesztés tartalmát megelégedéssel tudomásul vettem.

Kelt Bécsben, 1900. évi február hó 8-án.

Ferencz József.

C

1900 jan. 26

Egán Ede, a „hegyvidéki akció” miniszteri biztosának jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a „Bereg, Ung és Ugocsa megyék hegyvidékén, valamint Máramaros megye területén alakítandó hitelszövetkezetek” tárgyában

FM 1900 – 1439/elh. (1037)

3980 sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Az Excellentiád által engedélyezett a hegyvidéki földművelő nép felsegélyezésére irányuló állami behatásban, melynek vezetésével Excellentiád megbízni kegyeskedett, a hitelszövetkezetek szervezésével az egész akciónak legnehezebb problémájához jutottunk.

Problematikusnak kell neveznem ezen kezdeményezést, mert nem mindennapi dolog és kétségkívül különös elővigyázatot provokál oly intézkedés, mely a Nyugat legkultiváltabb vidékein a Bajna-mellék művelt, szorgalmas és rendezett viszonyok közt élő iparos lakosságánál Schultze-Delitsch és Raiffeisen kezdeményezése után most már évtizedek óta elterjedt és bevált hitelszövetkezeti eszméket közvetlenül átvinni iparkodik a mi észak-keleti Kárpátaink írni-olvasni nem tudó s a kultúra legalacsonyabb fokán sínylődő, az uzsorásoktól már majdnem az utolsó vércseppig kiszipolyozott szegény paraszt lakosságára.

Sokáig azon nézetben voltam, hogy ezen oly annyira kivételes viszonyok között a nép hiteligenyeinek kielégítésére helyesebbnek fogna mutatkozni azon rendszer meghonosítása, melyet Kállay Benő közös pénzügyminister Bosznia és Hercegovina lakosságánál behozott és most már egy néhány esztendő óta sikeresen alkalmaz.

Ott ugyanis ex offo lettek ú. n. „járási segélypénztár”-ak alapítva, melyek részben az állam részéről engedélyezett segély-összegekből, részben a lakosoknak póttadó alakjában kivetett megadóztatásából alimentáltak. A kölcsönök pedig olyképen nyújtatnak, hogy a kerületi főnök a községi bíró meghallgatásával a kölcsön-összegeket hivatalból kiírja.

A mi szomorú közigazgatási viszonyaink közt ezen rendszert nem lehetett követni, mert a segélynyújtás tulajdonképpen a körjegyzők kezében összpontosult volna, kik a legtöbb felvidéki megyében körülbelül 80%-ban megbízhatatlanok, sőt legalább 50%-ban egyenesen a nép kiszípolozóinak s az uzsorások czinkostársainak mondhatók. De ettől eltekintve a boszniai rendszer követése a népet nem is neveli önállóságra, hanem örökké megtartja jelen kiskorú állapotában.

Azért helyesebbnek találtam az ugyan sokkal nehezebb és megmérhetlen nagyobb munkával és felelősséggel járó, de ha beválik, a népet idővel önállóságra tanító és saját lábára állító utat választani s javaslatba hoztam, hogy a beregi Verchovinában is a hiteligenyek kielégítése a kezdetleges viszonyok és a nép nagy eladósodása daczára, mégis hitelszövetkezetek alapján történjék.

Excellentiád az annak idejében ez ügyben tett előterjesztéseimet kegyesen fogadván és az „Országos Központi Hitelszövetkezet” ezekhez hozzájárulván, így még múlt év tavaszán létesült Bereg-m. szolvai járásában az első 8 hitelszövetkezet.

A főt vázolt nehézségekre való tekintetből azonban szükségesnek mutatkozott, hogy a Szolván székelő ministeri kirendeltség úgy ezen szövetkezetek létesítésénél, mint azok vezetésénél is oly közvetlen behatást gyakoroljanak, mely hivatva van szövetkezeti tagoknak más vidéken konstatálható magasabb intelligenciáját pótolni.

Az 1898. XXIII. tcz.-nek a törvénybe „megjegyzés” képen felvett hivatalos értelmezése ez:

„A törvény célja gondoskodni azon szerényebb vagyonú állampolgárok hiteligenyeiről, a kik önálló személyi hitelre csak igen korlátolt mértékben tehetnek szert és a kiknek a gazdasági lét fen[n]tartására és gyarapítására szükséges hitele csupán szövetkezeti úton biztosítható. — — —

Ezért a közvetlen támogatás, segélyezés és azzal kapcsolatban az ellenőrzés a netaláni visszaélések megátlása az állam elutasíthatlan kötelességévé vált.” — — ennyit mond a törvény!

A törvény fentebbi céljára s az államnak főt hangoztatott kötelességére való tekintetből, mint az ország oly vidékén hivatalból tartózkodó állami közeg, melynek lakossága a legszegényebb s melynek viszonyai a legprimitívebbek s hol ennél fogva a törvény beválását veszélyeztető jelenségeket legelőször és a legérezhetőbben lehet észlelni, kötelességemnek tartom Excellentiád figyelmét a következőkre felhívni.

A hegyvidéken a törvény értelmében véghez ment új megalakulásoknál gyakran tapasztaltam, miszerint azon esetekben, midőn az egyes hitelszövetkezetek létesítésének előkészítésénél kizárólag a helyi érdekeltek működtek közre, ezen körülmény folytán, a törvény helytelen felfogásából és értelmezéséből, tudatlanságból vagy pedig tisztán önérdékből kifolyólag, nem ritkán oly visszás helyzet idéztetett elő, mely homlokegyenest ellenkezik a hitelszövetkezetek tulajdonképeni magasztos feladatával.

A hitelszövetkezeti intézménynek itteni hegyvidékünk lakosságának életében ugyanis azon nagy fontosságú, mondhatni *népmentő feladata*¹ jutott osztályrészül, hogy az uzsorásoktól körülvevett és nagyrészt már kizsákmányolt földművelő népet ellenségei karjaiból fokozatosan kiszabadítsa és anyagilag önállósítsa.

Ezen közigazdaságilag főfontosságú célznak azonban csak akkor fognak a hitelszövetkezetek megfelelni, ha az illető hitelszövetkezet létesítése körül eljáró vezérférfiak már a tagok felvételénél is nagy óvatossággal járnak el.

Ezen szegény hegyvidéken ugyanis nagy előrelátást igényel már maguknak a földművelőknek a felvétele is, mert a lakosságnak bizonyos hányada már annyira tönkre van téve, hogy azok megmentése a hitelszövetkezetek útján már lehetetlenné vált és így ily máris tönkre ment egyének felvétele a hitelszövetkezetbe az egész intézményt veszélyeztetné. Azért minden eszközzel, oda kell hatni, hogy csak a község java része a lakosságnak józan, szorgalmatos és megbízható egyénei legyenek a szövetkezetben képviselve.

¹ Fekete ceruzával aláhúzva.

De különösen ügyelni kell azonkívül, hogy oly egyének ne jegyezzenek üzletrészt, kik sem nem földművelők, sem nem kézművesek, sem nem az intelligentia köréből a nép barátjai közé tartozók és kiknek célja nem is közreműködni arra, hogy a lakosság megszabadulják az adósság terhétől, hanem kik maguk is vagy a nép kiszípolyozói közé tartoznak, vagy azokkal rokoni viszonyban, vagy intim barátságban állanak.

Eltételezve azonban a tagok felvételétől, az igazgatóság megalakulásánál-is különös súly fektetendő arra, hogy ne az úri osztályból vagy a kereskedők sorából alakítsák meg az igazgatóság. E célból már a megalakulást megelőző időben oda kell hatni, hogy a hitelszövetkezetek igazgatósága túlnyomólag értelmesebb földművelő gazdákból álljon s hogy minden egyes kölcsön megszavazásánál és minden szövetkezeti ügy elintézésénél lehetőleg maguk a földművelők határozzanak és döntsenek. Egyedül ily alapokra fektetve válhatnak a hitelszövetkezetek népszerűvé és áldásossá és csak így lesznek képesek tulajdonképeni rendeltetésüknek megfelelni.

Ettől eltérőleg a gyakorlatban számtalan esetben tapasztaljuk, hogy a földművelő osztály megmentésére alakult és azok filléreiből alimentált hitelszövetkezetekbe az élelmes kereskedői osztály csoportosan lép, ottan rövid idő alatt előtérbe jut, sőt még az igazgatóságban is döntő szerepet visz. Az igazgatóságba ily helyeken nagyon hibásan nagyobb részt vagy kereskedők vagy az ú. n. honoratiorok (szolgabíró, jegyző, orvos, gyógyszerész) választatnak, kik részben saját foglalkozásuk által túlságosan igénybe vannak véve és így a hitelszövetkezet ügyeinek a kellő időt szentelni képtelenek, másrészt az egyes kölcsönkérő földművelők vagyoni viszonyait és jellemét nem is ismervén, a legjobb akarat mellett sem képesek az egyes kölcsönkérek hitelképességét helyesen megítélni.

Így az ily módon megalakított hitelszövetkezeti igazgatóságba az urakon kívül legjobb esetben még beválasztott egy-két parasztember véleménye nem juthat érvényre és kisebbségben marad. Az ilyen hitelszövetkezet ennek folytán már kezdettől fogva helytelen irányba tereltetett.

Maguk a földművelő gazdák pedig a legjobban ismerik egymás viszonyait és az egyes kölcsönkérő hitelképességét a legjobban bírják megítélni. A beregi Verchovinában $\frac{1}{2}$ év óta fenálló hitelszövetkezeteknél eddig szerzett tapasztalat igazolja, hogy még ezen vidéken is a legkezdtelegesebb állapotban lévő és a kultúra legalacsonyabb fokán álló ezen szegény hegyvidéki népnél is, az egyes községekből az igazgatóságba választott parasztgazdák gyorsan beletanulnak igazgatói teendőikbe s a rajok háramló felelősségnek teljes tudatában vannak, sőt a kölcsönök megszavazásánál sokkal nagyobb óvatossággal szoktak eljárni, mintha ugyanazon vidékbeli urak dönténének a kölcsönügyekben.

A földművelő nép megmentésére létesült hitelszövetkezetek a tisztelettel alulírt véleménye szerint tehát csak akkor felelnek meg tulajdonképeni hivatásuknak és csak akkor virágozhatnak, ha a szövetkezetek igazgatóságában az egymásnak anyagi és egyéb viszonyait alaposan ismerő földművelő osztály vagy kizárólagosan vagy túlnyomóan van képviselve és így feltétlenül érvényre juthat.

Ily behatásra és esetleg, ha szükségesnek mutatkoznék, az ódiumnak elvállalására egyedül egy nem az illető vidéken lakó és a helyi érdekkörök által nem érintett, de azért a viszonyokat ismerő, a pártok felett álló személy képes.

Minthogy továbbá ezen behatás csak azon esetben gyakorolható minden feltűnés nélkül és a nélkül, hogy külön érdekek vagy egyes társadalmi pártok megsértetnének, ha a hitelszövetkezet tervezett létesítése még az előkészítés stádiumában van, ennél fogva az alulírt ministeri kirendeltség, akár közvetlenül, akár az orsz. közp. hitelszövetkezet útján értesült egy tervezett szövetkezeti megalakulásról, idáig kötelességének ismerte, midőn az érdekeltekkel közvetlenül összeköttetésbe lépett, főleg a fentebbi irányban informálólólag és előkészítőlólag hatni, valamint megakadályozni, hogy szövetkezetekben oly egyének előtérbe ne juthassanak, kiknek behatása a szövetkezetre csak káros következményű lehet.

A ministeri kirendeltség pedig az orsz. központi hitelszövetkezetet a megalakuló gyűlés

kijelölésére csak akkor kérte fel, ha a megalakulás fentebbi értelemben kellően előkészítettnek látszott.

Bár az orsz. központi hitelszövetkezet közt egyrészt, másrészt a hegyvidéki ministeri kirendeltség közt ezen itt körvonalazott viszony az eddigi gyakorlatból kifolyólag már is magától képződött, mégis tekintettel a kirendeltség hatáskörének leendő kiterjesztésére és az ügy kiváló fontosságára, szükségesnek látszik ezen ügynek Excellentiád által rendelet alakjában leendő rendezése.

Ugyanis Nagyméltóságod azon elvi határozatából kiindulva, miszerint a hegyvidéki lakosság anyagi támogatására irányuló akció Bereg-m. hegyvidékén kívül fokozatosan a szomszéd Máramaros-megyére, valamint Ung- és Ugocsa-megye hegyvidékére is kiterjesztendő lesz, másrészt pedig figyelembe véve azon nagyfontosságú szerepkört, melyet az állami akció kivételében a földmívelés és állattenyésztés tekintetében mutakozó szükségletek kielégítésén kívül a nép anyagi erősítésére irányuló hitelszövetkezetek vannak hivatva betölteni, – ezekre való tekintettel indíttatva érzem magam Nagyméltóságod becses figyelmét arra felhívni, hogy kívánatosnak tartom, miszerint Excellentiádnak a fentnevezett hegyvidéken fentartott kirendeltsége *az ezen vidéken létesítendő hitelszövetkezetek megalakításánál állandó összeköttetésben legyen az orsz. központi hitelszövetkezettel*² s hogy ezen utóbbi *a földművesek körében*² létesítendő hitelszövetkezetek megalakulását a megnevezett megyék oly vidékén, melyre a ministeri kirendeltség működését már kiterjesztette, csakis a ministeri kirendeltség közbejöttével eszközölje.

A fent vázolt okokból továbbá szükségesnek fog mutatkozni, hogy a földmívelési ministerium megbízottjának közreműködésével létesült hitelszövetkezetekben *a ministeri megbízott a szövetkezet igazgatóságának tagja legyen*,³ mi vagy úgy érhető el, hogy az orsz. központi hitelszövetkezet őt a hegyvidéken állandóan mint saját megbízottját az igazgatóságba kinevezi, vagy pedig az által, hogy a földmívelési minister a szövetkezetben bizonyos számú üzletrészt jegyezne.

Az igazgatóságban leendő állandó képvisel tetésre főleg azért van szükség, mert a tapasztalat igazolja, hogy az ily primitív viszonyok közt létesített szövetkezetek igazgatóságát kezdetben, néhány hónapon át, sőt számos esetben 1–2 éven át, míg a vállalat megerősödik s míg annak vezetői bele tanulnak funkcióikba, állandóan vezetni és ellenőrizni kell.

Ezen tapasztalatból kifolyólag a szolyvai járásban a ministeri megbízott közbenjárásával 1899. év folyamán létrejött hitelszövetkezetek már is úgy lettek szervezve, hogy azok igazgatóságai csak azon esetben szavazhatnak meg kölcsönöket érvényesen, ha a kölcsönt megszavazó gyűlésen a ministeri megbízott is vagy személyesen vagy megbízottja által képviselve volt. A központ pedig a kölcsönösszegek kiutalványozását csak akkor folyósítja, ha a kölcsönösszeg utalványozását kérő levélben a ministeri megbízott aláírása is szerepel. Az eddig a szolyvai járás hitelszövetkezetei részéről 14 igazgatósági gyűlésen 379 kölcsönkérő tagnak 10–400 frt.-ig terjedő összegekben összesen kiutalványozott 20.272 frt. kölcsön kizárólagosan a fent vázolt módon lett megszavazva és kiutalványozva.

Hasonló állandó kapcsolatot lehet mindazon hitelszövetkezetnél is létesíteni, melyek a min. kirendeltség közreműködése mellett a fentebbi 4 megyében a jövőben fognak létesíteni és melyekre a min. kirendeltség állandó ellenőrzése ki fog terjedni.

A létesítendő hitelszövetkezetek közt lesz olyan is, melynél a folytonos ellenőrzés és a kölcsönt szavazó gyűléseken leendő állandó részvétel már kezdetben sem fog szükségesnek mutatkozni. A legtöbb hitelszövetkezet azonban az első időben gyakorolt ily behatás nélkül mindjárt kezdettől fogva helytelen irányba tereltetnék.

Miután a min. kirendeltség azonban ma még nem hathat ki a fentnevezett 4 vármegye egész területére, hanem minden vármegyében csakis egy-egy szűkebb vidéket szemelt ki egyelőre az állami behatásnak színteréül, azért az orsz. központi hitelszövetkezet értesítendő lenne, hogy a

² Kék ceruzával aláhúzva és a lapszálon: [1].

³ Kék ceruzával aláhúzva és a lapszálon: [2].

ministeri kirendeltségnek esetről-esetre tudomására hozza ugyan az összes ezen megyékben tervezeti új megalakulásokat, de a kirendeltség saját elhatározásától tétetnek függővé, hogy melyekben kíván befolyni.⁴

A min. kirendeltségnek a 4 vármegye hitelszövetkezeteinek létesítésére, vezetésére és ellenőrzésére vonatkozólag állandó behatását azonban idővel, ha a szövetkezetek száma szaporodni fog, csak oly képen látnám keresztülvihetőnek, ha az egyes vidékeken egy-egy *lelkészt vagy más köztisztviselőt álló személyt oly értelemben bízám meg*,⁵ hogy ő a már létesített hitelszövetkezetek kölcsöntszavazó igazgatósági gyűlésein oly esetekben, midőn én azokban résztvenni akadályozva lennék, engem helyettesíteni és az általam neki megállapított irányban helyettem szerepeljen, mely helyettesítésről egyszersmind az orsz. központi hitelszövetkezetet is értesíteném.

A mennyiben Nagyméltóságod ezen előadott, a szolyvai járásbeli hitelszövetkezeteknél követett eddigi eljárásomat, valamint a min. kirendeltségnek a jövőre nézve kifejtendő ez iránybani működési terét jóvá hagyni kegyeskedik és a mennyiben az orsz. központi hitelszövetkezet az előadottakhoz hozzájárulni hajlandó lesz és ezen szervezetet a maga részéről is működésének és felelősségének épen a legexponáltabb vidékeken leendő nagy megkönnyítésének fogja elismerni, van szerencsém egyszersmind azon elvi jeletőségű határozat kimondását is kérni, miszerint *a fent körülírt területeken alakítandó hitelszövetkezeteknek adandó esetleges segély* csakis az alulírott kirendeltség véleményének meghallgatása után folyósíttassék.⁶

Budapest, 1900. I/26.

Mély tisztelettel

Borostyánkői Egán Ede
ministeri megbízott.

D

1900 febr. 6

Az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatóságának levele Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez a „ruthén szövetkezetek” alakítása és működésük ellenőrzése tárgyában

FM 1900 – 1439/el.

[Gépírásos irat]

Az 1898. XXIII. T. cikk alapján alakult
Országos Központi Hitelszövetkezet.
1936.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Urunk!

A ruthén szövetkezetek alakítása és működésének ellenőrzése tárgyában Nagyméltóságodnak f. évi 1037 eln. sz. alatt kelt kegyes felhívására a ministeri megbízott jelentésének visszazárása mellett van szerencsénk előterjeszteni, miszerint a szövetkezetek alakítása tárgyában azon vidékeken, amelyekre a ministeri megbízott működése kiterjed, a mint eddigelé is köszönettel igénybe vettük természetesen a többi illetékes közegek meghallgatása mellett az ő támogatását és közreműködését, jövőbe sem volna semmi akadály abban, hogy a mennyiben az ő hatásköre kiterjesztetnék, az új területen is – természetesen az ottani illetékes körök meghallgatása mellett –

⁴ Ua. és a lapszélén: [3].

⁵ Ua. és a lapszélén: [4].

⁶ Kék ceruzával aláhúzva és a lapszélén [5].

minden új szövetkezet alakításánál a ministeri megbízott véleményét is kikérjük annyival inkább, mert készségesen elismerjük, miszerint ez nagy mértékben hasznunkra vált eddigelé is.

A mi az újonnan alakítandó szövetkezetek üzetének ellenőrzését illeti, az valóban első rangú, szükség épen e vidéken, a hol az intelligens megbízható elem oly nagy mértékben hiányzik. Kétségkívül óhajtható volna, ha a ministeri megbízott személyesen vehetne részt a kölcsönöket megszavazó gyűléseken, ez azonban már csak földrajzilag is teljes lehetetlenség. Viszont az, hogy ő választván be az igazgatóságba, helyette s az ő megbízásából más gyakorolja e jogot: merőben ellenkezik nemcsak az igazgatók felelősségének elvével, de kereskedelmi törvény világos rendelkezéseivel is.

Nem marad tehát más hátra, mint azon megoldás, hogy – a mennyiben Nagyméltóságod kegyes támogatása, a melynek feltétlenül szükséges voltara már ismételve volt alkalmunk utalni, üzletrészek jegyzésében nyilvánulna, minden 4–5 területileg összefüggő szövetkezetnél Nagyméltóságod részéről vagy Nagyméltóságod megbízása folytán a ministeri megbízott úr részéről az igazgatóságba ugyanazon egy személy jelöltetné ki, a kinek beválasztásáról az alakuló közgyűlésen mi gondoskodhatnánk, vagy esetleg az általunk nevezetné ki. Ezen egyéniség aztán az általunk kinevezett igazgatóval együttesen behatóan gyakorolná az ellenőrzést s nem volna szükség arra, hogy a szövetkezet összes működése kívül eső közeg által esetleg megszübbasztassék s így a felelősség érzete eltompuljon.

Ezen módon lehetne a ministeri megbízottnak folytonos ellenőrző tudomást szerezni a szövetkezetek működéséről a rendes ügymenet keretén belül is és mi magunk részéről természetesen nagy súlyt helyezünk arra, hogy az ellenőrzés mennél behatóbb és élénkebb legyen.

Mély tisztelettel

Budapest, 1900 február 6.

Az 1898: XXIII. T.-cz. alapján alakult
Országos Központi Hitelszövetkezet.

György L. Olvashatatlan aláírás.

E

1900 febr. 13

Hírlapi beszámoló a „ruthén akció” 1900. febr. 12-i munkácsi közgyűléséről¹

E., 1900, 43. sz.

Munkács, február 12.

A felvidéki ruthén nép érdekében két év előtt megindított nagyszabású akció ügyében ma gyűlésre jöttek össze az érdekelt miniszteriumok és megyék vezető férfiai, hogy megállapítsák, vajjon a megindult akció sikerrel folytatható-e nemcsak Beregben, hanem a szomszédos Ugocsa, Ung és Maramaros megyékben is.

A közgyűlést másfél napi tanulmányút előzte meg, melyen részt vettek a következők: *Pirkner* János min. osztálytanácsos, országos főfelügyelő, mint a földművelésügyi miniszter képviselője, *Szabó* László min. osztálytanácsos a belügyminiszterium képviselője, *Tomcsányi* kir. erdőigazgató, *Löcherer* Andor, *Egan* Ede, miniszteri biztos a vezetésére bízott szolyvai kirendeltség tagjaival, nemkülönben az ottani községek plébánosai mintegy húszan. Az út Volócz községben vette kezdetét. A tanulmányút alatt megdöbbentő képe terült a szemlélő elé a szegény hegyvidéki nép nyomorának. Alacsony, a földdel majdnem egyvonalban álló tetőzetű házakban laknak, 6–8-an egy szűk szobában, vegyesen a birkákkal és sertésekkel. Házaikon kémény

¹ A közlemény címe: *A ruthének segítése*. Az Egyetértés tudósítójának távirata.

nincsen s fojtó füstben szoronganak némely helyen a betegek is. A falba vert két vaskarón deszkák vannak elhelyezve, mely ágyul szolgál nekik. Ez alatt tanyáznak a sertések, az ágy felett pedig bölcső csüng kötélén. Gyermekek majdnem teljesen ruházatlanul, mezítláb futkosnak a bokán felül erő hóban és jég között. Ilyen a nyomor az egész vonalon.

Volóczról a résztvevők a Galiczia határán fekvő Zugó községbe mentek, majd Felső-Vereczkén át Alsó-Vereczkérc, hol megszálltak. Reggel végig nézték a szomszédos községek üszókiállítását, mikor is a szebb példányok birtokosai díjaztattak. Alsó-Vereczkéről a vereczkei szoroson át a zdenovai völgyben Vezérszállásra értek, majd a Latorczán átkelve Hraboviczán tekintették meg a szűkölködő népet, valamint az ottlevő üveggyárat. Innen Huklivára, aztán Polenára mentek. Még egy pár községet bejárva, tegnap este Munkácson megpihentek, hol a közgyűlés ma lefolyt.

Délelőtt 10 órakor vette kezdetét a közgyűlés Munkácsott, a Csillag-szállóban. A helyiséget zsúfolásig megtöltötték a hivatalos érdekeltek, valamint a környékből összeseregülő érdeklődők. Jelen voltak mint meghívottak *Firczák* Gyula munkácsi püspök, *Pirkner* János miniszteri osztálytanácsos, *Tavy* Gusztáv főerdőtanácsos szintén a földművelésügyi minisztérium képviselőjében, *Szabó* László miniszteri osztálytanácsos a belügyminisztérium részéről, *Halász* Ferencz miniszteri osztálytanácsos a közoktatásügyi miniszter képviselőjében, *Arnold* Sándor kir. törvényszéki elnök mint az igazságügyminisztérium képviselője, *Harkányi* József kir. iparfelügyelő a kereskedelemügyi miniszter képviselőjében, továbbá *Barta* Ödön, *Nyegre* László, *Nedeczey* országgyűlési képviselők, az érdekelt főispánok, alispánok, szolgabírák és a görög-katolikus lelkészi karnak 100 tagú küldöttsége.

Pirkner János miniszteri osztálytanácsos rövid üdvözlő beszéde után háromtagú deputáció ment *Firczák* Gyula püspökért, hogy az elnöki tisztségre felkérje. Harsogó éljennel fogadták a terembe lépő püspököt, ki szép beszédben üdvözölte az egybegyűlteket. Vácolta a ruthének sanyarú helyzetét, majd ismertette azt az akciót, melyet a földművelésügyi kormány érdekükben indított. Némelyek – úgymond – úgy fogták fel, hogy e nemes intenciójú mozgalom nemzetiségi vagy felekezeti irányú, sőt sokan tisztán antiszemizmust láttak benne. Sokan olyan ellentétes értelmezéseket tettek, hogy a ruthén népnek teljes kiirtását nálunk czélozza az akció. Körvonalazza a nagy munka indító okait, melynek egyike az, hogy oly népről van szó, melyről a pártatlan magyar történelem úgy emlékezik meg, hogy mindig a magyarok barátja volt, vele küzdött, vele szenvedett s háborúk idején ő is megadta a véradót. Szeresd felebarátodat, mint önmagadat – fejezé be beszédét - s midőn e szegény nép helyzetén igyekszünk javítani, akkor ezen szép hit és életelvnek hódolunk. Az ülést megnyitom. (Zajos éljenzés.)

Utána *Hagara* Viktor beregi főispán üdvözölte az egybegyűlteket és a sajtót.

Jegyzővé dr. *Hegedűs* Béla és *Lator* Sándor orsz. képviselők választottak.

Elnök felkéri *Egán* Ede miniszteri megbízottat, hogy jelentését terjessze elő.

Egán Ede: Szerinte a folyó akció nem ruthén akció, hanem egy szegény hegyvidéki nép felsegélyezésére irányuló akció. Elmondja a kirendeltség czélját, munkakörét, hivatását. Rátér tulajdonképeni jelentésére. Mikor a miniszter e mozgalmat megkezdte, három eszközhöz nyúlt, melytől sikert várt. Ez a föld, az állattenyésztés és a hitelszövetkezeti intézmény. Ezekkel akar a nép nyomorán enyhíteni. A földet jobban meg kell becsülnünk, mint eddig s nem azt kell szem előtt tartani, hogy mindegy bárki bírja a földet, csak adót fizessen, hanem ma már azt nézzük, hogy a kié a föld, azé a haza. Észszerűen kell felhasználni annak minden talpalatnyiját. A miniszter olcsó összegért ad bérbe földet a kisgazdáknak. Jó tenyészállatokat is kapnak részlettörlesztésre, mi szintén nagyban elősegíti megélhetésüket. Végül a szövetkezetekkel azt czélozza, hogy e szegény nép megmentessék a községbeli uzsorások karma közül. Később havasi és tejgazdaságok létesítésével is hozzá fog járulni támogatásukhoz. Beszámol az eddig elértéről s a jövő programját ismerteti.

A nagy tetszéssel fogadott jelentéshez hozzászóltak *Nedeczey*, *Barta* Ödön, *Halász* Ferencz, *Nyegre* László, báró *Perényi*, *Kimiák* Arthur stb.

A közgyűlés a miniszterelnököt és *Darányi Ignác* földművelésügyi minisztert táviratilag üdvözölte. A közgyűlést banket követte.

Holnap az egyes kisebb szakosztályok fognak ülésezni.

F

1900 febr. 17

Egán Ede miniszteri biztos levele Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez a „hegyvidéki akció” munkácsi értekezletén mondott beszédével kapcsolatban

FM 1900 – 1741/el.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Tiszteletteljesen csatolom és Nagyméltóságod bírálata alá bocsátom munkácsi beszédem hiteles szövegét s azzal együtt a munkácsi gyűlés lefolyását feltüntető füzetet.

Ami e beszédben, mely annyi félreértésre adott okot – a Galicziából bevándorolt proletár elemeket és azok üzelmeit illeti, ezek bírálata kifogás tárgyát bizonyára nem képezendi s a jelentés ezen részét s az azon üzelmekre mondottakat fenn is tartom; elismerem azonban, hogy tovább mentem, midőn bár magánvéleményem előadásával, de a beszéd hevében a fent említett visszaélések nyomása alatt általánosítva oly kifejezéseket használtam s oly kitéréseket tettem, melyek arra a feltevésre adtak alkalmat, mintha én – szemben a Kormánynak az állam polgárai közt semmi megkülönböztetést sem ismerő s mindannyit egyenlő oltalomban, védelemben és elbánásban részesíteni kívánó szabadelvű, a jogegyenlőség alapján álló politikájával és szemben Nagyméltóságod utasításaival – egy hazai bevett felekezetet sértettem és sérteni akartam volna, kötelességem az igazságnak megfelelőleg kijelenteni, hogy ezt egy pillanatig sem czéloztam; ez a szándék tőlem teljesen távol állott.

Elismerem azt is, hogy amiket az egyes kormányzati ágak bírálatában és jövőre teendőire nézve elmondottam, azt ugyan a legjobb indulat által vezetve, de hatáskörömön kívül és felhatalmazás nélkül adtam elő.

Tiszteletteljesen kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen előterjesztésemet tudomásul venni méltóztassék.

Nagyméltóságú Minister Úrnak
Budapest, 1900. február 17.

alázatos szolgája
borostyánkői Egán Ede
ministeri megbízott.

G

1900 febr. 18

Rónay Antal, az ungvári főerdőhivatal vezetőjének jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a „hegyvidéki akció” 1900. febr. 12-i munkácsi értekezletén elhangzottokról és az akció kiterjesztésével kapcsolatban

FM 1900 – 12.766/el.
[Gépírásos irat]

M. kir. Főerdőhivatal, Ungvárt.
1900 évi 599 szám.

Nagyméltóságú földművelésügyi m. kir. Minister Úr!

Idei 9301–I/1. a. számú nagybecsű megbízására a ruthén nép felszegélyezése ügyében folyó hó 12-én megtartott közgyűlésen megjelenvén, ezzel kapcsolatban bátorkodom a következő alázatos felterjesztést tenni.

Borostyánkői Egán Ede ministeri megbízott úrnak ezen alkalommal tartott előadásából a többi között ama irányelv domborodott ki, hogy a felvidéki nép felsegélyezésére irányuló törekvések végrehajtásánál az állam lehetőleg minden különleges kiadásoktól kiméltessék meg, minélfogva a földbérletek olyképp foganosítottatnak, hogy a bérösszeghez mindenkor a kezelési költség is hozzáadatik, mely eljárásnak következménye az lett: hogy 23.000 frtnyi bérösszeghez – mindig kerekszámokban beszélve – 5000 frt. kezelési költség hozzáadásával lett a bérösszeg a népre, illetve haszonélvezőkre kivetve és behajtván. – Minthogy tehát kezelési költség címen 22% lett felszámítva és ezen költséggel nagyobb összeget volt kénytelen a feleségélyezendő ruthén nép földbérképen fizetni, önkéntelenül is az a kérdés merült fel: hogy vajjon az akciónak Ungvármegye felvidékére tervezett kiterjesztése esetében a kezelési költség kivétele illetve a mai beregi ministeri kirendeltségnek személy szaporítása szükséges-e? és ha nem, mily módon lenne a kezelési költség egészben vagy részben megtakarítható?

Alulírott hivatal kerületében a földbérletek között az ú. n. belzetek és a havasi legelők tartozvák, 68 község határában szétszórta számtalan parcellákra szétaprózva két főszolgabírói járásban terülnek el, mely körülmény kezelésüket annyira megnehezíti, hogy arra az esetre, ha a beregi rendszer kívántatnék itt is életbe léptetni a beregi kirendeltségnél Ung megye felvidékére nagyobb személyzettel ellátott kirendeltség kellene. – Minthogy pedig ily intézmény létrehozása tetemesen nagy kezelési költségeket vonna maga után és még sem lenne tökéletesebb az itt fennálló rendszernél, mert hisz itt is a föld népe között osztatik szét a belzet, az ellenőrző főerdész közreműködésével, az erdőgondnok által a nép meghallgatásával és itt is szükség esetén időközileg a rossz gazdától, ki nem fizet, nem dolgozik és engedetlen, a bérlet elvonatik! – meggyőződésem szerint a fennálló rendszer érvényben lenne hagyandó.

Tekintettel azonban arra, hogy az okszerű mezőgazdaság vívmányai, valamint *e tej illetve a havasi gazdálkodás*¹ az ungi felvidéken mondhatni teljesen ismeretlen, borostyánkői Egán ministeri megbízott úrnak az lenne feladata, hogy *szaktevékenységét erre a térre fordítsa*² különösen s a mennyiben ily szempontból az érvényben levő szerződések hiányosak lennének, az általa közlendő feltételekkel a szerződések ki lennének egészítendőek.

Meg kell itt különben azt is jegyezni, miszerint nevezett megbízott úrnak szakügyekben Nagyméltóságodnak *itteni szakközegé*³ a helybeli tanítóképző intézethez beosztott *Nitsmann Jenő m. kir. gazdasági szak tanár kiváló szolgálatot tehetné*⁴, mivel az általa a felvidéki mezőgazdaság fejlesztésére teendő intézkedések végrehajtása, és utasítása szerint adandó útbaigazítások tekintetében a helyszínen minden nehézség nélkül eljárhatna.

A beregi programnak az állattenyésztés emelése, fogyasztási és hitelszövetkezetek alakítására vonatkozó részei érvényesítésénél, a felvidék értelmiségén kívül a jól szervezett és elég virágzó *ungvári fogyasztási szövetkezet*⁵ is segédkezhetnék fiókéntézetek felállítása által Nagyméltóságod hatékony támogatása mellett.

Egyáltalában abban a véleményben vagyok, hogy borostyánkői Egán Ede ministeri megbízott úr *szellemi vezetése, koronként helyszíni útbaigazítása és ellenőrzése mellett a beregi program különleges apparátus nélkül*⁶ – mérsékelt pénzáldozatok mellett a társadalom míveltebb elemeinek bevonásával, nagyobb nehézségek nélkül érvényesíthető lesz.

Az előadottak alapján alázatos *javaslatom*⁷ oda irányul, miszerint:

a) a belzetek és havasok kiadásánál az eddigi eljárás tartassék fel, – mielőtt azonban ez év végén lejáró szerződések megújítatnának, illetve újból megkötötnének; méltóztassék neve-

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua. és a lapszélén: 1.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Ua. és a lapszélén: 2.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Piros ceruzával aláhúzva.

⁷ Kék ceruzával aláhúzva.

zett ministeri megbízott urat felhívni, hogy az itt érvényben levő szerződéseket szak szempontból áttanulmányozván, azoknak esetleges szükséges kiegészítése iránt véleményt adjon;

b) a mennyiben Nagyméltóságod a felvidékre a beregi akciózt még ez évben kiterjeszteni méltóztatnék, kegyeskedjék borostyánkeői Egán Ede ministeri megbízott urat ezen hivatal kerületébe kiküldeni, hogy egyrésztől általános tájékoztatást nyújtson; másrésztől pedig a kincstárt érintő ügyekben velem illetve Nagyméltóságod itteni közegeivel lépjen érintkezésbe a követendő irányelvek feletti tanácskozás végett.

Végül megjegyezni bátorodom, miszerint nevezett megbízott úrnak leghelyesebb lenne április végén esetleg májusban ide kiszállania, mivel a magasabban fekvő belzetek és havasok hamarább alig vehetők szemle alá.

Ungvárt, 1900 évi február hó 18-án.

Rónay Antal.

H

[1900 okt. 18]

A Földművelésügyi Minisztérium elnöki osztályának jelentése a „ruthén akcióról”¹

FM 1900 – 10.661/eln.

[Gépírási irat]

Ruthén akció két részből áll:

Előtanulmányok;

1. a ruthén kérdés tanulmányozása, a földművelési viszonyok és bajok megismerése, azok javítását célzó javaslatok megtétele és ezen javaslatok mikénti végrehajtására vonatkozó szervezkedés. – Gyakorlati eljárás.

2. A ruthén lakta hegyvidék gazdasági helyzetének javítására eszközölt gyakorlati befolyás.

ad I.

Az orsz. ruthén bizottságban a minist. egy tagja részt vett.

a) Az országos ruthén bizottság megalakulásakor a ministerium egyik tisztviselőjének a bizottságba való kiküldetése, ki abban élénk részt vett és a bizottság memorandumának készítésébe befolyt.

Min. kirendeltség Beregben.

b) A ruthének gazdasági viszonyainak és bajainak tanulmányozására ministeri kirendeltség létesítése Beregben.

Min. megbízott alkalmazása.

c) Ministeri megbízott alkalmazása.

A ministeri megbízott javaslata ankét szerű tárgyalása. '

d) a ministeri megbízott által a helyszínen szerzett tapasztalatok alapján kidolgozott jelentés és javaslat ankét szerű tárgyalása a ministeriumban.

¹ A közölt irat a „hegyvidéki akció” tematikai vezérfonalának tekinthető. Kivonatos közlési formájában is jó áttekintést nyújt az Egán-féle ruszin akció eredeti célkitűzéseiről, elért eredményeiről és „az egész hegyvidékre kiterjesztendő akció” jövő terveiről.

17 tagú végrehajtó bizottság Beregben a ministeri megbízott elnökle alatt.

e) végrehajtó bizottság szervezése Beregben, melynek 17 tagja, odavaló gör. kath. lelkészek, uradalmi főtisztek, közigazgatási tisztviselők és a munkácsi orsz. gyűlési képviselőből áll – a min. megbízott elnökle alatt.

ad 2.

Az actio kiindulási pontja Bereg vm. szolyvai járása 20 négyszög méter földön levő 76 község.

Miután a ruthén-kérdés felvetésével nemcsak egy szűkebb terület, hanem az egész kárpátmenti hegyvidék gazdasági életének kérdése vettetett fel: a földművelésügyi ministeriumnak akciója egyelőre bár csak Bereg vármegye egyik járására 20 négyszög méter földön levő 76 községre szorítkozott, – de már azon célzattal, hogy ez mint kezdet, mint kiindulási pont szolgáljon egy successive mindig nagyobb és nagyobb területen, végre az egész Kárpátmenti hegyvidéken folytatandó oly kormányhatósági beavatkozásra és támogatásra, mely a hegyvidék elmaradott és sínylő gazdasági helyzetét javítva az ottani földművelő nép megélhetését biztosítsa.

A hegyvidéki népek általában, de különösen a földművelésügyi ministerium által kijelölt főnti működési területen lakó népek gazdasági helyzete javítható lévén, ha részére munka erejének hasznot hajtó kifejtésére földterület biztosítatik, ha állattenyésztése, mely az ottani vidéknek úgyszólván egyedüli biztos jövedelmi forrása, helyes irányba terelve felvirágoztatik, s ha gazdasági értelmiségének gyarapítása mellett hitelviszonyai rendeztetnek a Bereg vmegye szolyvai járásában lakó földművelő nép érdekében eddig következők történetek

Tett intézkedések:

gr. Schönborn munkács szt. miklósi hitbizományi uradalmából 13.000 kat. hold béreltetett ki s albérletbe 4321 ruthén családnak adatott. Az albérleti összegek az 1898. évre pontosan befolytak.

a) kibéreltetett a gróf Schönborn-féle munkács szt. miklósi hitbizományi uradalom hegyvidéki birtokrésze 13.000 kat. hold mely terület 4321 ruthén földművelő családnak adatott ki albérletbe.

(Az 1898-ik évben az albérleti bérösszegek a haszonbéri összeget teljesen fődözve, egészen befolytak.)

Tárgyalások a haszonbérlet kiterjesztése iránt.

Ezen haszonbérlet további kiterjesztése iránt a tárgyalások folyamatban vannak.

Tenyészállatok kiosztása az egész vármegye területén és Máramaros vmében 400 db. borzderes bika 80–100 frtos árban részlet fizetésre 200 db. kan 36-os árban.

b) a községek a legnagyobb kedvezmények nyújtása mellett elláttattak a köztenyésztésben szükségelt legjobb minőségű és kellő számú apaállatokkal, (mely támogatásban nem csak a szolyvai járás, hanem az egész vármegye és különösen Máramaros vmegye is kiválóan részesített.

Kiosztatott 1898-ban ezen a vidéken kerekszámban közel 400 drb. borzderes bika 80–100 frtos árban részletfizetés ellenében és közel 200 drb. kan 36 frtos árban). 600 drb. az orsz. szarvasmarhatenyésztési alapból beszerzett borzderes üsző, melyek részére szűzgulyákban ingyen legeltetés biztosított.

c) kiosztatott 5 évi törlesztés és 4% kamat mellett az orsz. szarvasmarhatenyésztési alapból merített pénzen, importált 600 drb tisztavérű borzderes üsző, melyek részére szűzgulyákban való ingyen legeltetés engedélyeztetett a bérleti havasokon. Ekként kívánván az ottani vidéknek leginkább megfelelő fajtájú szarvasmarha tenyészanyaggal a tenyésztés gyors fejlesztését biztosítani és a szokásos ökornevelést tejlő anyag tenyésztésével felcserélni.

(További üsző kiosztás tervezetik)

Fejős juhászat újbóli üzembevétele és a házi szövőipar érdekében 500 drb. raczka fajta anyajuh van kiosztás alatt.

d) az ottani vidéken régente virágzó fejős juhászat újbóli üzésének felvételére most van kiosztás alatt 500 drb. raczka fajta anyajuh, különösen azért is, hogy a már felhagyott házi szövőipar részére mely ismét felkarolandó, a nyers anyag helyben termeltessék.

A hússertés tenyésztés meghonosítására a nép birtokában levő durva galicziai sertés javítása érdekében mecklenburgi és meiszeni sertéskanok osztatnak ki.

e) a hússertés tenyésztés meghonosítására, mely ott a legmegfelelőbb, a nép birtokában levő durva galicziai sertés javításához most osztatnak ki mecklenburgi és meiszeni tájfajta sertés-kanok.

Megfelelő gazdasági rendszer (állattenyésztéssel kapcsolatos takarmány termelés) meghonosítására paraszt minta gazdaságok létesítettek: a szolyvai járás három fő völgyében 1–1

f) a havas és hegyvidék éghajlati és talajviszonyainak megfelelő gazdasági rendszer, mely az állattenyésztéssel kapcsolatos takarmánytermelés mellett a szemtermelést a minimumra csökkenti, azaz az ekemivélés felhagyásában nyilvánul – meghonosítandó lévén utánzásra serkentő paraszt minta gazdaságot létesítettek.

Egyelőre a szolyvai járás három fő völgyében egy-egy.

Ezen minta paraszt gazdaságokban az ökröt már a jármazható tehén pótolja, primitív, de megfelelő trágya készítés és kezelés üzetik, a minimumra csökkentendő szántás fordító ekével végeztetik (mely hegyi eszköz eddig teljesen ismeretlen volt) mesterséges kaszálók (különösen herefélék) létesítetnek és bevonatott a jó minőségű baromfi tenyésztése is, (eddig szintén eléggé elhanyagolt tenyésztési ág).

Gazdasági ismeretek terjesztése az ottani papság útján.

Míg egyrészt ezen mintagazdaságok és hasonlóknak nagyobb számban való létesítésében gyakorlati úton tervezetik a korszerű hegyi gazdálkodás meghonosítása, másrészt a gazdasági ismeretek terjesztésére az ottani papság is igénybe vétetik, miután arra készséggel hajlandónak nyilatkozott.

Legújabban egy 4 hetigazdasági tanfolyamon a beregi hegyvidék 20 görög kath. lelkésze működött.

Most záródott be egy 4 heti gazdasági tanfolyam, melyen a beregi hegyvidék 20 gör. kath. lelkésze a legnagyobb buzgalommal részt vett.

Szervezés alatt állanak még ez év tavaszán életbe léptetendő hitelszövetkezetek.

vége g) szervezése alatt vannak a szolyvai járásban még ez év tavaszán életbe léptetendő hitelszövetkezetek, melyek a múlt évi törvényen alapuló országos hitelszövetkezeti központ segítségével fogják működésüket megindítani.

Tervek a jövőre

Az actio az egész hegyvidékre kiterjesztendő.

Meggyőződve arról, hogy az állam a hegyvidék egész vonalán hivatva van évszázadok mulasztását pótolni, a nagy- és középbirtokosnak az ország egyéb vidékén észlelhető kedvező befolyását helyettesíteni, a hegyi földművelő népben szunyadó gazdasági és morális erőket és vállalkozási szellemet ébreszteni, – kétségtelen hogy ezen a vidéken maradandó és állandó befolyást kell annak gyakorolnia.

Bérlet kiosztás. Állat tenyésztés. Hitelszövetkezetek.

Ennélfogva hasonlóan a gróf Schönborn-féle bérlethez, más hegyvidéken is tervezetik vagy az állam kincstár vagy esetleg magántulajdonosok birtokait a nép részére albérlet útján közvetíteni, az állattenyésztés és hitelviszonyokat a már ismertetett módon irányítani, illetve rendezni.

Parasztbirtokok olyan rendezése, hogy a gazda pár hold földjét egy darabban bírhatta.

Megakadályozandó a paraszt birtokok további szétdarabolása és szorgalmazandó oly eljárás, mely ott, ahol a lehetőség ahhoz meg van, a paraszt birtokok olyan rendezését célozza, hogy a gazda néhány oly földjét egy darabban kihasítva annak közepében letelepedhessen, mert ily rendezés engedné meg azt, hogy az egyes birtokosok csekély kiterjedésű földjüket a legjobban megművelve és trágyázva a jövedelmezőségüket hatványozhatnák.

Havasí legelőkön a legeltetés szabályozása.

Nagyon fontos feladat a jövőben a legerélyesebben odahatni, hogy a havasí legelőkön, melyek idáig a legkezdetelegesebben lettek kezelve, illetőleg zsarolva, a legeltetés szabályoztassék, az állat felhajtás a területhez mértén megállapíttassék, istállók, itatok, védőhelyek és utak építtessenek.

Ehhez a Schönborn-féle bérleti havasokon fog a példa megadni és ezen okszerű intézmények létesítéséről a kincstári havasok bérbeadásánál fog ezentúl gondoskodás történni.

A gazdasági egyesületek segélyezése

A gazdasági egyesületek és bizottságok közül az 1898. évben 30 egyesület és 10 vármegyei bizottság részesült 40.000 koronát meghaladó közvetlen állami segélyben s ezenkívül esetről-esetre egyes termelési ágazatok érdekében kifejtett működéséhez részben természetben tenyész-állatok, jófajú vetőmag, műtrágya, gyümölcsfa csemeték, szőlővessző, különféle gazdasági gépek és eszközök engedélyezése által. A különböző egyesületek és bizottságok mint egy 600.000 korona értékű támogatásban részesültek.

A vármegyék kisebb részére (járások, falvak) szorítóköző működési körrel bíró gazdasági egyesületek és körök száma folyton szaporodik, ami annyival inkább örvendetesebb jelenség, mert ezek leginkább hivatvák a kisebb gazdák szakbeli és társadalmi érdekeikben való érintkezés előmozdítására, az egyesek szakértelmének fejlesztésére. Ez idő szerint a vármegyei gazdasági egyesületekkel együtt, több mint 200 mezőgazdasági egyesület és gazdakör áll fenn, nem számítva egyes különleges termelési ágak érdekeit szolgáló egyesületeket.

I

1900 okt. végén

*A Földművelésügyi Miniszterium elnöki osztályának vázlatos jelentése a „ruthén akcióról”
Egán Ede miniszteri biztosnak 1900. okt. 18-i összefoglaló jelentése alapján*

FM 1900 – 10.661/eln.

[Gépírásos irat]

Rutén ügyre vonatkozó adatok. (Egán jelentéséből)

I. Földbérlet

A gróf Schönbornnal kötött szerződés alapján kibéreltetett 25 évre 12.622 hold terület és ez parcellázva, 41 községben lakó 4303 földművelőnek haszonbérbe adatott. Ezek közül tulajdonképi földbérlet 1793, a többi havasí legelőbérlet (18 l.).

Bérárak: I. oszt. földnél hold-ként 6 frt. – kr.

II. oszt. földnél hold-ként 4 frt. – kr.

III. oszt. földnél hold-ként 2 frt. 50 kr.

A kormány az uradalomnak fizet holdanként 1 frt. 80 krt. A legelők nem esnek a fenti bérskála alá. Sok helyen szükséges volt újabb skálákat felállítani, így a Beszkideken 50 kr.

– 1 frt. – 1 frt. 25 kr. – 1 frt. 75 kr., a nagyobb községek határában fekvő termékenyebb területen 8–10–12 frt. (25.26 l.) A beregi Verchovinában eddig 3 mintagazdaság létesített (29 l.).

II. Állattenyésztés fejlesztése

1897-ben 100 drb. 1898. 500, 1899 őszén és 1900 tavaszán 1000 drb. tenyészüsző importáltatott. A földmívelők az első szállítmánynál 5, utóbb 4 évi részletfizetésre kapták a marhát; az első 2–3 éven át csak a vételár 4%-os kamatját és egy 2–3%-os biztosítási illetéket fizetnek, a tőkét csak az utolsó 2 évben fizetik vissza.

Az illető gazda kötelezi magát, hogy a nyert állatot 7 éven belül el nem idegeníti. (35.37 l.) A ministeri kirendeltség szolvai istállójában 2 lipiczai fajtájú és fogarasi nevelésű mén áll, melyek ingyen fognak rendelkezésre állítani. (53 l.)

Eddig 500 anyajuh beszerzése engedélyeztetett, melyek egy része már ki is osztott. (55 l.)

III. Hitelszövetkezetek

A szolvai járásban az orsz. központi hitelszövetkezet kötelékében alapított 11 hitelszövetkezet. 58–59 l.

Ezek közül csak 7 működik hónapok óta s ezeknél 25 gyűlésen 650 kölcsönkérő közt 484 tagnak 10–800 korona összesen 54.249 korona szavaztatott meg. (69 l.)

IV. Áruraktárak

A szolvai járás összes hitelszövetkezetei szövetkeztén, megbízták a szolvai hitelszövetkezetet az áruknak közös számlákra közös használatra leendő beszerzésével. Minden hitelszövetkezet székhelyén külön áruraktár létesült, mely a szolvai központ által alimentáltatik. Az elárúsítási ártöbblet „ruthén cikkeknel” 5%, az intelligentiának szánt cikkeknel 12–15%. A szolvai járásban van 12 elárúsítási hely.

A forgalom a már pár hónap óta fennállott hét helyen eddig 35.000 korona. A napi bevétel összesen átlag 400 korona mi 150.000 korona évi forgalomnak felel meg. (87–90 l.)

V. Az állami actió kritikája

A mi ennek állítólagos drágaságát illeti: gróf Schönbornnak fizetendő 23.770 frttal szemben az albérlőktől befolyt 28.435 frt.

Az első évben mint behajthatatlan hátralék csak 110 frt., az utolsóban csak 83 frt. 30 kr. (a bérösszeg 0,29%-a) lett leírva. (96–97 l.)

A mi az állami kiadásokat illeti, a ministeri kirendeltség 2 és $\frac{1}{4}$ évi fennállása óta:

1. 2000 földművesnek félévi részletfizetés mellett vetőmag kiosztása, a szállítási költségek és árleengedés – 2749 frt. 59 kr.

2. 1899-ben A.-Vereckén február és márciusban 6 hetes gazdasági tanfolyam lelkészeknek – 2380 frt. 18 kr.

3. A ministeri kirendeltség múlt évi vendégellátása – 1232 frt. 70 kr.

4. Közreműködő lelkészek és tisztviselők tiszteletdíja – 1898-ban 1130 frt., 1899-ben 1860 frt.

5. 3 mintagazdaság – 1430 frt. 86 kr.

6. Minister szemlétja 1898-ban 233 frt. 31 kr. 1899-ben 539 frt. 25 kr.

7. Tenyészbika állomány teleltetése és árleengedések – 1898-ban 3400 frt. 1899-ben 5644 frt. 40 kr.

8. Szűzgulya legeltetése = 3521 frt. 50 kr.

9. Hitelszövetkezetek segélyezése 21.000 frt.

10. Tartalékmunkások költségei = 1898-ban 19.000 frt. 1899-ben 5395 frt. 19 kr., összesen 24.395 frt. 19 kr. (98–105 l.)

J

1900. dec. 18

Egán Ede miniszteri biztos levele Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez az ungvári főerdőhivatal vezetőjének a „hegyvidéki akció” kiszélesítésére vonatkozó javaslata tárgyában

FM 1900 – 12.766/elh.

1570

1900.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Folyó évi június hó 8-án 1816 eln. sz. alatt kelt magas rendeletére van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy az ungvári m. kir. főerdőhivatalnak a felvidéki ruthén nép felségélyezésére irányuló állami akció kiterjesztésére vonatkozólag Nagyméltóságodhoz intézett felterjesztésére vonatkozólag mindeddig nem nyújthattam be véleményes jelentésemet, mert Ungvármegyében a véleményező bizottság csak a jövő évi január havában kezdi meg működését, s így a teendő intézkedésekről csak ezután fogok bírni a szükséges tájékozottsággal.

Tisztelettel kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy nekem az ungvármegyei véleményező bizottság első üléseinek megtörténteig a véleményes jelentésre határidőt engedélyezni kegyeskedjék.

Mély tisztelettel

Szolyva 1900 Deczember 18.

Egán Ede
ministeri megbízott.

K

1901 jan. 11

Egán Ede miniszteri biztos, a „hegyvidéki akció” vezetőjének jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek az itteni parasztbirtokok tömeges árverése folytán előállott helyzet megváltoztatása tárgyában¹

FM eln. 1901 – 769

Hegyvidéki ministeri kirendeltség.
3269/1900. szám.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Máramaros vármegyei körutam alkalmával Brusztura és Orosz-Mokra községekben panaszokat hallván az árverések folytán előállott birtokváltozások káros hatásáról, bátorkodom ezen az egész hegyvidéken tapasztalható jelenséget Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlani.

¹ Egán jelentéséhez a FM VI. ügyosztálya a következő megjegyzést fűzte: „Ezen ügyosztály véleménye szerint Egán Ede miniszteri megbízott javaslata elfogadandó lenne, azonban csak bizonyos határig, vagyis az állam egyes vidékeken, a hol a parasztság pusztulása imminens esetről esetre közbelépne parasztbirtokoknak ily nemű megvásárlása által. Hanem ez bankintézeti finanszoperációkkal nem lehetséges, – hogy a cél elérése sikeres legyen, ehhez készpénz kell, az új parasztbirtok tulajdonosok (vevők) pedig az államnak legyenek adósai, itt törlesszék mint államkölcönt a vételárt.”

Elteltekintve a kényszereladások amaz általános kedvezőtlen hatásától, hogy a földbirtok árát lenyomják, s azon másik eredményétől, hogy ez úton az őslakók kiszorításával az idegen elemek a községekben tért nyernek, a hegyvidéki községekben rendszerint úgy alakul a helyzet, hogy az árverésre került birtokokat idegenek, sok esetben nem is magyar honpolgárok veszik meg, a kik az eddigi tulajdonosokat haszonbérleti minőségben, ténylegesen a zselléknél is rosszabb helyzetben a birtokban hagyják és őket kiszipolyozzák.

Ezen rendkívüli veszedelmeket magában foglaló kérdés már régebben foglalkoztatván, elhatároztam, hogy Nagyméltóságod előtt lehetőleg hű képét tárom fel azon viszonyoknak, a melyek a hegyvidék földművelő lakosságának inségét és immár azon tagadhatatlan tény bizonyítják, hogy hazánk lakosságának e része folyton nagyobb tért veszít, a neki egyedüli megélhetési módot nyújtó földbirtokból napról-napra jobban kiszorul. Helyét pedig azok az elemek foglalják el, a kiknek – mint idegen honosoknak birtokszerzése nemcsak nemzeti szempontból aggályos, de kik miután maguk mezőgazdasággal vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon mellékesen foglalkoznak, ennél fogva a birtokok termőerejének fentartására semmi súlyt nem fektetnek, hanem a földet csak árúnak tekintve, annak kiszipolyozására törekszenek és így közgazdasági tekintetben is beláthatatlan veszedelmeknek lehetnek okozói.

Hogy az állapotokat tisztán láthassuk, Nagyméltóságodnak engedélye alapján azzal a kérdéssel fordultam a hegyi vidékekre kiterjedő hatáskörű törvényszékek elnökeihez, hogy az utolsó tíz évben árverés alá került parasztbirtokokról minél részletesebb adatokat bocsássonak rendelkezésemre.

Sajnos, a tervezett és sok fontos részletre kiterjeszkedőnek óhajtott statisztika nem mindenben volt úgy összeállítható, hogy Nagyméltóságod előtt a helyzetnek oly részletes képet tárhattam volna fel, a mint az kívánatos lett volna. Az egyes törvényszéki elnökök különböző eljárásokat követtek az adatgyűjtés tekintetében és a felfogások különbözősége megakadályozta azt, hogy az összes adatok egy általános elv szerint lehessenek csoportosíthatók.

Ez okból csakis a végeredményt lehet összefoglalni, a melynek adatait röviden a következőkben bátorkodom Excellenciád előtt ismertetni.

A beérkezett adatok *a máramarosszigeti, sátoraljaujhelyi, beszterczebányai, trencsényi és rózsahelyi kir.*² törvényszékek és a felügyeletük alá tartozó járásbíróóságok, valamint az ungvári kir. járásbíróóság területén az utolsó 10 év folyamán árverésre került parasztbirtokok számát² tüntetik fel. Sajnos, Bereg és Ung vármegyéből csakis az ungvári kir. járásbíróóság területéről sikerült adatokat szerezni, – pedig az e vidéken előfordult árverések bizonyára lényegesen megnagyobbították volna a számot.

Ezen említett öt kir. törvényszék területén az adatok tanúsága szerint az 1890-től 1899-ig terjedő decenniumban összesen 12.447 parasztbirtok árvereztetett el.² Még a szám nem teljes, mert pl. a máramarosszigeti törvényszék megfelelő nyilvántartás híján csakis 1896-tól kezdve mutatta ki az adatokat. Ha a hiányzó hat év adatait hozzávetőleg hozzászámítjuk a fent nyert eredményhez legalább is 13.000-re kell² tennünk az említett hegyvidéken elárverezett parasztbirtokok számát.

Az árverés alá került birtokok számának nagysága is arra utal, hogy a földművelő népesség egyre terjedő pusztulásának megakadályozására módot kellene találni legalább is oly esetekben, a mikor az árverelt területek közvetlenül a kincstári területek szomszédságában vannak. *A kincstárnak* – szerény véleményem szerint – *ily esetekben mint vevőnek kellene fellépni,*² a mi által a földbirtokok árának mesterséges lenyomását megakadályozhatná és a birtokot megvásárolván, annak a községi lakosok tulajdonába való visszajuttatását elősegíteni oly

² Piros ceruzával aláhúzva.

módon, hogy az addigi birtokosnak vagy esetleg más községlakosnak, a hitelszövetkezetek által nyújtandó hitel felhasználásával, vagy pedig hosszúlejáratú amortizációs kölcsönöknek a hitelszövetkezet közvetítésével egy jelzálogbanknál leendő kieszközlése által mód nyújthatnák a birtok vissza-, illetőleg megszerzésére.

Addig pedig, míg ezen birtokeladás realizálható, az árverésen átvett birtok a kincstári területhez csatolhatnák s ezzel együtt kezelhetnék.

A jelenleg érvényben levő telepítési törvény, az 1894. évi V. t. cz. a birtokszerzés ezen módjánál a telepítési alap felhasználását lehetetlenné teszi az által, hogy a telepítés fogalmát szigorúan körülírja s mindazokat a településeket, a melyek nem történnek az általa előírt tömegben, kizárja az állam által nyújtandó kedvezményekből.

Bár úgy vagyok értesülve, hogy az említett törvény tervezett módosítása alkalmával ily irányú intézkedések is tervezetnek a törvénybe felvéteni, tekintettel azonban az ügy kiváló fontosságára s tekintettel arra, hogy a hegyvidéken minden évben sok ezer kisbirtok gazdát cserél és olyanok kezébe jut, kik a föld termőerejét rendszeresen kiszipolyozzák, míg a föld régi birtokosa földönfutóvá lesz, tekintettel azon sok ezer *kivándorlóra*,² kik évről-évre a hegyvidéket – összes vagyonát pénzzé tévén családotul örökre elhagyják régi hazájukat, ezekre való tekintettel indokoltnak látnám ezen kérdés megoldása iránt már most kísérletet tenni.

Teljes tisztelettel kérem ezeknél fogva Nagyméltóságodat, kegyeskedjék ezen javaslatomat *elvben elfogadva*² a szükséghez képest az *igazságügyminister úrral*² folytatandó tárgyalások után engem részletes javaslat megtételére felhatalmazni.

Budapest, 1901. évi január hó 11-én.

Mély tisztelettel:
Egán Ede
min. megbízott.

L

1901 júl. 10

*Egán Ede a hegyvidéki kirendeltség kormánybiztosának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek
Firczák Gyula munkácsi gör. kat. püspöknek a máramarosi kivándorlási mozgalom ügyében a
miniszterelnökhöz intézett emlékirata tárgyában 1 melléklettel*

FM eln. 1901 – 1.310 (1.459)

Hegyvidéki Ministeri Kirendeltség

1391. kir. sz.

1901.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Excellentiád f. é. május hó 2-án kelt 1459. eln. sz. alatt kegyes volt Firczák Gyula munkácsi egyházkerületi gör. kath. püspöknek a *Máramarosvármegyében lakó ruthének közt lábra kapott kivándorlási mozgalom*¹ ügyében a Ministerelnök Úr Ö Excellentijához intézett és általa Excellentiádhoz áttett beadványát a *máramarosmegyei püspöki külhelynöknek*¹ a nép mai helyzetéről szóló jelentésével együtt, valamint f. é. május hó 10-én kelt 4.449. eln. sz. alatt a Nagyméltóságú *Pénzügyministerinm részéről*¹ a Ministerelnökséghez ugyanazon ügyben intézett felterjesztést jelentéstétel végett nekem megküldeni.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Ide mellékelve van szerencsém a fent felsorolt három jelentés visszacsatolásával együtt ez ügyben tett jelentésemet 3 példányban Excellentiához tiszteletteljesen felterjeszteni.

Berne (Suisse) 1901, VII. 10.

Mély tisztelettel
Borostyánkői Egán Ede
ministeri megbízott.

Melléklet:

[1901 júl. 10]

Egán Ede miniszteri biztos jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a máramarosi rutének tömeges kivándorlása ügyében készült emlékirata tárgyában

FM eln. 1901 – 1310 (1459)
(Litografált irat)

Hegyvidéki Ministeri Kirendeltség.

1061/kir.sz.

1901.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Excellentiád folyó évi május hó 2-án kelt 1459/el. szám alatt kegyes volt Firczák Gyula munkácsi egyházkerületi gör. kath. püspöknek a Máramaros vármegyében lakó ruthének között lábra kapott kivándorlási mozgalom ügyében a ministerelnök úr Ő Excellentiájához intézett s általa Excellentiához áttett beadványát a máramarosmegyei püspöki külhelynöknek a népmai helyzetéről szóló jelentésével együtt, valamint folyó évi május hó 10-én kelt 4479/el. szám alatt a nagyméltóságú pénzügyministerium részéről a ministerelnökséghez ugyanezen ügyben intézett felterjesztést jelentéssel végett nekem megküldeni.

Excellentiád kegyes elhatározása folytán a hegyvidéki földművelő nép helyzetének javítása céljából 3 és 1/2 év óta megindított állami aktió m. é. július havától kezdve Beregvármegye szolvai járásán kívül Beregvármegye hegyvidékéhez tartozó egyéb három járására s azonkívül Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyére is volt kiterjesztendő.

Excellentiád meghagyása következtében az aktió szervezése terén eddig gyakorolt eljárás nagy vonásokban a következőben állott:

Egy új vidéknek az aktió területéhez leendő hozzácsatolása alkalmával egyes általam kijelölt gyűpontokra az egyes községek előjáróit és előkelőbb gazdáit értekezletre szoktam összehívni. Az értekezlet összehívására, miután úttervet a főispán elnöke alatt, megelőzőleg tartott véleményező bizottsági gyűlésen előadtam, – az illetékes főszolgabírókat szoktam megkérni.

A hol szükségesnek látszik, ott a vidék lelkészi karát még külön szoktam felhívni, hogy ők és a tanítók az értekezleten szintén részt venni szíveskedjenek. Ezen rendszer követése mellett – egy vidéken tett első tájékoztató – körutamban kivétel nélkül minden egyes hegyvidéki község lakosságával érintkezésbe jutunk. Ezáltal alkalmunk nyílik a nép bajait meg tudni és velük együtt az orvoslás módjai iránt tanácskozni.

Az ezen körútjaimból kifolyólag felvett jegyzőkönyvekben, melyeket minden egyes körutam befejezése után Excellentiádnak bemutatni kötelességemnek tartottam, bennfoglaltatnak az aktiónk által felkarolt minden egyes községnek óhajai.

Az eddigi tapasztalat bizonyítja, hogy az általunk ez úton szerzett adatok híven visszatükrözik a helyzetet és hű képét adják a nép összes óhajainak, panaszainak és a helyzet javítása iránti javaslatoknak.

A nép által felhozott bajoknak a hegyvidéki ministeri kirendeltség részéről kezdeményezendő szanálása működésünknek főtörekvését képezve, ez által alkalmat találunk egyúttal arra is, hogy a munkácsi püspök részéről a miniszerelnök Ő Excellentiájához intézett, a jelenlegi jelentés kiindulási pontját képező felterjesztésnek indító okára, azaz – az utóbbi időben oly feltűnő nagy mértékben terjedő kivándorlásra is csökkentőleg hassunk.

A kivándorlás okainak kutatásánál kétségkívül első sorban irányadó magának a népnek felfogása bajainak indító okairól és a helyzet javítása iránti javaslatai.

Mielőtt azonban az ezen körülményekből a nép óhajaira nézve szerzett tapasztalatokra részletesen áttérnék, szükségesnek tartom e helyen megjegyezni, hogy múlt év második felében Máramaros megyét, folyó évi márczius és május havában pedig Ungmegyét utaztam be. E helyen még különösen kiemelendőnek tartom azt is, hogy bár arra 2876/IV. 2. 1900 számú leiratban, már egy évnél tovább felhíva lettem, – Ugocsa vármegyét eddig még nem csatoltam az aktió által felkarolt megyék területéhez.

Ugocsa vármegyében, bár ezen vármegyét, miután Máramarosvármegyével és Bereg-vármegyével közvetlenül határos, és azért útjaim alatt folyton érintem és bár Ugocsamegyének az általunk felkarolt két megyével sok közös érdeke van, – eddig az állami segély-aktiót még azon okból nem indítottuk meg, mert egyik, az ugocsamegyei főispán Ő Méltóságánál múlt évben tett magánlátogatásom alkalmával a főispán úrnak, valamint ifj. báró Perényi Zsigmond képviselő úrnak jelenlétében az ugocsamegyei alispán oda nyilatkozott, hogy nekik az állami aktióra szükségük nincsen. Ők annak áldásos voltát el nem ismerik, sőt azt inkább károsnak, mint hasznosnak tartják. Excellentiád kegyes volt, midőn ezen tapasztalomról jelentést tettem, megengedni, hogy Ugocsa vármegyét illetőleg egyelőre az aktió kiterjesztését függőben tartsuk és hogy addig ott nem fogunk lépést tenni, míg ezen vármegye küldöttségileg fog Excellentiádhoz fordulni és míg Excellentiádtól a hegyvidéki ministeri kirendeltség működésének igénybevételét külön fogja kikérni.

Ezek után az itt a jelen esetben első sorban érdekelt Máramaros vármegyére nézve bátorodom jelenteni, hogy ezen vármegye nagyobb felét, azaz 10 járása közül 6 járást múlt év július és augusztus havában beutaztam s ezen alkalommal a 6 járás 100 községével közvetlenül érintkezésbe léptem. A vármegye túlnyomó részének mai viszonyait és az ottani nép kívánságait tehát ismerem.

A még hátra levő 4 (szigeti, visói, izai és suhatagi) majdnem kizárólagosan oláhok által lakott járásra, melyeket annak idejében az éppen akkor folyt képviselői pótválasztási előkészületek miatt nem kívántam beutazni, folyó év október hó folyamán szándékozom működésünket kiterjeszteni úgy, hogy a tél beálltáig ezen 4 járást is tökéletesen megismerni, valamint ezekben is az állami segély-aktiót minden téren megindítani fogjuk.

A mi a máramarosmegyei népnél konstatált bajokat illeti, e helyen szükségesnek látszik rámutatni arra, hogy ezen bajok nagyobbára csekélyebb mértékben nyilvánulnak ott, a hol a kincstár mint erdőbirtokos van képviselve.³ A kincstár ugyanis legalább mindenkor munkát és keresetet juttatott a népnek.² Azonkívül a kincstár részéről ott, a hol a község és a földesúr érdekei találkoztak, bár nem mindenütt, de legalább legtöbb helyen bizonyos méltányosság volt észlelhető.² A kincstári erdőuralom területén számos helyen melegen érdeklődtek a nép bajai iránt, a néppel állandóan törődtek, azt munkára és pontosságra nevelték, rendhez szoktatták.

Elteltekintve ezen a kincstári erdőterületek lakosságára nézve konstatálható különbségtől, Máramarosmegyében is az egész vonalon a legelső és legfőbb baj, mely a népet kivándorlásra hajtja és mai helyzetét csakugyan tűrhetetlenné teszi: a legelő-hiány.

² Kék ceruzával aláhúzva.

Úrbéri rendezés.

Ezen legelő-hiány keletkezése és történelmi fejlődése nemcsak Máramaros megyében, de egyáltalán a hegyvidéken rövid vonásokban a következő:

Az 1848 előtti időben a nép szabadon legeltethetett az erdőkben. Mint az egész világon minden hegyvidéken, a nép jövedelmét nem a csekély szántó föld-területtől nyert silány termés, hanem marha- és juhnyájai biztosították.

Az *úrbéri rendezés* folytán a nép kiszorult az erdőből és saját korlátolt községi területére szorítottatott vissza.

A hol az úrbéri rendezés méltányosan folyt le, mit a legritkább esetben lehet mondani, – ott a nép szántóföldjeit és kaszálóit jobb talajban kapta és legelőterülete is közel a községhez, lehetőleg déli lejtőkön és nem túlságos meredek és sziklás helyeken lett neki kijelölve. Nagyon számos esetben azonban az uradalom, és pedig akár magán uradalomról, akár kincstári uradalomról van szó, *saját magának biztosította a legjobb földeket.*² A tényleges szituáció sok helyen ma tényleg az hogy *a parasztok keriterítésénél kezdődik az uradalmi erdő.*² Ellenben a kisbirtokosok legelőterülete a községtől távolabbra eső helyeken, gyakran sziklás nagyon lejtős és így állandóan legeltetésre nem használható, illetőleg a törvény értelmében beerdősítendő területekre osztattak ki.

Szomorú tény, hogy az úrbéri rendezés alkalmával, mely által szabaddá tenni véltük a népet – két nagy hibát követtünk el, melyek mindegyike azon lesújtó eredményben nyilvánult, hogy *a nép anyagi helyzete ma tényleg,*² az ország nyugat-északi, északi és északkeleti hegyvidékén majdnem kivétel nélkül minden vidéken, – *rosszabb, mint akkor volt, midőn még úrbéres viszonyban állott az uradalommal!*²

A régekte hegyei közt boldogan és meglegedetten élő nép *ma eladósodott,*² minden *önbizalmát veszítette, a hatósággal, sőt még saját papjaival szemben is bizalmatlan, erkölcsileg süllyedt, hazafiassága csökkenti kivándorlási ügynököknek könnyű prédája.*²

Hogyan jutott a nép ilyen helyzetbe?

Az úrbéri rendezésnek első hibája az volt, hogy annak elintézése teljesen az úrbéri bíróság kezében lévén, ezen nagyfontosságú átalakításnál *hiányzott minden közgazdasági érzék, hiányzott a szükséges jóindulat a néppel szemben és hiányzott a gyakorlati érzék, a gazdasági szakértelem.*² Hiányzott végre az ily hegyvidéken kétszeresen kívánatos fizikai tehetség is, hogy a ki ily mélyreható és egész nemzedékek jövőjére befolyást gyakorló átalakításban akar eljárni, az ne riadjon vissza attól, hogy a helyszínére kiszállva, az egyes területeket személyesen bejárja, azok talajáról, fekvéséről, lejtési viszonyairól stb. személyesen meggyőződést szerezzen és csak ezen előmunkálatok után határozzon végleg a területek mikénti elosztása iránt.

De ha az eljáró bíró talán tényleg bejárta is, vagy legalább a törvény értelmében köteles lett volna bejárni a birtokrendezés alkalmával osztályba sorozás végett az összes parcellákat, a főbaj mégis az volt, hogy a bíró nem volt gazdasági szakember és nem bírálhatta meg legjobb akarata mellett sem helyesen a függő kérdéseket. Valamint nem volt azon törvényes joga sem, hogy bele szólhasson a becselő bizottság véleményébe. Ily szabad tér nyilván *a legnagyobb visszaélésekre, a becselőbizottságoknak legszembetűnőbb igazságtalanságával szemben sem bírt a bíró jogorvoslathoz folyamodni.*² Miután a becslés felülvizsgálásának lehetősége nem volt a törvényben praevidealva, a bíró nem is volt abban a helyzetben, hogy szembetűnő sérelmek esetében a sértett félnek pártját foghassa. Számos eset felsorolható, melyekben *a jogaikban sértett úrbéresek saját költségükön egy akadémiai tanárt vagy más mezőgazdasági szaktekintélyt akartak a helyszínére hozatni,*² hogy annak véleményével a bajt orvosolhassák, de *a bírónak a törvény által meg volt kötve a keze és ő az érdekeltségnek ezen általa is jogosultnak tartott szándékát nem érvényesíthette.*²

A második alaphibája az úrbéri rendezésnek az volt, hogy *a törvény az egész birtok rendezést, mint pert fogta fel,*² a helyett, hogy az állam ezen fontos tulajdonjogi kérdésnek eldöntését saját kötelességének tartotta volna és államilag járt volna el az ügyben.

Erdélyben, melynek ma is legalább 1/3 részében az úrbéri rendezés még nem ment véghez – *a jelenleg folyó úrbéri perek élénken illusztrálják a törvény ezen felfogásának helytelenségét.*² Szembetűnő, mily kiváló gyúanyagot szolgáltat ez az oláh magyarellenes agitációnak ott, hol az úrbéreseket egytől-egyig oláhok és hol a birtokos magyar. Mily könnyű ily körülmények között ennek a népnek bebizonyítani, hogy neki ellensége a magyar, míg tényleg csakis tulajdonjogi viszonyoknak rendezéséről van szó, mely rendezésnél a birtokos sok esetben többet veszít, mint a mennyit az úrbéres nyer.

Ezen alapos eljárás helyett és a helyett, hogy ezen nagy fontosságú kérdésnél mezőgazdasági szakértők is megkérdeztettek volna, csupán jogászok intézték el az úrbéri rendezést s a népnek védelmezője, ha azon helyzetben volt, hogy ilyet fogadhatott, szintén csak ügyvéd, tehát egoldalú jogászember volt.

Nincs szándékom, e helyen szóvá tenni azon gyakori, néha *vérlázító eseteket,*² melyekben *a gyámoltalan írni-olvasni nem tudó, az állam nyelvét nem ismerő szegény földmivelő néppel aláíratott jegyzőkönyvekkel, szerződéseket és okmányokat, melyek alapján belenyugodtak, hogy községi tulajdonul nekik az egész határ legsziklásabb, legmeredekebb legsilányabb talajjal bíró részei odaátelve lettek.*²

*Csak annyit ki kell emelnem, hogy csekély nézetem szerint az úrbéri rendezés méltánytalan és minden közigazgatási érzék nélküli, nagyon gyakran igazságtalan keresztülvilele képezi első állandó és főokát a hegyvidéki nép mai elégedetlenségének és így egyúttal főokát a kivándorlásnak is.*²

A második hiba, mit az úrbéri rendezés alkalmával elkövettünk volt, hogy a hegyvidéki népet, – mely eddig csupán a *pásztorélet primitív álláspontján állott,*² sőt mondhatni, hogy a Kárpátok egész vonalán, a ruthén, tót, román ajkú népnek egyes megyékben 1/3-a, más megyékben 1/2-e, némely vidéken 2/3-ad része még ma is csak a pásztor élet alacsony kulturális niveauján áll – hogy ezt a népet a viszonyok nagy átalakulása után magára hagytuk, nem tanítottuk arra, hogy hogyan boldoguljon. Az egy évszázados kultúrai haladást magában foglaló *nagy átalakulásban, tanácsadás, segítség és irányítás nélkül egyedül állott.*²

Erdőtörvény.

Az úrbéri rendezéstől fogva, mely a legtöbb hegyvidéken *a hatvanas években kezdődött és 70-es évek elején lett keresztülvtve*² – kezdődik az azelőtt meglegedetten élő és viszonylagos jólétnek örvendő hegyvidéki népnek nyomora.

Nyomorát és ínségét fokozta az a körülmény, hogy az úrbéri birtokrendezés alkalmával legelőilletőség fejében kiosztott területet a legtöbb helyen egyénenként felosztották, s tekintet nélkül arra, vajjon a terület mint szántó állandóan volt-e kezelhető, azt feltörték.

S minthogy okszerűen nem művelték, nem trágyázták, ezen területek megszűntek jövedelmező termőföld lenni, s így elhanyagolva elkopárosodtak. Így váltak hasznavehetetlen területté,

Legelő gyanánt a nép most más terület hiányában a részökre „erdő illetőség” fejében kiosztott területeket használta.

De minthogy – e tekintetben az 1879. évi XXXI. t. cz. (az erdőtörvény:) rendkívüli megszorításokat tartalmaz – a községi lakosok a legelőből majdnem teljesen kiszorultak.

A hol a volt úrbéreseket legelő illetőség fejében feltétlen erdőtalajt kaptak, miután az azon levő fakészletet kihasználták, s mert a területet korlátlanul legeltették, – az most elkopárosodott.

De sok helyen nem is voltak képesek legelő területet szerezni, mert a nagyobb és az erdőtörvény rendelkezése alá tartozó erdőbirtokosok nem adhatnak elegendő legeltethető területet még drága pénzen sem, minthogy *az erdőgazdasági* üzemtervnek ide vonatkozó rendelkezései túlszigorúak, mondhatni kíméletlenek.²

*Ma tehát körülbelül az a helyzet, hogy a mezőgazdasági földek, rétek, igen csekély termőerejűek, legelőjük nincs erdejökben vagy nem szabad, vagy nincs mit legeltetni.*²

Ily körülmények között az *állattenyésztés nélkülözhetetlen kelléke hiányzik. A mezőgazdasági földek a megélhetéshez szükségeset nem termik. Más munka-kereset alig van. Tehát egyik vármegyéből*

*a másíkba vándorolnak munkát keresni, s ha nem kapnak, akkor már messzebb, túl az Óperenczián kénytelenek boldogulást keresni.*²

Az erdőtörvényre tagadhatatlanul szükség volt, hogy országunknak a közgazdaságilag szükséges famennyiséget a jövőre nézve biztosítsuk, s hogy országunk hegyvidékét a Karszt szomorú sorsától megóvjuk, s kontinentális éghajlatunkat a szélsőségek és rónaságainkat a hóolvadás okozta vizek akadálytalan leözönléséből származó árvíz veszélyek ellen megvédjük.

De tagadhatatlan és ezen most közlendő nézetem nem csak az én egyéni nézetem, hanem ezen általános meggyőződés az ország minden vidékén, de különösen a hegyvidéken kezd szélesebb és szélesebb arányokat ölteni, hogy az erdőtörvényt annak mai alakjában az Ország minden vidékén, egyformán és annak rideg betűi szerint alkalmazni, gazdaságilag véve nem indokolt,² vagyis más szavakkal mondva, azt jelenlegi túlszigorú értelmezésében fenntartani sokáig már nem lesz lehetséges.²

*A hegyvidék gazdasági élete nagyobbára az erdőtörvény körül forog.*² A mily áldásosnak mondható ez a törvény általános közgazdasági szempontból, de magángazdasági szempontból is országunk kultúrvidékein, valamint mindazon vidékeken, hol a fának tőértéke aránylag magasabb, annyira bizonyos az is, hogy a *kisbirtokos a legtöbb esetben, különösen pedig legzordabb és a fának csak csekélyebb értékével számoló hegyvidékeinken az erdőtörvénynek inkább csak kötelező szigorát és terheit ismeri*² és nem nyer elég rekompensációt – e törvénynek elismert közgazdasági fontossággal bíró intézkedései által.

Míg el nem tagadható, hogy a nagybirtokos erdei még a legolcsóbb tőár mellett és még a legextenzívebb kihasználási módok mellett is még megbírják az erdőtörvény által rájuk rótt kötelezéseket, addig *a hegyvidék kisebb úrbéri erdőbirtokosaival szemben az erdőtörvény végrehajtása csak akkor nem árt, ha a törvény kezelése a legnagyobb jóindulattal*² és a hegyvidéki nép *sajátságos viszonyainak tekintetbe vételével alkalmaztatik.*²

Az erdőtörvény *a kisbirtokosokra nagyon sok terhet ró*², mely néha elviselhetetlen és mely onnan ered, hogy az erdőtörvény alkotása idejében *nem voltak elég tekintettel a kisbirtokosnak, de különösen a hegyvidéki kisbirtokosnak sajátosságos helyzetére és nehéz megélhetési viszonyaira.*²

Ez ma még nem jutott mindenütt köztudomásra, miután az erdőtörvény még nagyon sok intézkedéseiben nincs végrehajtva. Ott azonban ahol az erdőtörvény intézkedései az utolsó években már egymásután végrehajtottak, – *ott mindenütt meglátszott az erdőtörvény szigorú alkalmazásának káros és a törvényhozás által elérni nem kívánt hatása,*² hogy bár egy óriási közgazdasági kincsnek fentartását és gyarapodását teszi lehetségessé, bár az ország égálgjának javítására jótékonyan hat, s bár a távoli unokák részére a szükséges faanyagot biztosítja, *de a jelenlegi generációnak fennállását sok helyen veszélyezteti, sőt sok esetben annak létét egyenesen megnehezíti.*²

Ezen meggyőződés erdészeti körökben is minél inkább elterjedvén, *remélhető, hogy a helyzet szanálására vonatkozó javaslatok is az erdészek köréből fognak kiindulni.*²

*Ugy az úrbéri rendezés méltatlan s minden közgazdasági érzéket nélkülöző keresztülvitele, mint az erdőtörvénynek részben nem helyes intézkedései és annak túlszigorú, merev keresztülvitele következtében ma az ország hegyvidékének majdnem minden részében a nép főjövedelmi forrása, sőt egzisztenciájának léalapja: az állattenyésztés a legnagyobb mértékben visszaszorult, sőt helyenként már teljesen lehetetlenné tétetett.*³

³Az eredeti szövegben írógéppel aláhúzva.

136.

1899 okt. 9

Plósz Sándor igazságügyminiszter átírata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a magyarországi szerb sajtónak a szerb uralkodóház ellen intézett állítólagos támadásai tárgyában, 2 melléklettel¹

ME 1903 – V – 2.139 (XXXI–12.796–13.375/1899)

A magy. kir. igazságügyministertől.

4.372. szám.

1899. I. M. E.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

A hazai szerb lapoknak az uralkodó szerb királyi dynastia és a magyar állam ellen intézett támadásai tárgyában folyó évi szeptember hó 27-én 12.796./M. E. I. szám alatt kelt nagybecsű átíratára vonatkozóval van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy már ezen nagybecsű átirat vétele előtt Nagyméltóságodnak szóbelileg kijelentett kívánságához képest f. évi szeptember hó 30-án 37.345. szám alatt kelt % alatt másolatban ide csatolt rendelettel utasítottam volt a szegedi kir. főügyészt – mint akinek felügyelete alatt álló területen a szerb lapok túlnyomó számban megjelennek – a Nagyméltóságod kívánságának megfelelő eljárásra. További intézkedés szüksége tehát egyelőre fenn nem forog.

Tájékoztatásul egyúttal van szerencsém megemlíteni, hogy Nagyméltóságod hivatali elődje még múlt évi szeptember 28-án 1339./M. E. V. sz. a. áttette ide a szerb kir. főkonzulnak kormánya megbízásából hozzá intézett iratának másolatát, mely iratban a budapesti sajtó által a szerb dynastia ellen intézett támadások megtorlását, valamint a Verseczen „Der Daemon Serbiens” cím alatt megjelent röpirat kiadása miatt a büntető eljárás megindítását kérte. –

Hivatali elődöm ez alapon múlt évi október hó 3-án 57.640. sz. a. rendeleteket adott ki, melyekben a budapesti kir. főügyészt arra utasította, hogy a budapesti sajtónak a felszólalásra okot adható közleményeit a közel múltra vonatkozólag a legszorgosabban vizsgálta meg, a sajtó közleményeit éber figyelemmel kísérje, és a megtorló eljárás szorgalmazása kérdésében mielőbb ide jelentést tegyen; – a szegedi kir. főügyészt pedig a főkonzul irata tartalmának közlése mellett arra utasította, hogy fent megnevezett röpiratot azonnal szerezzé meg és annak tartalma iránt, különösen pedig a büntető eljárás szorgalmazása kérdésében jelentést tegyen. –

Ugyanazon kelet és szám alatt értesítettett Barlovác M. György budapesti szerb királyi főkonzul, hogy kérelme teljesíthetésének megvizsgálását előmozdítaná, – és a nyomtatványok

¹ A magyarországi szerb lapok, kivált a radikális „Zastava” nem rokonszenveztek az Obrenović-házzal, és hasábjaikon több ízben hangzott el éles bírálat a tékozló Milán exkirály és fia, Obrenović Sándor, az ekkori szerb király ellen. A budapesti szerb főkonzul még 1898 őszén büntetőjogi eljárás indítását kérte a magyar kormánytól a szerb uralkodóházat támadó magyarországi lapok és egy Obrenović-ellenes röpirat (*Der Daemon Serbiens*) állítólagos verseci kiadói ellen. A lefolytatott vizsgálat kimutatta, hogy élesebb támadások csupán egyes magyar lapokban (Országos Hírlap, Magyarország) jelentek meg, az állítólagos verseci röpirat pedig minden kétséget kizárólag egy belgrádi ellenzéki lap nyomdájában készült. – A magyarországi szerb sajtó megrendszabályozását célzó, de tárgyi nyomok híján elakadt nyomozás lezárultakor a szlovák nemzeti párt lapja érdekes híradást közöl a szláv újságírók azévi, Krakkóban tartott második kongresszusáról (*Druhý sjazd žurnalistov slavianských*, Nár. Nov., 1899. szept. 30. 115. sz.). Az első szláv újságíró kongresszust, a találkozó tervét felvető cseh Kuffner József indítványára Prágában tartották, míg a következő évre, 1900-ra tervezett kongresszust Zágrábba hívták össze. (A monarchia szláv újságírókapcsolataira I. még *Mitrović* Sándor, a zárai Srpski Glas szerkesztőjének 1898. jún. 19-én tartott prágai előadását az osztrák–magyar monarchia sajtóviszonyairól, Z. 1898. 88. sz.)

felkeresése által beállható késedelmet elháríthatná, ha a nyomtatványokat és a röpiratot, melyekre a főkonsul irata vonatkozik, mielőbb ide beküldené, vagy legalább közelebbről megjelölné. Ugyanezen alkalommal, előleges tájékozással a főkonsul arról is értesített, hogy a diplomatiái úton kijelentett kívánatra hivatalból csak a szerb király Ő Felsége irányában esetleg elkövetett rágalmozás vagy becsületsértés megtorlása volna a magyar büntető törvénykönyv (:1878. évi V. t. cz. :) 272. §-a értelmében szorgalmazható, ellenben a külföldi uralkodóház ellen forradalomra való felhívást vagy izgatást a magyar bünt. törvény büntetéssel nem sújtja, végre, hogy a külföldi uralkodóház tagja irányában elkövetett rágalmozás vagy becsületsértés vétségének megtorlására irányuló büntető eljárás csak az uralkodóház sértett tagjának mint magánügyének szabályszerűen előterjesztett magánindítványa alapján szorgalmazható.

A budapesti kir. főügyész a fentebbi szerint hozzáintézett rendeletre m. évi október hó 12-én jelentést tevén, ennek tartalmához képest múlt évi október 20-án 60.589. szám alatt kiadott és hiteles másolatban % alatt ide csatolt átiratban² a szerb főkonsul értesített.

A szegedi kir. főügyésznek múlt évi november hó 1-én tett jelentése alapján pedig hivatali elődöm múlt évi november hó 22-én 64.497. sz. a. kelt, és hiteles másolatban % alatt csatolt átiratot intézte a budapesti szerb kir. főkonsulhoz, melyben a beszerzett adatok és nyomtatvány közlése mellett az utóbbi értesített, hogy hivatali elődöm további elhatározását a főkonsultól esetleg érkezendő adatok vételétől kénytelen függővé tenni.

Mindeddig azonban a budapesti szerb főkonsul úrtól ide újabb értesítés, kérelem vagy adatok nem érkeztek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1899. évi Október 9-én.

Plósz.³

Mellékletek:

A

1898 okt. 20

Erdély Sándor igazságügyminiszter átirata Barlovác M. György budapesti szerb főkonsulnak a magyarországi sajtóban megjelent, a szerb uralkodóházat sértő közlemények tárgyában

ME 1903 – V – 2.139 (ad XXXI – 12.796–13.375/1899)

(Másolat)

60.589. szám.

1898. IM.

Méltóságos Barlovatz M. György szerb kir. főkonsul úrnak. – Budapesten. Vonatkozással folyó évi október hó 3-án 57.640. sz. a. kiadott átiratomra tisztelettel értesítem a Főkonsul urat, hogy a budapesti kir. főügyész ál kutattatta a Budapesten megjelenő hírlapoknak folyó évi augusztus hó 1-től fogva kiadott számaint és csupán az „Országos Hírlap” folyó évi július hó 23-án megjelent 202. számában „Milán Szerelmei” – továbbá a „Magyarország” című lap folyó évi augusztus hó 20-án megjelent 230. számában „Az Obrenovics dynastia ellen;” – végre ugyanazon lap f. évi Szeptember 2-án megjelent 242. számában: „Risztics és Ribavác” felirat alatt kiadott cikkeket találta, a melyek főleg a szerb király ő felsége atyjának személyével szemben sértők, ezen közlemények által elkövetett rágalmozás vagy becsületsértés vétségének megtorlására irányuló sajtóügyi büntető eljárás azonban – miként azt fent hivatkozott 57.640. sz. a. kelt átiratomban közöltem – csak a szerb királyi uralkodóház sértett tagja által szabályszerűen előterjesztett magánindítványa alapján indítható meg. – Megjegyzem azonban, hogy ezen magánindítvány előterjesztésére a B. t. k. 112. §-a szerint nyitva álló három havi határidő a legelői említett közleményre nézve a napokban már lejár. –

² L. B irat.

³ Plósz Sándor (1846–1925) jogtudós, egyetemi tanár. 1894-ben igazságügyi államtitkár, 1899–1905 között igazságügyminiszter.

A fentebb megjelölteken kívül a budapesti kir. főügyészség nem talált az általa átvizsgált hírlapokban olyan nevezetesebb közleményt, mely a szerb kir. uralkodóházzal foglalkozott volna, e tárgyban tehát fent hivatkozott átiratom folytán Méltóságod részéről várom a további adatokat.

A jelentéstételre utasított szegedi kir. főügyész jelentése ez ideig még nem érkezett be. – Budapesten, 1898. évi október hó 20-án.

Erdély s. k.
A hivatalos másolat hitelül:
László János
elnöki kiadó.

B

1898 nov. 22

Erdély Sándor igazságügyminiszter átirata Barlovac M. György budapesti szerb főkonzulnak a szerb uralkodóházat sértő, Magyarország területén megjelent, illetve terjesztett röpiratok és hírlapi közlemények tárgyában

ME 1903 – V – 2.139 (ad XXXI – 12.796 – 13.375/1899)

[Másolat]

64497. szám.

1898. IM. –

Méltóságos Barlovatz M. György szerb kir. főkonsul úrnak Budapesten. – Vonatkozással f. évi október hó 3-án és 20-án 57.640. és 60.589. sz. a. kelt átirataimra „A Szerbia dämona” című nyomtatvány kiadása és terjesztése tárgyában a rendőri nyomozások, valamint a kir. ügyészség jelentései alapján Főkonsul urat tisztelettel a következőkről értesítem. – „A Szerbia dämona” című röpirat Verseczen eddig sem meg nem jelent, sem ott nyomtatva nem lett, sem pedig elterjedve nincsen, s így sem a szerző nevét, sem a nyomtatás költségeinek viselőjét kipuhatólni nem sikerült. – Velics Antal a Popovics Athanáz-féle verseczi nyomda üzletvezetőjének és a „Szrbski Glasznik” kiadójának jegyzőkönyvbe foglalt nyilatkozata szerint egy hírlapnak „Szerbia dämona” felirat alatt kiadott közleményéből hat hasábos részt neki a horvátországi Mitroviczából borítékban ismeretlen egyén küldött meg; de nevezett nyomdai üzletvezető azt ki nem nyomtatta, sem egészben fel nem használta, hanem csak a Szerb Király Ő Felsége atyjának más napi lapokban is megjelent állítólagos levelét adta ki a „Szrbski Glasznik” című lap 27. számában, melyet állítólag a „Szrbo bran”¹ zágrábi politikai lapból vett át. A Mitroviczából vett és Velics Antal által szétvágott nyomtatványt % alatt csatolva tisztelettel megküldöm. Velics Antal közölt ugyan nevezett lapja 35. számában egy felhívást, melyben azon előfizetők részére, a kik az előfizetési összeget folyó év végéig kifizetik, kilátásba helyezte, hogy a „Szerbia dämona” című röpiratot ajándékba kapják, de ez a nevezett kiadó nyilatkozata szerint csupán fogás volt előfizetők csábítására, melyre azon alkalomból határozta magát, hogy a belgrádi: „Mali Journal” napi lap [a] „Szerbia dämona” című röpirat közeli megjelenését jelezte, és ezen belgrádi lappal, csereviszonyt tartván fen[n], remélte, hogy a röpiratból példányok fognak kezéhez jutni, azonban a röpiratból példányt nem is látott, s azzal nem is rendelkezik, a „Szrbski Glasznik” című lap pedig f. évi szeptember hó 25-én meg is szűnt. – A % alatt csatolt nyomtatvány a nyomdai betűkben jártas egyén nyilatkozata szerint nem Verseczen, s nem is Magyarországon, hanem állítólag Szerbiában nyomtatott, és állítólag a Belgrádban megjelenő és ott Szavics et Comp. nyomdájában előállított: „Mali Journal” című lapnak mellékletét képezte. – A röpirat sem Verseczen, sem a vidéken elterjedve nincsen. – Velics Antal mi büntetendő cselekménnyel sem levén terhelhető, a fent hivatkozott átirataimban, valamint az ezúttal közölt okoknál fogva sajtóügyi meg-

¹ Helyesen: Srbo bran (Szerbvédő), a horvátországi szerb önálló párt lapja.

torló eljárásnak szorgalmazását el nem rendelhetem. – Folyó évi szeptember hó 26-án kelt becses iratában említett Klicsin Mita jelenleg verseczi gör. kel. szerb iskolai tanítóra vonatkozólag közölhetem, hogy a hozzám érkezett jelentés szerint radikális politikai elvekkel bíró egyén hírében áll, a ki állásából Serajevóban politikai üzelmei miatt mozdított el, – és oly szegény ember, hogy róla a többször említett röpirat nyomdai költségeinek viselése fel sem tételezhető; egyébként pedig a magyar parlamentnek soha sem volt tagja. További elhatározásomat a fent hivatkozott átirataim folytán Főconsul úrtól esetleg érkezendő adatok vételétől vagyok kénytelen függővé tenni. – Budapest, 1898. évi november hó 22-én. Erdély s. k.

A hivatalos másolat hitelül
László János
elnöki kiadó.

137.

1899 nov. 21

*Komjáthy Béla, Lukács László és Cseh Ervin horvát–szlapon–dalmát miniszter felszólalásai a horvát pénzügyi egyezmény újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1896–1901, XXIV. 217–224. l.

Komjáthy Béla: Midőn 1867-ben a kislelkűség, – mert nem nevezhetem másnak, – Ausztria és Magyarország közt a kiegyezést megcsinálta, egyúttal nagy könnyelműséggel anyagi érdekeinket az osztrákok javára magától mintegy eldobta. Ez a példa aztán minden alkotásunkban kísérté ez a szerencsétlen nemzetet, és a midőn Horvátországgal tárgyal, ezzel szemben is adtuk a jóakarót és a mi érdekeink mellőzésével igyekeztünk elsősorban az ő érdekeiket kielégíteni. Fehér lapot adtunk Horvátországnak, a magyar befolyást a minimálisra redukáltuk és három magyar vármegyét, annak magyar lakosságával együtt feláldoztunk. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* És bár elismerttük a törvényben óvatosságból azt, hogy a horvátok azon arányban tartoznak a közösügyi költségekhez járulni, mint a hogy mi járulunk az osztrákokkal való közösügek költségeihez, mi történt mégis? Először biztosítottuk Horvátországnak belügyeinek kezelésére az összes jövedelemnek 45%-át. Ez akkor talán nem volt oly túlzott hiba, mert legalább kontingentáltuk a belügyi szükségletre szóló költséget és azt 2,200.000 forintban állapítottuk meg.

De nemcsak 45 percentszázatot engedtünk át belügyi kiadásai fedezésére, hanem megengedtük azt, hogy a bor- és hús fogyasztási adók az ottani községek céljaira fordíttassanak. Átengedtük

¹ A magyar–horvát pénzügyi viszonyt az 1889: XL. tc. szabályozta. Ez a közös ügyekhez való hozzájárulás kvótáját 7,9 (pontosabban: 7,935) százalékban állapította meg. Horvátország bevételeinek 44 százalékát fordíthatta önkormányzata költségeire, 56 százalékát pedig a közös államkincstárba szolgáltatott be. Ha ez az 56 százalék nem fedezte a közösügyi hozzájárulás kvóta szerinti összegét, a hiányt Magyarország pótolta; így 1889 és 1897 évek között Magyarország összesen 33 millió forintot pótol. Ezzel szemben tény az, hogy a horvátoknak nem voltak pontos adataik országuk jövedelméről, mert az elszámolást a magyar pénzügyi hatóságok végezték. A hivatalos elszámolás pedig kétségkívül elleplezte Horvátország valóságos jövedelmének jelentős részét. Horvátország területileg 1/7-e, népessége pedig 1/8-a volt Magyarországnak, a belügyeire fordítható összeg viszont csak 1/15-e. Magyarország a statisztikai számítások szerint 18 koronát költött egy lakosra, míg Horvátország csak 8,5 koronát. A 44 százalék így nem volt elég az autonómia költségeinek fedezésére, és 1901-ben már több mint 3 millió korona hiány mutatkozott. A közös ügyek beruházásaiban jóformán alig részesült: a vasúti beruházásoknak csak 1, a vízügyi beruházásoknak pedig csak 2,5 százaléka szolgált a horvát érdekeket.

A szóban levő pénzügyi egyezményt a magyar országgyűlés és a horvát szabor évente meghosszabbította. Az egyezmény érvénye 1899-ben járt le, s ezért 1898-ban megalakult a horvát, a következő évben pedig a magyar regnikoláris bizottság az új egyezmény megkötésére. – A bizottsági tárgyalások számos üzenetváltással 1904-ig elhúzódtak, s az új egyezmény megkötésére csak akkor került sor (I. *Iratok* III. köt.). Addig az 1899. évi egyezményt kellett évről évre meghosszabbítani. (Vö. *Katus L.*: A horvát nemzeti mozgalom története, kéziratban.)

a határvám jövedelmét, azonkívül több más bevételt biztosítottunk és kimondottuk, hogyha nem elég a 45 perczent, akkor mi a hiányt sajátunkból fogjuk fedezni, pótolni; kijelentettük, hogyha a földtehermentesítési pótlás czímén nem foly be annyi, a mennyivel szükségleteiket fedezhetnék, azt mi a sajátunkból pótoljuk; kimondottuk, hogyha a közös ügyekre szükséges összegek a megmaradt 55 perczentből nem kerülnek ki, még ezt is a sajátunkból viseljük.

Ezeket az áldozatokat hozta a magyar nemzet, sőt tovább ment.

Már most, hogy megértjük, milyen nagy áldozat volt ez a magyar nemzetől, vissza kell térnünk egy kissé az akkori viszonyokra. Mi 45%-ot engedünk az ő adójukból belügyi szükségleteik fedezésére, és tudják-e a t. képviselő urak, hogy akkor Magyarország saját belügyeire alig fordított 13–14 perczentet? És akkor, a mikor mi ezt tettük – és ezt mindnyájunknak el kell ismerni, hiszen a quótabizottság is elismeri, – a közösügyi költségekhez mi nem is a mi adónk arányában járultunk hozzá és ezek mellett Magyarország a modern állami berendezés feladata előtt állott.

Nézzük már most, t. képviselőház, mi lett ennek az eredménye, mert kell hogy ebben a dologban tisztán lássunk. Az első ciklusban, a mely tartott 1867-től 1880-ig – mert 1879-ben az egyezés meghosszabbított, – a közösügyi költségek fejében Magyarország juttatott Horvátország helyett, tehát önmagától elvont 45,323.000 forintot; de ez még nem elég, hanem ezenkívül hoztunk még más áldozatokat is. Igaz, hogy a belügyi költségek szükségleteinek kontingentált 2,200.000 forintot nem adtuk ki egészben, mert 1.820 forinttal kevesebbet adtunk, a mit a kormány kimutatásából tudok. De nekünk voltak más követeléseink is, a melyek a vallás- és közoktatásügyi alapból folytak, úgy, hogy a 45,000.000 forinton felül volt követelésünk 2,280.000 forint. De itt megint vissza kell térnem arra, hogy Horvátország a 45 perczenten kívül más jövedelmekkel is rendelkezett belügyi szükségleteinek fedezésére, a mi onnan is látszik, hogy az 1870–1878 közti időt véve, a mikor a kontingentálás még nem volt megváltoztatva, Horvátország 2,500.000 forintról 3,300.000 forintra tudta felemelni belügyi kiadásait. Ez is azt bizonyítja, hogy, az általunk adott összegén kívül, ők saját jövedelmeikből is képesek voltak belügyi kiadásait fedezni. Akkor 2,200.000 forintot, ma már 8 és fél millió forintot költenek belügyi szükségleteik fedezésére. És, t. képviselőház, érdekes, hogy a mikor ezt mind tudta a magyar nemzet, sőt mikor az egyik regnikoláris deputáció is kifejtette azt, hogy Magyarország csak kis részét költhette jövedelmének belügyeire...

...Hozta ezt a nagy áldozatot a nemzet akkor, mikor – méltóztassék a mi regnikoláris küldöttségünknek munkálatát megnézni – Magyarország összes belügyi szükségleteire 1877-ben alig 17%-ot, 1878-ban pedig csak 16%-ot volt képes fordítani. Jött azután az újabb egyezkedés ideje. Még mindig kísértett a testvéri szeretet feltüntetésének törekvése és a magyar nemzet még tovább ment nagylelkűségében. Először is mi történt? Lemondott testvéri szeretetből a már akkor 2,286.700 forintra felment követeléséről.

Gyurkovics György: A pausáléről!

Komjáthy Béla: Másodszor lemondott – nagyon helyesen jegyezte meg t. barátom, – a pausálának kontingentálásáról, amely addig 2,200.000 forintnyi keretben forgott és a melyet addig belügyi szükségletre adtunk. A magyar nagylelkűség ekkor erről is lemondott, úgy, hogy most már teljes mértékben kénytelenek voltunk az ottani belügyi szükségleteket fedezni. Beleegyeztünk abba is, hogy nemcsak, mint az előbbi egyezségekben történt, levonassanak és Horvátország külön céljaira fordíttassanak, a hús- és borfogyasztási adók jövedelmei, a Belovár-megyében fizetett lelkészilletékek, vasúti és gőzhajószállítási díjak, a szállítási adók stb., hanem még azt is kijelentettük, hogy a vallás- és közoktatásügyi alapnak őket megillető részét is rendelkezésükre fogjuk bocsátani. És ha szám szerint vesszük ezeket a másik ciklusban Magyarország, a hol annyi meg annyi jogosult törekvés nem tud kielégítést nyerni, Magyarország a hol az igazságügy helyes alapokra való fektetésének az akadályja a miniszter szerint az, hogy nincs pénz; ez az ország, a mely népnevelési intézményét nem képes oda fejleszteni, a hova kellene egy törekvő államnak, mert nincs pénz; ez az ország, mely faji politikát nem képes üzni azért, mert nincs pénz ebben a

ciklusban megint 40 millió felül áldozott, csak azért, hogy a horvátokban a testvéri szeretetet felköltetni képes legyen. E mellett még a földtehermentesítési pótléknál is pótoltuk a be nem folyt összegeket, pótoltuk, mert ez 1884-ig – a mint tudjuk, – mindig passzív volt, csak azután vált aktívvá. E czímen 1884-ig összeszámítva, nekünk 3,120.000 forint követelésünk lett volna Horvátországgal szemben.

Komjáthy szerint a horvátok viszont csak ellenszenvvel válaszoltak. Felismerték, hogy Magyarország a bécsi függés miatt nem léphet fel erőteljesen. Ez bebizonyosodott a fiumei kérdésben is. Megjegyzi, hogy 1889-ben a belügyi költségeket 45 százalékról 44 százalékra csökkentették, de még így is évi 4 milliót fizetünk rá a horvátokra.

A jelenlegi helyzet szerint mi alig költünk 19%-ot belügyeinkre, de a horvátoknak 44-et biztosítunk. Most vegyük a képnek másik oldalát. Ha mi ezen áldozatot nem hozzuk meg, akkor mi lesz? Annyi bizonyos, hogy akkor kötelességük lesz a közösi költségéből körülbelül 8%-ot, – a mostani quóta eredménye szerint többet – fizetni. Ez nagyon erős ütés lenne Horvátországra nézve, mert nagyon kevés maradna akkor belügyeikre, de mi lenne az eredmény? Én azt hiszem, jobban már nem gyűlölnének, mint ma. Ma gyűlölnék bennünket, azért, mert fizetünk helyettük; akkor gyűlölnének azért, mert nem fizetünk értük. Ha mi a belügyi költségekre nem engedünk annyit, mint eddig, azt hiszem bennünket jobban még akkor sem gyűlölnének...

A párt nevében kijelentem, *(Halljak! Halljuk! a szélső baloldalon.)* hogy az 1889 XL. törvényezikket meghosszabbítani nem lehet és nem szabad, *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* az törvényellenes, erőszakos eljárás és a törvénynek lábbal taposása, mert ezeket a viszonyokat, minthogy a most érvényben levő quóta-törvényvel junktimban vannak, csak új törvényhozás útján szabad és lehet megoldani. Ez a párt nem ismeri el a többségnek azt a hatalmát, hogy tettszése és belátása szerint tegye magát túl a törvényeken; az a kormány nem alkotmányos, az a kormány nem tiszteletreméltó, a mely magát a törvényeken túl meri tenni. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Másodszor kijelentem a párt nevében, hogy a törvénybe iktatott testvéri szeretetre nem építünk semmit, arra áldozatot nem hozunk. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)* Intézményes utakon kell megszerezni a garanciákat arra nézve, hogy vagy lélekből, vagy szívből, vagy kényszerből, annak a politikának legyen híve Horvátország, a melyet mi akarunk, a mely egyedül helyes, a melyre a történelem és századoknak gyakorlata nekünk a jogot biztosította.

Ennek az állapotnak természetes következménye az, hogy Magyarország azon pártja, a melyet én most felszólalásomban képviselek, tiltakozik ezen törvényjavaslat ellen s az, hogy szavazatával hozzá nem járul és megtagadja önöknek azt a jogát, hogy azt elfogadják, mert az törvénytétés, a jognak és igazságnak lábbal taposása. Nem fogadom el a javaslatot. *(Hosszan tartó, élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon. A szónokot számosan üdvözlük.)*

Elnök: Szólásra senkisémet lévén feljegyezve, kérdés kíván-e még valaki szólani? *(Felkiáltások a szélső baloldaltól: Hát a kormány? Halljuk a horvát minisztert!)*

Lukács László pénzügyminiszter:... Ha arról volna szó, hogy a Horvátországgal fennállott lejáró pénzügyi egyezmény végleges meghosszabbítása felett határozzunk, akkor talán helyén való volna ilyen nagy apparátussal pertraktálni ezt a kérdést és mindenestre módjában és jogában fog állani a t. képviselő úrnak és az egész t. képviselőháznak, hogy ezzel a kérdéssel behatóan és érdemlegesen foglalkozék akkor, a midőn a regnikoláris bizottságok munkálatai törvényjavaslat alakjában a t. képviselőház előtt fognak állani. Azonban ezt a kérdést ma bíráló tárgyává tenni, a midőn nincsen egyébről szó, mint ideiglenes kiegészítő eszközöknek alkalmazásáról, miután más mód a kérdés megoldására egyáltalában nem létezik, azt hiszem, hogy legalább is korai azt az elítélő nyilatkozatot tenni, a melyet a t. képviselő úr a kormánynak ezen javaslata felett gyakorolni jónak látott. Mert t. képviselőház, egy törvényjavaslatot, a mely senkinek ártalmára nincs, a mely sem Magyarországnak, sem Horvát Szlavonországnak nem árt, egy törvényjavasla-

tot, a mely elkerülhetetlenül szükséges viszonyok folytán, megtámadni és elítélni, azt hiszem, hogy nem indokolt.

Azt mondja a t. képviselő úr – és ez már nagyon fontos állítás, – hogy jogunk sincsen ezt a törvényjavaslatot elfogadni és az eddigi állapotot egy évre meghosszabbítani, azért, mert a horvát–magyar pénzügyi kiegyezés oly szoros összefüggésben áll a quóta-kérdéssel, hogy egyik a másik nélkül meg nem oldható. Azt hiszem, t. képviselőház, hogy ez a törvénynek téves magyarázatára vezethető vissza. Az 1868 XXX. törvénycikknek 12. §-ában és egy későbbi törvénynek is, az 1889. évi, gondolom XL. törvénycikknek egyik szakaszában meg van mondva, hogy az adóképeségi arány Magyarországon és Horvát–Szlavonországban mennyit tesz; és ez az adóképeségi arány ki lett számítva ugyanazon adatok alapján, a mely adatok alapul szolgálnak a Magyaro szag és Ausztria közötti adóképeségi arány kiszámítására, meg lett határozva a törvényben, hogy ez Magyarországra ennyit, a Horvát–Szlavonországra annyit tesz.

Abból a körülményből, t. képviselőház, hogy az adóképeségi arány lett itt megállapítva tíz évre, tehát arra az időre, a melyre a Magyarország és Ausztria közötti közösügyi költségekhez való hozzájárulási arány meg lett állapítva, azt hiszem, azt a következtetést levonni, hogy Magyarország nem volna jogosítva Horvát–Szlavonországgal más időpontban vngy más időszakra egyezni, szerződni és megállapodást kötni, nem lehet, („*Úgy van! jobbfelől.*“)...

...Méltóztatik tudni a t. képviselőháznak, hogy az adóképeség meghatározása függ azoktól a bevételi forrásoktól, a melyeknek jövedéke, hozadéka Magyarország és Horvátország között felosztás tárgyát képezi, tehát az egyes adóknak, a fogyasztási adóknak, a bélyeg jövedéknek és más ilyen természetű jövedelmeknek hozadékától, a melyek megállapítják az adóképeséget Magyarországra nézve egyrésztől, Horvátországra nézve másrésztől. Ezen bevételi források egyik legnevezetesebb csoportjára, a fogyasztási adókra nézve, a mint a t. ház előtt ismeretes, a legutóbbi idő'g bizonytalan állapot állott fenn. Igen jól tudja a t. ház, hogy fogyasztási adóinkat nagyon nevezetes reformon vittük keresztül, és e reform csak ez ének nyarán vált perfektté, a mennyiben csak akkor szavaztuk meg a fogyasztási adókra vonatkozó új törvényeket. Miután a fogyasztási adók Horvátországban is a bevételeknek egy jelentékeny részét képezik, nagyon természetes és nagyon indokolt, hogy nem lett volna helyes ezen kérdés megoldása előtt fogni hozzá a Magyarország és Horvátország közötti pénzügyi egyezmény megalkotásához, mert ennek az lett volna az eredménye, hogy bármiképen döntetik el azon perzentuális összeg, a melyet Horvátország saját bevételeiből saját céljaira van hivatva felhasználni, a fogyasztási adók körében bekövetkezett nevezetes változás által ez jelentékeny eltolást, jelentékeny módosulást szenvedett volna, úgy, hogy az a kulcs – az a „*quóta*kulcs”, hogy így fejezzem ki magamat – a mely Magyarország és Horvátország között megállapítatik, már egy pár év múlva teljesen használhatatlannak, teljesen meg nem felelőnek bizonyult volna, tehát úgy Magyarország, mint Horvát–Szlavonországok érdekében kívánatos volt, bevárni először azt, hogy a fogyasztási adók tekintetében végleges megállapodásra jusson a törvényhozás és csak ezután menni vele a horvát–magyar pénzügyi egyezmény tárgyalásába s megállapításába. (*Helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Ez volt, t. ház, a késedelem főoka. A másik ok pedig az, hogy egy ily nagyon fontos kérdés megoldása a dolog természeténél fogva hosszabb időt igényel. Úgy a horvát, mint a magyar regnikoláris bizottság megalakult; a horvát bizottság tárgyalta is a kérdést; megállapította a saját álláspontját, és csak a legközelebbi napokban nyújtotta át, vagy fogja átnyújtani – nincs tudomásom róla, – a magyar bizottság elnökének a maga első nuncziumát, (*Mozgás a szélső baloldalon.*) úgy, hogy a magyar bizottság és a magyar kormány még egyáltalában tájékozva sincs arról, hogy a horvátok minő álláspontra helyezkednek e kérdésben. Nagyon természetes, t. ház, hogy a törvényhozás más nagyfontosságú ügyekkel lévén ez év folyamán elfoglalva, a legjobb akarattal sem lehet abban a helyzetben, hogy ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozzék, és így, miután a pénzügyi egyezmény hatálya lejár, és miután valamely módon okvetlenül gondoskodni kell ezen kérdés megoldásáról, a dolog természetéből folyólag nem marad más hátra, mint hogy a

kormány azt kérje a törvényhozástól, hogy ez az állapot, mint ideiglenes kiegészítő eszköz, még egy évre meghosszabbíttassék. Én, részemről, ismétlem ezt a kérést és ajánlom a törvényjavaslatot elfogadásra. (*Élénk helyeslés jobb felől.*)

Polónyi Géza követeli, hogy az új horvát miniszter fejtse ki álláspontját a kérdésben, mert eddig még nem nyilatkozott.

*Cseh Ervin horvát–szlapon–dalmát miniszter:*¹ ...Nagyon sajnálom, hogy eddig nem volt alkalmam politikai nézeteimet bővebben kifejthetni, de szerénytelenségnek tartottam volna, a t. házat ily dolgokkal untatni, most, midőn egyéb, nagyon fontos ügyekkel mindig el volt foglalva; különösen, miután jogosan feltételezhettem, hogy tizenkét és fél évi, miniszterségemet megelőző tevékenységemről talán mégis néha némi hír tágabb körökbe is elterjedt. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*) Felhasználom ezt az alkalmat, hogy Komjáthy Béla t. képviselő úr egyik állítását ezennel némileg helyreigazítsam, ez pedig az, hogy az ő állítása szerint Horvát–Szlavonországban nagyon kevés van, vagy talán egyáltalán nincs oly ember, a ki Magyarország irányában, vagy a magyar nemzet irányában, keblében igazi testvéri szeretettel viseltetik.

Thaly Kálmán: De van, az a pár kálvinista község!

Cseh Ervin horvát–szlapon–dalmát miniszter: Erre vonatkozólag állíthatom, hogy igenis nagyon sokan vannak, a kik a magyar szent István koronája országainak egységét magasra tartják, akik büszkék arra, hogy azt mondhatják, hogy ők magyar állampolgárok, (*Általános, élénk tetszés.*) de a mellett ezen országnak azt a részét, a melyet ők közelebbi és szűkebb hazájuknak ismernek el, szintén szeretik és annak érdekeit minden alkalommal védik. Méltóztassék elhinni, igen sokan vannak; és kérem, a mi az egyiknek hazafiúi kötelessége és erénye, az a másiknak is az. (*Helyeslés.*) Ez nem zárja ki azt, hogy az egységet magasra tartva, magukénak vallják. (*Általános, élénk helyeslés.*)

Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy én is tizenkét és fél évig közreműködtem ezen a téren, hogy a magyar érzelem Horvát–Szlavon-országban ápolassák, terjesztessék és mély gyökeret verjen. (*Általános, élénk tetszés, éljenzés.*)

Thaly Kálmán Ki is átkozzák a Starcsevicszek!

Cseh Ervin horvát–szlapon–dalmát miniszter: Minden képnek meg van a maga világos és a maga árnyoldala. Nagyon sajnálom, hogy a t. képviselő úr a képnek épen legsötétebb árnyékoldalát fordította kifelé, midőn a Horvát- és Magyarország közti viszonyokat kívánta ecsetelni. Mindenütt és mindenkor voltak, vannak és lesznek is elégedetlen elemek, (*Igazi Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) olyanok, kik hajlandók minden alkalommal akár az egyik, akár a másik oldalon túlságokba bocsátkozni. Ne méltóztassék azokra nézni, és a képet ezen sötét oldaláról megtekinteni, (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) hanem méltóztassék annak fényoldalát, annak világosabb, kedvezőbb oldalát (*Felkiáltások a szélső baloldalon: A mi nincs!*) fordítani kifelé és azt tekinteni mérvadóul; mert csak az, a mely azon országok túlnyomó többségének érzelmeit mutatja lehet mérvadó...

Ezek után legyen szabad a tárgy érdemére térnem, mert az, a mit elmondottam, úgyszólván nem is tartozik a dolog lényegéhez. Ő Exczellenziájára, a pénzügyminiszter már elmondta azon dolgokat, a melyek általánosságban és részletekben az előttünk fekvő törvényjavaslatra vonatkozólag elmondandók voltak. Én csak csatlakozhatom ehhez és kérhetem, méltóztatnék ezen törvényjavaslatot – miután ez épen azt czélozza, hogy addig is, míg a törvényes és arra hivatott közegek képesek lesznek egy új egyezményt elkészíteni, mind a két felet megnyugtassa, – elfogadni, mert a kölcsönös megnyugvás és megelégedés csak azon réven történhetik, hogy a két erre hivatott bizottság, a tárgyat fontolóra véve, mindazon faktorokat, melyek itt tekintetbe veendő, jogot és kötelezettséget szem előtt tartva, a testvéri szeretet által átlengett jóakarattal olyan

¹ *Cseh Ervin* (1838–1918) szlávóniai birtokos, Szerém megye főispánja. 1898–1905 között horvát–szlapon–dalmát miniszter.

eredményt fog a t. ház elé terjeszteni, a mely mind a két testvérnemzetet ki fogja elégíteni és a fennálló barátságot és testvériséget csak megerősíteni. (*Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.*)

138.

*Iratok az északi megyékben jelentkező tömeges kivándorlás és inség tárgyában*¹

A

1899 dec. 14

*Rósa Lajos, Trencsén megye közgazdasági előadójának jelentése Darányi Ignác fölművelésügyi miniszternek az ország északi megyéiben tömegesen előforduló kivándorlás okairól*¹

FM 1899 – 2175 (eln./11.871)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Úgy Trencsén vármegye, mint általában az egész Felvidék mezőgazdasági életét mind nagyobb és nagyobb válsággal fenyegető bajok sürgős megszüntetésére vagyok bátor Nagyméltóságod figyelmét hivatalos állásomból kifolyólag tisztelettel felhívni.

Vármegyénk közép- és felső járásaiban ragadós betegség gyanánt lépett fel az eddig is, bár a mostaninál kisebb mérvben észlelt kivándorlási viszketeg. Férfiak, nők, sőt gyermekek is kecsgetve a magasabb munkabér által, tömegesen hagyják el községeiket és Amerika felé veszik útjukat. Hogy az ily mérvű kiköltözés még nagyobb intenzitást nem nyer, annak egyedüli oka a nagy utazási költség, melynek hiányában a teljesen vagyontalan osztály a sok kiadással járó átköltözésről kénytelen lemondani. De a kóborlási hajlam, mely kétségbe vonhatatlan faji sajátága a tót népnek, ezeket a teljesen vagyontalanokat sem hagyja érintetlenül. Ők a nyári munka időre Csehországba szerződnek, hol egész Pilsen vidékéig található Magyarországból odaszakadt tót földműveseket. Ennek pedig – elhallgatva egyelőre mezőgazdaságunkra gyakorolt káros hatását – az a lesújtó következménye van, hogy a hazatérő munkás a cseh agitátorok által beolított pánszlávizmus következtében magával hozza a magyar állam eszme iránti ellenséges indulatát is.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Azt hiszem, nem nehéz feladat a fent elősorolt és jól megfigyelt jelenségek gyászos konszekvenciáit levonni. Hisz mindenki tudja, hogy a mezőgazdaság egészséges fejlődésének és felvirágzásának első és legszükségesebb tényezője egy helyesen szervezett munkás-piacz. Ennek hiánya pedig vármegyénkben az utóbbi időben annyira és annyira érezhetővé vált, hogy munkás vagy egyáltalában nem-, vagy a felvidéki viszonyokhoz képest úgy

¹ A közölt jelentés az északi megyék népmozgalmának több elsőrendű fontosságú jelenségére hívta fel az ország peremvidékeit érintő inségakciók szervezési ügyeivel megbízott *Darányi* fölművelésügyi miniszter figyelmét. „Az ország egyes vidékein jelentkező inség ügyében kiküldött bizottság” 1898. febr. 16-i jelentésében (l. *MT* 1898: VII/14 mell.) az ország akkori északi megyéi közül csak Nyitra és Nógrád szerepel, az elsősorban érintett északnyugati megyék: Árva (az itteni 1892. évi éhínségről l. *Helfy Ignác* 1892. febr. 29-i interpellációját, *Képv. Napló*, 1892–97, jelentése ez utóbbi megyében jelentkező inségre, valamint a tömeges ki- és visszavándorlásra mutat rá. – A szlovák kivándoroltak ez idő szerinti össz-számát *Dessewffy* pittsburgi konzul 1895. júl. 7-én Goluchowski közös külügyminiszterhez intézett jelentésében (az irat magyar nyelvű kivonatát l. Összefoglaló jelentés *Széll Kálmán* miniszterelnök számára az Egyesült Államokba kivándorolt szláv ajkú magyar állampolgárok politikai viszonyai tárgyában, *ME* 1906 – XXI/854 III. (661 fasc., 120/1900) mintegy 250 ezerre teszi. Más források szerint (l. *Széll Kálmán* miniszterelnök átirata *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „az Egyesült Államokban élő tót kivándorlottak nemzeti gondozása tárgyában”. Az Egyesült Államokban élő magyar honosak megosztása nemzetiségek szerint. *VKM eln.* 1913 339 II/783 fasc, 1902–166/1735) a 350 ezer

szólván áldozatot igénylő magas munkabérek mellett kapható. Eklatánsan bizonyítja ennek romboló hatását az, hogy a haszonbérlo osztály rohamosan fogy és a megváltozott viszonyok a többi között még egy 35-év óta egy jószágot bérlőt is távozásra kényszerítenek. Pedig a felvidéki magyar birtokosság támogatása, kell, hogy a helyes nemzeti és közgazdasági politika egyik sark-tétele legyen.

Ezek után legyen szabad a kivándorlás és munkás-hiány okait, valamint az ezek megszüntetésére vonatkozó szerény nézetemet a következőkben előadni.

Gyakran találkozhatni azon téves felfogással, mely a kivándorlást a gazdasági pangásból eredő munka-hiányra vezeti vissza. Ezen állítás helyességét megdönti az a körülmény, hogy az újabb időben nagy terjedelmet öltött czukorrépa termelése következtében egyes nagyobb birtokosok külföldi, nevezetesen morva munkásokat voltak kénytelenek alkalmazni. A valódi ok, mit kell, hogy leplezetlenül feltárjunk, a népre nehezedő nagy adminisztratív nyomás, melynek terheit el nem bírja. És e terhek aránylag csekély részét teszi az állami adó, azonban a megyei-,

magyarországi honos közül 159 460 a kivándorolt szlovákok száma. Utóbbi irat statisztikai adataiból állítottuk össze az 1899. és 1900. évi magyarországi, nemzetiségek szerinti ki- és visszavándorlásra vonatkozó alábbi kimutatást:

Nemzetiség szerint	1899-ben		1900-ban	
	kivándorolt	visszavánd.	kivándorolt	visszavánd.
Magyar	8242	803	9809	1733
Német	3902	254	4141	423
Szlovák	14250	1816	14169	2918
Román	4472	464	3091	593
Ruszin	1675	251	3102	442
Horvát	26	–	23	1
Szerb	296	17	231	32
Egyéb	135	15	146	27
Összesen	32998	3620	31712	6169

Mint ebből a kimutatásból is kitűnik, említett években a visszavándorlási mozgalom a szlovák és a magyar kivándoroltak körében volt a legerősebb. A századeleji kormányokat aggodalom töltötte el az amerikai nemzetiségi visszavándorlókkal kapcsolatban. Ezért szervezik majd 1901 és 1908 között a kivándoroltak „nemzeti gondozását” célzó külföldi akciókat, amelyek közül a legtöbb kiadással járó, a már Széll Kálmán miniszterelnöksége idején megindult „amerikai actio” lett.

Az amerikai szlovákság politikai jelentőségét ugyanakkor a szlovák nemzetiségi sajtó és mozgalom vezetői is felismerik. (L. a Nár. Noviny 1897. évi felhívását: *Slovákom v Amerike*, Nár. Nov., 1897. máj. 15, 111. sz.) Dessewffy pittsburgi konzul, említett jelentésében a tömeges magyarországi kivándorlás kezdetét 1880-ra teszi, és rövid leírását adja az 1895-ig terjedő időszak amerikai szlovák és egyéb nemzetiségi szervezkedésének. Az amerikai szlovákok első politikai lapja a Pittsburgban indult „*Amerikansko-Slovenske Noviny*” (1886) lett *Slovenský* János, majd P. V. *Rovnianek* szerkesztésében. Utóbbi 1892-ben megszervezi az amerikai szlovák egyletek első szövetségét. (*Národný Slovenský Spolok*, 1895-ben már két száz fiókegyesülettel és 6 ezer taggal), amellyel szemben az amerikai szlovák katolikusok külön egyesületet szerveztek (*Katolícká Jednota*, Dessewffy szerint 1895-ben már szintén 5500 taggal). Az amerikai szlovákoknak a századfordulón irodalmi egyletük (*Matica*), testező (*Slovenský Sokol*) és nőegyletük (*Živena*) volt, sőt időközben az amerikai szlovák evangélikusok is megszervezték a maguk külön egyesületét. (*Evanjelická Jednota*.) Az idevágó adatokra vonatkozólag l. még A. Pietor: Nápor-odpor, 104–105. l.)

községi-, útdók, erdészeti illetek, pap, iskola, kántor, éjjeli őr, községi és viczinalis utakra való természetbeli munka és más egyéb, csekélységnek látszó, de végeredményben jelentékeny szolgáltatások annyira súlyossá teszik a nép helyzetét, hogy azok kikerülése végett rászánja magát az utolsó lépésre – a kivándorlásra.

Nem kis mértékben növeli a munkás-nép aggályos helyzetét a birtok korlátlan szétदारabolása, melynek káros következményeit egy alkalommal Nagyméltósággal megismerttettem. 30–40 négyszög öles parcellák, melyek nálunk igen gyakoriak, s a mellett, hogy se megélhetésre, se legeltetésre nem elegendők, sok adónemnél felhasználtnak.

Hosszabb és behatóbb vizsgálódásaimat foglaltam össze az előadottakban és arra a következtetésre jutottam, hogy e káros tünetek eltávolíthatók gazdasági életünkől a következő intézkedések alkalmazása által:

- 1.) a kényszer útlevél behozatalával, mely hivatva lenne a hadkötelezettek és oly egyének kivándorlását meggátolni, a kiknek vagyontalan hozzátartozói itt maradnak és elhalálkozásuk esetén a község terhére esnek,
- 2.) a kis községek egyesítése és a községi adók csökkentése által
- 3.) hitel és fogyasztási szövetkezetek erélyes terjesztésével, mely az eladósodást, uzsorát és iszákosságot megszüntetné.

Nagyméltóságod bölcs belátása minden esetre meg fogja találni azon módokat, melyek válságos helyzetbe jutott mezőgazdaságunk felsegélyezésére szükségesek, melyek létesítésétől vagy nem létesítésétől függ a felvidéki magyar birtokos osztály lét- vagy nem lét kérdése.

Nagyméltóságú Miniszter Úrnak
alázatos szolgálja
Rósa Lajos

Trencsén m. közgazdasági előadója.

Nagy-Jeszenicz 1899. Decz. 14.

B

1900 márc. 1

Tarkovich¹ miniszterelnökségi államtitkár levele Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez az északi megyék és kivált Trencsén megye gazdasági válságáról szóló korábbi átirata tárgyában

FM 1900 – 2175/el. (11.871)
[Gépírásos irat]

Magyar királyi miniszterelnök.

559. I.

M. E.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A Fölvidék és különösen Trencsén vármegye gazdasági válságának tárgyában f. é. február hó 12-én 11.871 sz. a. kelt nagybecsű átiratának eredeti mellékletét van szerencsém tisztelettel visszazárni és egyúttal becses tudomására hozni, hogy az abban foglaltakat oly kérelemmel ajánlottam a belügyminiszeriumnak és a kereskedelemügyi miniszter úrnak figyelmébe, hogy – a mennyiben ez alapon intézkedéseket terveznek – azok iránt esetleg közvetlenül Nagyméltósággal tárgyaljanak.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapesten, 1900 év márczius hó 1-én.

A miniszterelnök helyett:
Tarkovich
államtitkár.

¹ *Tarkovich* József (1841–1924) pénzügyminisztériumi, majd miniszterelnökségi tisztviselő. 1873 óta a minisztertanács jegyzője. 1886 óta miniszterelnökségi államtitkár. 1905-ben – nyugalmabavonulásakor – az Osztrák–Magyar Bank alkormányzója lett.